

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

(Bulletin d'ethnologie)

XXIII (65)

Česká národopisná společnost
Praha 2006

ISSN 0323 - 2492

OBSAH

<i>Úvodem (Miroslav Válka)</i>	1
<i>Introduction</i>	3

Studie

Vít Smrčka, <i>Vznik a vývoj Národopisného věstníku československého do roku 1945</i>	5
Miroslav Válka, <i>Národopisný věstník československý a jeho vývojové peripetie po roce 1945</i>	14
Jiřina Veselská, <i>Dokumentace stereotypů v denním režimu žen ve 20. století</i>	22
Daniel Drápala, <i>Nad dostupností venkovských trhů na Moravě a ve Slezsku</i>	26
Jaroslav Štika, <i>Bádání o Valaších a Vlaších</i>	36
Michal Roček, <i>Profesní sdružení truhlářů a stolařů na Svitavsku, Litomyšlsku a Hlinecku</i>	68

Personálie

<i>Vzpomínka na PhDr. Hanu Hynkovou, CSc. (Petra Mertová)</i>	79
<i>K životnímu jubileu PhDr. Antonína Satkeho, CSc. (Jana Pospíšilová – Andrea Zobačová)</i>	81
<i>Jubileum PhDr. Jarmily Šťastné, CSc. (Judita Hrdá)</i>	84
<i>Výběrová bibliografie Jarmily Šťastné (Judita Hrdá)</i>	86
<i>Blahopřání k životnímu jubileu PhDr. Jaroslavy Zastávkové (Běla Minaříková)</i>	89
<i>Jubileum Heleny Šenfaldové (Jaroslava Zastávková)</i>	92
<i>Bibliografie nejdůležitějších odborných prací Heleny Šenfaldové (Jaroslava Zastávková)</i>	93
<i>Jubilující Věra Thořová-Stiborová (Marta Toncrová)</i>	95
<i>Jiří Langer jubilující (Lubomír Procházka)</i>	97
<i>Výběrová bibliografie prací Jiřího Langra 1996-2005 (Helena Bočková)</i>	98
<i>Blahopřání PhDr. Evě Večerkové, CSc. (Alexandra Navrátilová)</i>	102
<i>Jubilantka Marta Toncrová (Jarmila Procházková)</i>	104
<i>Výběrová bibliografie PhDr. Marty Toncrové (Jarmila Procházková)</i>	106

<i>Přípitek Alexandře Navrátilové (Karel Altman)</i>	114
<i>Životní jubileum Zdeňka Tempíra (Josef Vařeka)</i>	116
<i>Výběrová bibliografie Zdeňka Tempíra z let 2002-2005 (Josef Vařeka)</i>	116
<i>Richard Jeřábek – dodatky k personální bibliografii za léta 2002-2006</i> (Richard Jeřábek)	118
<i>Blahopřání PhDr. Josefu Jančárovi, CSc. (Iva Magulová)</i>	121
<i>Josef Jančář – výběrová bibliografie (1996-2005) (Iva Magulová)</i>	124

Z terénní dokumentace

<i>Velikonoční koleda v Hrotěnicích na Nymbursku a její srovnání s koledou</i> <i>v Čelákovících-Jiříně a ve Světici u Říčan (Ludvík Skružný)</i>	129
--	-----

Recenze

<i>Karel Pavlišťík: Dřevo, proutí, sláma v tradiční rukodělné výrobě na</i> <i>Podřevnicku. Zlín 2005 (Václav Michalička)</i>	135
--	-----

Výstavy

<i>Romantika české krajiny. K výstavě obrazů v Městském muzeu</i> <i>v Čelákovících (Ludvík Skružný)</i>	138
---	-----

Table of Contents

<i>Introduction</i> (Miroslav Válka)	1
Studies	
Vít Smrčka, <i>The Establishment and Development of Czechoslovak Ethnographical Bulletin until 1945</i>	5
Miroslav Válka, <i>Czechoslovak Ethnographical Bulletin and the Peripeties Accompanying its Development after 1945</i>	14
Jiřina Veselská, <i>Documentation of Stereotypes in Women's Daily Routine in the 20th Century</i>	22
Daniel Drápala, <i>On Availability of Rural Fairs in Moravia and Silesia</i>	26
Jaroslav Štika, <i>Studying Wallachs and Vlachs</i>	36
Michal Roček, <i>Professional Associations of Joiners and Cabinetmakers in Svitavy, Litomyšl and Hlinsko Regions</i>	68
Personalia	
<i>In Remembrance of PhDr. Hana Hynková, CSc. (Petra Mertová)</i>	79
<i>To the Jubilee of PhDr. Antonín Satke, CSc. (Jana Pospíšilová – Andrea Zobačová)</i>	81
<i>Jubilee of PhDr. Jarmila Šťastná, CSc. (Judita Hrdá)</i>	84
<i>Selective Bibliography of Jarmila Šťastná (Judita Hrdá)</i>	86
<i>Birthday Greetings to PhDr. Jaroslava Zastávková (Běla Minaříková)</i>	89
<i>Jubilee of Helena Šenfěldová (Jaroslava Zastávková)</i>	92
<i>Bibliography of Most Important Works by Helena Šenfěldová (Jaroslava Zastávková)</i>	93
<i>Věra Thořová-Stiborová Celebrating a Jubilee (Marta Toncrová)</i>	95
<i>Jiří Langer Celebrating an Anniversary (Lubomír Procházka)</i>	97
<i>Selective Bibliography of Works by Jiří Langer 1996-2005 (Helena Bočková)</i>	98
<i>Birthday Greetings to PhDr. Eva Večerková, CSc. (Alexandra Navrátilová)</i>	102
<i>Marta Toncrová Celebrating a Jubilee (Jarmila Procházková)</i>	104
<i>Selective Bibliography of PhDr. Marta Toncrová (Jarmila Procházková)</i> ...	106

<i>A Toast to Alexandra Navrátilová (Karel Altman)</i>	114
<i>Personal Jubilee of Zdeňek Tempír (Josef Vařeka)</i>	116
<i>Selective Bibliography of Zdeňek Tempír from the Years 2002-2005 (Josef Vařeka)</i>	116
<i>Richard Jeřábek – Supplements to Personal Bibliography for the Years 2002-2006 (Richard Jeřábek)</i>	118
<i>Birthday Greetings to PhDr. Josef Jančář, CSc. (Iva Magulová)</i>	121
<i>Josef Jančář – Selective Bibliography (1996-2005) (Iva Magulová)</i>	124

From the Field Documentation

<i>Easter Carolling in Hrotěnice in Nymburk Region and its Comparison to Carolling in Čelákovice-Jiřín and Světice u Řtčan (Ludvík Skružný)</i>	12
---	----

Reviews

<i>Karel Pavlišník: Wood, Withe, Straw in Traditional Handcrafts in Podřevnicko. Zlín 2005 (Václav Michalička)</i>	135
--	-----

Exhibitions

<i>Romance of the Czech Landscape. On the Exhibition of Paintings in the City Muzeum in Čelákovice (Ludvík Skružný)</i>	138
---	-----

Úvodem

V roce 2006 si Česká národopisná společnost spolu s odbornou veřejností připomínají stoleté výročí vydávání *Národopisného věstníku*, jednoho ze základních oborových periodik. Když roku 1906 došlo ke sloučení samostatných časopisů *Národopisného sborníku čl. a Věstníku Národopisného muzea čl.* do jednoho časopisu s názvem *Národopisný věstník československý*, stal se jeho prvním redaktorem profesor Karlovy univerzity, folklorista Jiří Polívka. V krátké době se mu podařilo spolu s redakční radou, v níž zasedli J. Jakubec, A. Kraus a V. Tille, vybudovat kvalitní národopisné periodikum, které se vyrovnalo ostatním evropským oborovým časopisům. Historii periodika a jeho vývojové peripetie sledují v letošním jubilejním svazku dva úvodní příspěvky. Ostatní náplň tvoří články různého tematického zaměření a rozsáhlý oddíl textů, které připomínají loňské a letošní jubily. V letech 2005/2006 jsme se bohužel rozloučili také s několika čestnými členy České národopisné společnosti – Ludvíkem Kunzem, Miroslavou Ludvíkovou, Zdenkou Jelínkovou a Helenou Johnovou, dlouholetou předsedkyní Společnosti.

Jako vydavatelé jsme dali letošnímu jubilejnímu svazku *Národopisného věstníku* jinou úpravu obálky a ve snaze dále zkvalitňovat obsah periodika sestavujeme novou redakční radu, složenou z odborníků, kteří reprezentují různá odvětví naší disciplíny. Opouštíme tak starší praxi, kdy redakční práce zajišťovali členové Hlavního výboru Společnosti. Vzhledem k úsilí obnovit kontakty se zahraničními oborovými společnostmi jsme se vrátili k uveřejňování cizojazyčného resumé formou souhrnného textu.

V letošním roce si Česká národopisná společnost vytvořila další mediální platformu – vlastní internetovou stránku, kterou případní zájemci najdou na adrese www.narodopisnaspolecnost.cz Vedle Zpravodaje ČNS bude přinášet aktuální informace o dění ve Společnosti a zároveň obsahuje některá základní fakta z naší historie, platné stanovy, formulář přihlášky, vydávanou odbornou literaturu atd.

Miroslav Válka

Introduction

In the year 2006, Czech Ethnographical Society and fellows commemorate the 100th anniversary of issuing the Ethnographical Bulletin, one of the principal specialist periodicals. In 1906, two independent journals *Národopisný sborník československý* (Czechoslovak Ethnographical Bulletin) and *Věstník Národopisného muzea československého* (Czechoslovak Ethnographical Museum's Bulletin) were united. A professor of Charles University, folklorist Jiří Polívka became its first editor. In a short time, he and the body of editors including J. Jakubec, A. Kraus and V. Tille managed to create a high-quality ethnographical periodical that equalled other European ethnographical journals. History of the bulletin and the obstacles accompanying its development are observed in two introductory articles of this year's jubilee issue. The remainder of content consists of articles on various topics and a large section of texts commemorating people who have in these past two years celebrated important anniversaries. Unfortunately, we have parted with honorary members doc. Ludvík Kunz, dr. Miroslava Ludvíková, Zdenka Jelínková and dr. Helena Johnová, Society's chairperson of many years standing.

As publishers, we have decided to update the centenary issue of the Ethnographical Bulletin by creating new cover design, and in the effort to further improve the content of the periodical, we are assembling a new body of editors. It will consist of scholars representing different branches of our field. Thus we abandon the earlier practice when the editorial work was secured by members of Society's Main Committee. Because we are trying to renew contacts with foreign ethnographical societies, we again start to publish foreign language summaries.

In this year, Czech Ethnographical Society has created another media platform – its own website which can be found on www.narodopisnaspolecnost.cz. It is going to bring up-to-dated Society news and it will contain some basic facts from our history, valid statutes, registration form, published literature, etc.

Body of Editors of the Ethnographical Bulletin

Karel Altman, Institute of Ethnology of the Academy of Sciences of the Czech Republic Brno

Helena Beránková, Institute of Ethnography of the Moravian Museum Brno

Daniel Drápala, Department of European Ethnology, Masaryk University Brno

Marta Kondrová, Museum of Moravian Slovakia Uherské Hradiště

Ludmila Kopalová, Institute of Ethnology of the Academy of Sciences of the Czech Republic Prague

Helena Mevaldová, Department of Ethnography of National Museum's Historical Museum Prague

Ladislav Mlynka, Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Comenius University Bratislava

Irena Štěpánová, Institute of Ethnology, Charles University Prague

Miroslav Válka, Department of European Ethnology, Masaryk University Brno

Jiřina Veselská, Wallachian Open-Air Museum Rožnov pod Radhoštěm

Vznik a vývoj Národopisného věstníku československého do roku 1945

Vít Smrčka

Role odborného časopisu je pro rozvoj vědního oboru nezastupitelná. Nejen, že šíří aktuální sdělení, ale obor také stmeluje, je vizitkou pro členy i navenek. Význam periodika si uvědomovala již první generace Národopisné společnosti československé (NSČ nebo Společnost). Proto si můžeme letos připomenout sto let od vzniku Národopisného věstníku československého. Časopis, který začal v roce 1906 vycházet, dostávají členové NSČ a další zájemci i v současnosti. Sto let tak patří tento časopis k existenci NSČ, ale rovněž k historii a současnosti celého oboru.

Časopis, který se dostal v roce 1906 do rukou všem zájemcům o národopis, nebyl svou formou nijak výrazný. Jednalo se o malý tzv. osmerkový formát, s měkkou vazbou. Ani obrazově nebyl časopis příliš vybaven. Již z tenké, papírové obálky mohl ale zájemce poznat, že nové periodikum má mnohem větší ambice, než napovídá strohá vizáž. Bylo zřejmé, že za vydáváním nového periodika jsou lidé, kteří v oboru již něco dokázali. Téměř každý měl za sebou už výraznou vědeckou a publikační práci. Odpovědným redaktorem nového časopisu byl Jiří Polívka. V redakční komisi se sešli J. Jakubec, A. Kraus, J. Polívka a V. Tille. Od Václava Tilleho pocházejí úvodní stránky časopisu. V nich autor nastínil některé aktuální úkoly oboru, které měl nový časopis pomáhat realizovat.¹

Bez vzletných slov zhodnotil vývoj zájmu o lidovou kulturu, jehož počátky spojil se začátkem 19. století. Upozornil, že je zapotřebí kritické revize celé národopisné práce 19. století. Napsal, že se v Národopisné společnosti československé mimo jiné projevila nová snaha po vědecké lidopisné činnosti. Vycházela z úsilí po dosažení organizační a přesné kritičnosti lidopisného studia. Připomněl, že od výstavy již uplynulo desetiletí, za tu dobu sice ochladlo počáteční národopisné nadšení, prohloubil se však opravdový zájem o život a činnost lidu. Podle Tilleho bylo nutné hojně rozvíjet kontakty s cizinou, podávat přehledy o národopisné činnosti slovanského i západního světa. Tille volal po obširných referátech, obsáhlých a co nejuplnějších bibliografiích. Vyzdvihl význam Boženy Němcové pro rozvoj studia českého lidu. Připomněl nutnost věnovat se základním metodickým i organizačním otázkám. Teprve v závěru úvodního článku se stručně zaměřil na samotný časopis. Vydání Národopisného věstníku československého dal do souvislosti také

¹ TILLE, V.: *Úvodem*. Národopisný věstník československý 1, 1906, s. 1-3.

s přípravou na vydání České vlastivědy, k níž měl časopis připravovat cestu. Upozornil, že Národopisný věstník vychází namísto dosud vydávaných publikací Společnosti, a to Věstníku a Sborníku. Již z tohoto konstatování musel nezainteresaný čtenář poznat, že vydáním časopisu se nejedná o radikální změnu, ale kontinuitu v publikační činnosti Společnosti.²

Národopisný věstník nebyl prvním časopisem NSČ. Potřeba vydávání spisů a časopisů byla obsažena již ve stanovách NSČ. K pravidelné publikační činnosti ale mohla NSČ přistoupit až po skončení Národopisné výstavy československé a také založení Národopisného muzea československého (NMČ). Dříve chyběly odborné síly, čas i finanční prostředky. Vše, co bylo k dispozici, se podřídilo hlavním úkolům nově se formujícího oboru, a těmi byla realizace rozsáhlé výstavy a založení národopisného muzea.

Ještě předtím než se NSČ vydala cestou vlastního odborného periodika, snažila se získat pod svůj vliv existující Český lid. Návrh na propojení NSČ a tohoto časopisu přitom vzešel v roce 1896 od Lubora Niederleho. Ten společně s Čeňkem Zibrtem v roce 1891 Český lid po návratu ze studijních pobytů v zahraničí založil, ale brzy z redakce odešel, zejména kvůli programovým neshodám. Český lid nebyl pod Zibrtovým vedením odborným vědeckým časopisem, ale orientoval se více populárně a na sbírání článků i zpráv z řad laických zájemců o národopis. Rozkol mezi Niederlem, skupinou realistů, do něj patřil, a na druhé straně Zibrtem a jeho přívrženci, nemohl být ale tak hluboký, jak se v literatuře traduje. Jinak by nedošlo k jednání mezi Zibrtem a Niederlem o propojení časopisu a Společnosti. Především by ani takový návrh nikdo nepodal. Nic na tom nemění, že Český lid se nakonec nestal publikačním orgánem NSČ. Rozhodující slovo měl patrně vydavatel Šimáček.³

Odmítl návrh, aby Český lid obsahoval zvláštní přílohu, kterou by si NSČ platila a v podtitulu časopis oznamoval, že je orgánem spolku. Český lid měl podle Šimáčka zůstat úplně volným a nezávislým na korporacích. Toto pojetí Českého lidu přetrvalo i v dalších desetiletích.

Podstata problému, že se redakce Českého lidu a NSČ nedohodly na spolupráci, tak spočívala patrně mimo vlastní obor a názory tehdy mladých vědců nehrály rozhodující roli. Důvody spočívaly na konci 19. století především v konkurenčních vztazích mezi Šimáčkovým nakladatelstvím a Ottovým nakladatelstvím. Šimáček tiskl Český lid naproti tomu Ottovo nakladatelství získalo zakázku na reprezentativní publikaci o Národopisné výstavě československé. Zíbrt sám připustil, že dobré přátelství s Niederlem, které

² Tamtéž.

³ Archiv AV ČR, Fond Lubor Niederle, Dopis Čeňka Zibrta Niederlovi z 2. 9. 1925.

užovaly velice blízké zájmy univerzitních studentů i společný pobyt v Mnichově, později rozdělovali jini.⁴

Ke snahám o propojení Českého lidu a NSČ již nikdy nedošlo, a to ani po vzniku samostatného Československa, kdy se v národopise značně sestřely programové neshody z konce 19. století.

Neúspěšná vyjednávání znamenala, že NSČ musela jít jinou cestou než získat pro své publikační potřeby již zavedený časopis. Jediným východiskem bylo založení vlastního periodika. Mezi tím se ale se podařilo otevřít Národopisné muzeum československé. V krátké době Lubor Niederle instaloval předměty vybrané na výstavě do podoby moderní muzejní expozice. Rok po skončení výstavy bylo národopisné muzeum otevřeno. Byl splněn další cíl. Muzeum ovlivnilo vývoj Společnosti mnohem více než si pravděpodobně mnozí její představitelé přáli. V pozdějších letech zatížilo život spolku starostmi o činnost muzea, řešily se otázky provozní a finanční, mnohdy až existenčního rázu.

Hned na začátku ale přinesla existence muzea velké pozitivum v publikační činnosti NSČ, vedla ještě v roce 1896 k vydávání Věstníku Národopisného muzea československého. Vydavatelem nového národopisného periodika se stala Rada Národopisného muzea československého (Rada NMČ), redaktorem Lubor Niederle, který byl zároveň správcem muzea. Věstník NMČ měl vycházet šestkrát ročně. Redakce jeho obsah zaměřila na zpravodajství o národopisném muzejnictví, referovala o výstavách, především ale časopis přinášel výroční zprávy o činnosti národopisného muzea. Po Niederlově odchodu z muzea jej v redakci nahradil A. Černý.

Muzejní tematice věnovaný věstník nemohl naplňovat ambice tehdy stále ještě mladého odborného sdružení, které potřebovalo periodikum výrazného vědeckého zaměření. Již další rok proto byl založen Národopisný sborník československý (NSbČ). Jednalo se o časopis s výrazným odborným profilováním, který se pak stal na několik let hlavním titulem NSČ. Na první schůzi redakční komise v lednu 1897 byl již přítomen Jiří Polívka, pro dlouhá léta pak hlavní redaktor odborného periodického tisku NSČ. V březnu 1897 se započalo s tiskem NSbČ, o dva měsíce později jej měli k dispozici již čtenáři.⁵

Se zaměřením nového časopisu seznámil čtenáře v prvním čísle Emanuel Kovář. Připomněl, že navrhovatel Národopisné výstavy československé František Šubert uvedl dva úkoly, které bude mít NSČ po výstavě. Jednalo se o vytvoření národopisného muzea a vydávání Národopisného sborníku československého. Péči o udržování národopisného muzea převzal zvláštní sbor NSČ, a to Rada NMČ. Podle Kováře zbýval tedy druhý, i když méně

⁴ Tamtéž.

⁵ *Věstník Národopisného muzea československého*, č. 3, březen 1897.

působivý úkol, a tím bylo vydávání sborníku. Na tento úkol se měla soustředit ostatní NSČ.⁶

Kromě E. Kováře se v redakční komisi NSbČ sešli například L. Niederle, J. Matiegka, J. Máchal, F. Pastrnek, J. Polívka, J. Zubatý. Polívka nevedl první redakci Sborníku, tu měl na starosti F. Pastrnek, s nímž spolupracoval E. Kovář.⁷ Polívka se ujal redigování časopisu až od šestého svazku v roce 1900. Sborník podle Kovářova programu byl veden k publikování samostatných teoretických rozprav, kritických příspěvků, značný prostor byl věnován bibliografii. Redakce Sborníku vycházela z teze, že základem moderní vědy je srovnání, a proto obsahem nového časopisu se stala srovnávací témata se vztahem k národopisu. Sborník měl vycházet nejméně dvakrát ročně. Do roku 1905, než bylo ukončeno jeho vydávání, vyšlo ale jen 11 svazků.

V roce 1904 se uskutečnila v činnosti NSČ výrazná změna. Nejen, že se změnil její název, ale také pod svou správou dostala národopisné muzeum. Tomu předcházelo získání vily, dnešního letohrádku v zahradě Kinských, pro národopisné muzeum. Instalace sbírek se stala výraznou společnou náplní činnosti Rady NMČ i Výboru NSČ. Již delší dobu zráló přání představitelů obou korporací o sloučení Výboru NSČ i vedení muzea v jednu instituci. NSČ měla v NMČ dobré zázemí, sídlila v kanceláři muzea, představitelé obou korporací byli většinou stejní lidé. Například Otakar Hostinský byl v roce 1896 předsedou NSČ a zároveň místopředsedou Rady NMČ. Podobně Emanuel Kovář pracoval pro obě korporace, v roce 1897 se uvolnil z funkce tajemníka muzea a věnoval se plně NSČ.⁸ Stejně Lubor Niederle pracoval pro obě instituce, podobně i další národopisci. Bez finanční pomoci Rady NMČ by nemohl vycházet Národopisný sborník českoslovanský. Na vydávání prvního ročníku v roce 1896 uvolnilo Národopisné muzeum českoslovanské 700 zlatých. Ekonomicky bylo NMČ silnější než NSČ. Ročně dostávalo zemské subvence a také subvenci hlavního města Prahy. V roce 1900 se například jednalo o 5 000 zlatých. Celkově mělo muzeum v tomto roce příjem 11 800 zlatých. Mohlo proto uvolnit 1000 zlatých na Sborník, který vydávalo společně s NSČ a ještě 200 zlatých na Věstník NMČ. Naproti tomu NSČ měla v tomto roce ve srovnání s NMČ příjem zhruba třetinový. Národopisná společnost českoslovanská nedostávala subvence, mohla se spoléhat pouze na členské příspěvky. Na vydání Sborníku proto v roce 1900 dokázala dát jen 600 zlatých.⁹ Výbor NSČ se dohodl s musejní radou, že poskytne svým členům Věstník NMČ zdarma, za příplatek jednoho zlatého pak Sborník.

⁶ KOVÁŘ, E.: *Přehled dějin folkloristiky (do roku 1894)*. Národopisný sborník českoslovanský 1, 1897, s. 71.

⁷ *Věstník Národopisného muzea českoslovanského*, č. 4-5, květen 1897.

⁸ *Jednatelská zpráva Výboru NSČ*. Věstník NMČ, č. 4-5, květen 1897.

⁹ *Věstník Národopisného muzea českoslovanského*, únor 1901, s. 11. Jednatelská správa Výboru Národopisné společnosti Českoslovanské.

Společná schůze obou personálně propojených a jinak si velice blízkých korporací v červenci 1902 předznamenala další vývoj. Vyústil ve změnu stanov NSČ a v roce 1904 ve spojení obou korporací. Proto je na titulní straně prvního čísla Národopisného věstníku československého uvedena jako vydavatel Společnost Národopisného muzea československého (Společnost NMČ) a ne Národopisná společnost československá.

Sloučení korporací vedlo ke změně v publikační činnosti. O dva roky později došlo ke sloučení muzejního periodika Věstníku Národopisného muzea československého s Národopisným sborníkem československým. Vznikl Národopisný věstník československý (Národopisný věstník). Stále tehdy se ještě formující obor získal plnohodnotný vědecký časopis, který výrazně ovlivňoval jeho další vývoj.

Neočekávejme, že nový časopis se hned setkal s plným pochopením veřejnosti. Společnost NMČ musela v prvním čísle podat vysvětlení, že její nový měsíčník slouží poslání, které dosud měl NSbČ a Věstník NMČ. Jen s tím rozdílem, že nyní budou vycházet v jednom. Podle vydavatele se nejednalo proto o podnik nový, který by konkuroval dosavadním blízkým časopisům. Právě venkovští pracovníci, když se dozvěděli o vydání národopisného časopisu Společnosti NMČ v jeho nové formě se obávali, že bude konkurovat zavedeným odborným listům. Především se jednalo o Český lid, Památky archeologické, Československé letopisy muzejní a Časopis přátel starožitností. Je zajímavé, že naopak vydavatel Československých listů V. Jeníček nabídl sloučení svého listu s Národopisným věstníkem. Majitelem spojených časopisů měla být přitom Společnost NMČ. Návrh ve Společnosti NMČ neprošel s odůvodněním, že zaměření obou listů je odlišné.¹⁰

Brzy se mohli čtenáři přesvědčit, že spojení obou dosavadních listů bylo prospěšné. Sloučení časopisů v jeden přineslo spojení dvou koncepcí. Národopisný věstník přinášel rozsáhlé články a zásadní studie ovlivňujících vývoj oboru. Tím do značné míry navázal na obsah NSbČ. Vedle toho tiskl drobnější žánry, především aktuální zprávy, které dříve vycházely spíše ve Věstníku Národopisného muzea československého. Z něho rovněž převzal publikování výročních zpráv, nyní Společnosti NMČ. Nový časopis představoval kombinací obsahově lehkého až zpravodajského periodika přinášejícího drobné zprávy ze života oboru s hutným vědeckým časopisem pro užší okruh odborníků. Nový časopis byl v této formě mnohem čtivější.

Obsah Národopisného věstníku byl rozčleněn do několika rubrik. Na prvním místě se jednalo o Články, dále Posudky, Různé právy z ruchu národopisného, Drobné zprávy národopisné, Zprávy o muzeích a společnostech národopisných a rovněž Rejstřík jmenný i Rejstřík věcný. Není nutné zde provádět obsahovou

¹⁰ *Národopisný věstník československý*, roč. I, leden, s. 30.

analýzu časopisu. Časopis je v knihovnách dostupný a zachoval se ve veřejných knihovnách v poměrně značném rozsahu i z prvních let vydávání. Je to dáno tím, že redakce pamatovala na uchování kompletních ročníků časopisu. V prvním roce se *Národopisný věstník* tiskl v počtu 950 výtisků. Z toho 100 výtisků redakce nechala na případné reklamace, ale také uchování kompletních ročníků. Dalších 526 výtisků bylo posláno činným a přispívajícím členům Společnosti NMČ, více než 70 výtisků dostali čestní, zakládající a dopisující členové. Sedm kusů časopisů představovaly povinné výtisky. Přes 240 čísel zůstalo výměnných a také volných. Nemusíme se pozastavovat nad tím, že značný počet výtisků byl určen pro výměnu tiskovin s jinými institucemi, především ze zahraničí. NSČ, později Společnost NMČ, od založení národopisného muzea budovala při této instituci odbornou knihovnu. Již v květnu 1897 do ní docházelo 91 periodických národopisných tiskovin a k tomu asi 20 jiných periodických časopisů. Výměna národopisných periodik za jiné časopisy proto byla jedním z významných důvodů, proč časopis vydávat.¹¹ Toto hledisko hrálo významnou roli i později po roce 1918. Knihovna sloužila i mimopražským zájemcům. *Národopisný věstník* upozorňoval, že za úhradu poštovného se knihy posílají na obvyklou půjčovni lhůtu i venkovským členům.

Přes narůstající ekonomické problémy Společnosti NMČ nebylo vydávání časopisu po dlouhá léta ohroženo. *Národopisný věstník* vycházel dokonce i přes první světovou válku, kdy byl zastaven Český lid. *Národopisný věstník* tak byl v této době a ještě několik let po vzniku samostatného státu jediným ústředním listem s národopisnou tematikou. Hlavními přispěvateli do *Národopisného věstníku* byli představitelé Společnosti NMČ. Tedy národopisci nebo přestavitelé příbuzných oborů, kteří stáli u zrodu tohoto titulu a předtím *Národopisného sborníku československého* i *Věstníku NMČ*. Z nastupující generace se záhy uplatnil především Karel Chotek. Hned od třetího čísla prvního ročníku publikoval na pokračování v *Národopisném věstníku* obsáhlou monografii *Cerovo*. Tato studie byla později považována představiteli NSČ za ukázkovou studii, podle níž měly být obdobné práce zpracovány. Ještě větší význam měla jeho studie otištěná v *Národopisném věstníku* v roce 1914 pod názvem *Program soupisu národopisného*. Jednalo se o pokus nastínit postup práce při realizaci národopisné encyklopedie, s jejímž vydáním přišel F. A. Šubert na schůzi přátel národopisu československého již v červenci 1891. Odezva na návrh Šuberta realizovat vedle národopisné výstavy ještě národopisné muzeum, *Národopisnou společnost československou* a také encyklopedii, nebyla jednoznačná. Mezi národopisci a jim blízkými zájemci o obor se našlo se dost oponentů. Konečné rozhodnutí o úkolech překračujících

¹¹ *Věstník národopisného muzea československého*, č. 4-5., květen 1897. Jednatelská zpráva o činnosti Rady NMČ pro valnou hromadu NSČ dne 16. 5. 1897.

rámec výstavy, včetně vydání encyklopedie, se muselo odložit a nechat připravit odbornou komisí.¹²

Nic takového se nestalo po publikování Chotkovy studie. Situace byla úplně jiná, příznivá práci na encyklopedii. Navíc se jednalo o téma předem důkladně prodiskutované při schůzích Společnosti NMČ. Práce na národopisné encyklopedii v dalších letech výrazně ovlivnila činnost Společnosti NMČ a také obsah jejího tiskového orgánu. V mnoha případech se propojilo vydávání časopisu s přípravou národopisné encyklopedie, koncipované do krajových monografií. V roce 1918 vydal L. Niederle Moravské Slovensko jako první díl Národopisu lidu československého. V dalších letech vyšlo ještě Kladsko, část Moravského Horácka a Plzeňsko. Vydat se nepodařily již rozpracované díly o Chodsku, Valašsku, Zálesí a Českomoravské vrchovině.

Vývoj Národopisného věstníku v meziválečném období je již poměrně podrobně zpracován.¹³ Každou další informaci týkající se časopisu je nutné vždy zařadovat do širších souvislostí spojených s celkovou činností NSČ. Časopis byl zrcadlem života NSČ, odrážel trendy v její činnosti. V roce 1922 se Společnost NMČ vrátila ke svému původnímu názvu Národopisná společnost československá. Tomu ale předcházelo předání národopisného muzea do rukou Národního muzea. Existenční starosti v této době nabývaly značných rozměrů. Chod muzea zatěžoval Společnost NMČ neúnosnou mírou. Vleklá jednání kolem předání muzea a celkově neutěšená hospodářská situace začala v této době brzdit veškerou činnost Společnosti. Projevilo se to i v publikační činnosti. Finanční stav muzea byl tak neutěšený, že hlavní redaktor Národopisného věstníku musel omezit pro rok 1922 rozsah časopisu pouze na deset tiskových archů. Při překročení tohoto rozsahu Společnost na vydávání časopisu doplácela.¹⁴

Po zbavení se starostí o muzejní sbírky se NSČ nadechla k novým cílům. Vlastní činnost již nespočívala ve starosti o muzeum, ale v podporování výzkumů v oboru československého národopisu. Značný důraz kladla na publikační činnost. K ostatním úkolům patřila péče o zachování a uspořádání národopisného materiálu, pořádání přednášek, odborné vycházky i organizace národopisných výstav. Působnost NSČ byla zaměřena na celou ČR, stejně jako její hlavní tiskový orgán, kterým zůstal Národopisný věstník československý. Proto časopis například obsáhle informoval o národopisných kursech a sjezdech v letech 1924 až 1927. V první polovině 20. let, kdy nevycházel Český lid, se věnoval laickým zájemcům o lidovou kulturu. V časopise se počítalo s rubrikou praktického národopisu. Ve zvláštní příloze měl být otisknut soupis památek lidové kultury v českých muzeích. NSČ se pokoušela také ovlivnit

¹² Archiv AV ČR, fond NVČ, knihy 1891-1894. Protokoly ze schůzí přátel čs. národopisu.

¹³ SMRČKA, V.: *Národopisný věstník československý v letech 1918-1938*. NVČ 56, 1996, s.17-23

¹⁴ Archiv AV ČR, fond NSČ, protokol o mimořádné valné hromadě Společnosti NMČ 6. 5. 1922.

obraz soudobé vesnice a organizovala soutěž o nejlepší projekt vesnického statku s rozlohou do 15 hektarů. Časopis pomáhal i při dokumentaci lidové kultury.

Existenci Národopisného věstníku provázejí období rozletu, kdy časopis je na vzestupu, výrazně plní svou úlohu, ale také období pádu. Střídavě se dostavovaly ekonomické problémy spojené s vydáváním časopisu. V roce 1918 vycházel v nákladu 1200 až 1 500 výtisků, NSČ tehdy měla 1150 členů, kteří dostávali časopis zdarma. Členský příspěvek tvořil sotva polovinu ceny jednoho výtisku. Na vydávání časopisu proto směřovala značná část subvencí.¹⁵ Změnila se periodicita, z původního měsíčníku se přešlo po roce 1918 na čtvrtletník a později se ani tato periodicita neudržela. V první polovině 30. let byly vydány dva ročníky dohromady a v dalších letech se jednalo o nepravidelný tisk. Za druhé světové války podobně jako řada dalších časopisů Národopisný věstník nevycházel.

Signálem ústupu z dosažených pozic, které časopis získal v prvních letech existence a posiloval po vzniku samostatného státu, je odchod Jiřího Polívky z redakce. Polívka redigoval Národopisný věstník od jeho vzniku v roce 1906. Redakce se nacházela v jeho bytě. Po roce 1918 se snažil ze zdravotních důvodů odevzdat redakci některému z mladších spolupracovníků. V redakci mu v té době pomáhali J. Horák a K. Chotek. V únoru 1930 složil Polívka hodnost předsedy I. odboru ve Slovanském ústavu.¹⁶ O rok později oznámil ze svého letního pobytu ve Špindlerově Mlýně Niederlemu, že složil také hodnost redaktora Národopisného věstníku s tím, že chce, aby jeho jméno bylo na titulním listě zcela vyškrtáno. Upozornil, že to není poprvé co oznámil rezignaci, ale jeho žádost nebyla nikdy vyřízena. Polívka si stěžoval Niederlemu, že nemá žádný podíl na řízení časopisu a vliv na jeho chod. Tento stav pocíťoval jako neúnosný.¹⁷

Na Niederleho se obrátil v této věci ještě o dva měsíce později. Upozornil, že na schůzi NSČ se má projednávat jeho demise na redaktora Národopisného věstníku. Na schůzi nemohl přijít, a proto se obrátil se na Niederleho se žádostí o podporu rezignace. Polívka chtěl být zbaven od nového ročníku redaktorství, podle svých slov ve skutečnosti jen titulárního. Názor nezměnil ani přes naléhání Jiřího Horáka. Polívka jen navrhl formulaci na titulní list, že časopis za hlavního spolupracovníctví Jiřího Polívky řídí Jiří Horák. Podobně v té době byly vedeny některé zahraniční časopisy.

Rada NSČ projednala Polívkovu rezignaci na konci října 1931. Její členové se rozhodli poděkovat Polívkovi za jeho činnost, která dala časopisu směr

¹⁵ Archiv AV ČR, fond NSČ, spisy 1919, dopis České akademie věd a umění z 5. 12. 1919.

¹⁶ Archiv AV ČR, Fond Lubor Niederle, Dopis Jiřího Polívky Luboru Niederlemu z 16. 2. 1930.

¹⁷ Archiv AV ČR, Fond Lubor Niederle, Dopis Jiřího Polívky Luboru Niederlemu z 23. 8. 1931.

a získala mu vážnost i v zahraničí. Žádali ho zároveň, aby zůstal nadále v čele časopisu, ponechal mu své jméno a svou mravní autoritu. Přitom oba hlavní spolupracovníci měli Polívkovi všemožně usnadňovat práci.¹⁸

Jednalo se již jen o symbol. O ten se v dalších letech jednalo i v souvislosti se samotným časopisem. Periodicita vydávání se ztrácela, Národopisný věstník se stával se více symbolem úspěšné činnosti NSČ než reálnou tiskovou silou. I to ale hrálo pozitivní roli. Národopisný věstník se stal pro další generace národopisců vedle Českého lidu ikonou publikační práce v národopise v první polovině 20. století. Tato symbolika, vybudovaná na dlouholeté kvalitní redaktorské práci a přínosném obsahu vedla ke snahám NSČ o obnovení časopisu po roce 1945.

¹⁸ Archiv AV ČR, fond NSČ, spisy 1931, dopis ze 4. 11. 1931.

Národopisný věstník československý a jeho vývojové peripetie po roce 1945

Miroslav Válka

Jak vyplývá z hodnocení *Národopisného věstníku čl.*, náležel vedle *Českého lidu* k základním oborovým periodikům. Ve srovnání se Zibrtovým *Českým lidem* měl vyšší odborné ambice, usiloval o vědecké renomé uveřejňováním teoretických prací, srovnávacích studií a pravidelnými recenzemi zahraniční literatury. Tuto úspěšnou etapu, spojenou s redaktorstvím J. Polívky a jeho následovníků (V. Tille), přerušila druhá světová válka a politicko společenská situace, která nastala po jejím skončení.

Časový hiát vzniklý ve vydávání časopisu během válečné a poválečné doby, tj. konkrétně v letech 1940-1947, překlenuli redaktori *Národopisného věstníku čl.* J. Horák a K. Chotek ročníkem třicet. Časopis se stále hlásil ke svému zakladateli J. Polívkovi uvedením jeho jména na titulní straně, ale aktuální informace o situaci a směřování periodika v nové společenské situaci absentují. Celý ročník demonstruje jakousi bezradnost a neutěšený stav publikováním prací, spadajících svým vznikem zčásti ještě do třicátých let.¹

Ke konsolidaci časopisu dochází na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století, kdy v redakční radě zasedli R. Bednárik, A. Melicherčík, V. Pražák, D. Stránská (odpovědná redaktorka), A. Václavík a J. Voráček. Jmenování svými studii a články zčásti vyplnili obsah 31. ročníku (1949-1950) a jménem redakce v něm uveřejnili obsáhlý úvod, kde prezentovali své cíle v návaznosti na nové společenské poměry poválečného Československa. Redakce vytyčila důkladné poznání lidu a kultury nejen rolníka, ale také dělníka, horníků a jiných zaměstnání. Protože podle dobové teorie při formování společnosti a kultury je základním činitelem hospodářství, chtěl si časopis více než dosud všimnout otázek hospodářských v souvislosti s vývojem života a kultury. Důraz redakce položila rovněž na historický přístup: „*Národopis jako věda historická nespouští se zřetele stanovisko vývoje a poznání historie u každého jevu pokládá za požadavek samozřejmý.*“² V návaznosti na významné tradice českého folkloristického výzkumu, reprezentovaného bývalými redaktory *Národopisného věstníku čl.* J. Polívkou a V. Tillem, si nová redakce vytyčila jako jeden z úkolů pokračovat v jejich díle sběrem lidové tvořivosti vůbec a publikováním vědeckých rozprav

¹ Viz ČERNÍK, J.: *Metody zapisování lidových tanců*. NVČ 30, 1940-1947, s. 83-90. Psáno pro Mezinárodní festival lidových tanců v Londýně, pořádaný ve dnech 15.-20. července 1935; CARAMAN, P.: *Obrzęd kołędowania u Słowian i u Rumunów*. NVČ 30, 1940-1947, s. 90-115. Obsáhlá recenze D. KRANŽALOVA.

² REDAKCE: *Úvodem*. NVČ 31, 1949-1950, s. 1.

syntetizujícího charakteru. Nezbytná se jevila spolupráce se zahraničím hlavně se zeměmi slovanskými a lidově demokratickými ať už sousedními nebo vzdálenými. Nová redakce se obracela také k oblasti etnografického muzejnictví, kde nabízela pomoc při vytváření nových expozic, které by měly z hlediska obsahového splňovat náročná kritéria vědecké práce. Uvedené zásady začala redakce pod vedením D. Stránské realizovat od 31. ročníku časopisu, ale jak se ukazuje již v následujícím ročníku, nová ideologie prosazovaná vládnoucí stranou ve všech sférách vědecké práce se nevyhnula ani periodiku Národopisné společnosti čsl. Nakonec ani redakce svůj program nemohla realizovat, protože vydávání časopisu bylo vážně ohroženo.

Jubileu univerzitního profesora K. Chotka (70 let narození) byl dedikován 32. ročník *Národopisného věstníku čsl.* (1951). Vědecké dílo jubilanta zhodnotil literární historik A. Pražák a jeho činnost na půdě Národopisné společnosti čsl. přiblížil V. Pražák. Ideologická indoktrinace oboru se v časopisu projevila úvodním článkem, v němž O. Nahodil prezentoval názory klasiků marxismu-leninismu na otázky dějin prvobytné společnosti. Mezi recenzovanými publikacemi se objevilo také Nahodilovo dílo *Sovětský národopis a jeho pokroková úloha*. Z oblasti cizokrajné etnografie *Národopisný věstník čsl.* otiskl dva Nahodilovy příspěvky, které se zabývaly kultem medvěda³ a náboženskými představami národností severní Eurasie.⁴ Vedle toho ročník přináší kvalitní studie D. Stránské z oblasti lidového oděvu⁵ či lidového nábytku⁶ nebo H. Johnové k problematice tradičního bydlení v jihovalašských obcích.⁷ Informacemi o dění v zahraničí (SSSR, NDR) nebo doma (Národopisná společnost čsl., Strážnice, výstavy, vysokoškolská výuka) plnil časopis své základní poslání, které si předsevzal.

Vzhledem k tomu, že ročník 33 vychází až za pět let v roce 1956, lze dát tuto časovou prodlevu na vrub nevyjasněné situaci vydavatele, mezi Národopisnou společností čsl. a nově založenou vědeckou výběrovou Společností československých národopisců při ČSAV. O složité situaci v časopisu informují V. Pražák⁸ a D. Stránská.⁹ Ročník byl dedikován další významné osobnosti oboru akademiku J. Horákovi. Vedle toho redakce připomněla také 75. výročí narození jiného jubilanta prof. K. Chotka. Svazek naplnil koncepční zásady, které si stanovila redakce, publikováním článků z oblasti cizokrajné

³ NAHODIL, O.: *K otázce o prvobytném kultu medvěda a jeho přežitích*. NVČ 32, 1951, s. 23-37.

⁴ NAHODIL, O.: *Ideologické přenesení společenského zřízení do živočišného světa v náboženských představách a přežitích národností severní Eurasie*. NVČ 32, 1951, s. 38-72.

⁵ STRÁNSKÁ, D.: *Sukně, sukmany a sarafány*. NVČ 32, 1951, s. 293-346.

⁶ STRÁNSKÁ, D.: *Lidový nábytek a jeho historické vzory*. NVČ 32, 1951, s. 111-126.

⁷ JOHNOVÁ, H.: *Vývoj interiéru na valašském Závří*. NVČ 32, 1951, s. 128-157.

⁸ PRAŽÁK, V.: *Návrh na přičlenění NSČ k Československé akademii věd*. NVČ 33, 1956, s. 378-379.

⁹ STRÁNSKÁ, D.: *Založení vědecké výběrové Společnosti československých národopisců při Československé akademii věd*. NVČ 33, 1956, s. 379-380.

etnografie¹⁰ a materiální kultury (kunštátské hrnčířství,¹¹ východoslovanská socha¹²), ale převažují příspěvky folkloristické (D. Rychnová,¹³ O. Zilynskyj,¹⁴ I. Paňkevič¹⁵). D. Stránská v práci o národopisném atlasu nastínila problematiku etnokartografie v evropském měřítku a koncipovala zásady vypracování domácího atlasu.¹⁶ V materiálech se objevily výsledky terénních výzkumů prováděných Národopisnou společností na východní Moravě a u Slováků v maďarském Tótkomlóši.

Práce hlavní redaktorky D. Stránské a redakční rady *Národopisného věstníku* čsl. 33. ročníkem skončila. Vydávání časopisu bylo zastaveno, aniž byly uvedeny důvody. Ty lze rekonstruovat na základě určitých skutečností, které souvisí se změnami v postavení Národopisné společnosti a s tiskem oborových časopisů *Českého lidu* a od roku 1950 nově založené *Československé etnografie*, která si činila nárok na vědecky koncipovaný časopis s ideologicky správnou platformou. Své programové zásady tak nová redakce *Národopisného věstníku* čsl. mohla realizovat vlastně jen ve třech ročnících. Kvalitní studie, které v nich publikovala, mají trvalou hodnotu a badatelé se k nim stále vrací. Národopisná společnost čsl. a její členové se nesmířili se zrušením svého periodika a snažili se vytvořit další publikační možnosti, byť jen ve skromné formě *Věstníku Národopisné společnosti československé*.¹⁷

Obnovit vydávání časopisu ve formě ročenky se podařilo až za deset let mladé generaci českých etnografů a folkloristů. Hlavní redaktor V. Frolec z Katedry etnografie a folkloristiky UJEP v Brně v úvodním prohlášení nastínil program obnoveného periodika a zároveň vyzdvihl jeho vysokou odbornou úroveň v minulosti. Redakce plánovala zaměřit se na otázky slovanského národopisu a na spolupráci českých a slovenských etnografů a folkloristů i badatelů ze slovanských zemí: „*Odevzdáváme již podruhé obnovený Národopisný věstník československý etnografické a folkloristické obci i zájemcům o lidovou kulturu s přáním, aby přispěl alespoň ve skromné míře ke splnění závažných úkolů československého a slovanského národopisu.*“¹⁸ Uvedené záměry realizovala redakce ve složení: V. Frolec, D. Holý, J. Jančář, R. Jeřábek, J. Kramařík,

¹⁰ PERTOLD, O.: *Rodijové*. NVČ 33, 1956, s. 1-35.

¹¹ PRAŽÁK, V.: *Kunštátské hrnčířství*. NVČ 33, 1956, s. 207-277.

¹² STARÁ, M.: *K otázce o vzniku oracích nářadí „sochy“*. NVČ 33, 1956, s. 278-299.

¹³ RYCHNOVÁ, D.: *Turecké války v lidovém podání východní Moravy*. NVČ 33, 1956, s. 36-100.

¹⁴ ZILYNSKYJ, O.: *O ukrajinských a polských vlivech ve valašském písňovém folkloru*. NVČ 33, 1956, s. 173-192.

¹⁵ PAŇKEVIČ, I.: *Dvě ukrajinské historické písně o dívkách zajatkyň z okolí Medzilaborců na východním Slovensku*. NVČ 33, 1956, s. 193-206.

¹⁶ STRÁNSKÁ, D.: *Národopisný atlas Československa*. NVČ 33, 1956, s. 300-321.

¹⁷ *Věstník NSČ* začal vycházet od roku 1959 a jeho posláním v úvodu objasňují V. Pražák a D. Stránská. Měl napomáhat užšímu styku s členstvem a národopisnými spolupracovníky. Jeho vydávání skončilo rokem 1968.

¹⁸ FROLEC, V.: *Úvodem*. NVČ 1 (34), 1966, s. 6.

J. Mjartan, Š. Mruškovič, J. Podolák, O. Sirovátka, J. Tomeš a J. Vařeka. Proto vedle studií domácích badatelů českých a slovenských redakce otiskla příspěvek bulharského etnografa I. Koeva¹⁹ a recenze etnografických děl Ch. Vakarelského, M. Velevy, P. Neda ad. Svazek byl dedikován 100. výročí narození L. Niederle, jednoho ze zakladatelů českého vědeckého národopisu.

Nedožitému 75. výročí narození A. Václavíka, profesora národopisu na brněnské univerzitě, je věnován 2. (35.) ročník *Národopisného věstníku čsl.* (1967). Z uvedeného důvodu se v citovaném svazku R. Jeřábek zabývá teorií lidového umění v díle A. Václavíka a uveřejňuje Václavíkovu personální bibliografii. Další studie, články a recenze reprezentují různá témata materiální kultury (oradla, salašnictví, lidový dům), kultury sociální (svatební obřad) i folkloru (lidová píseň, divadlo).

Vedle takto široce koncipovaných ročníků se objevují také svazky monotematické, jako je ročník 3-4 (36-37) vydaný roku 1969. Společným tématem je záprah skotu v Evropě. Publikované příspěvky jsou dílem členů Etnologické komise pro dějiny a vývoj evropského zemědělství a redakčně svazek připravili W. Jacobeit a J. Kramářik. Oba odborní redaktori zpracovali do svazku návrh na zavedení jednotné terminologie a typologie záprahu dobytka, což představuje ojedinělý počín v naší odborné literatuře. Kontakt se západoevropskými badateli a publikování jejich statí umožnilo uvolnění politických poměrů na konci šedesátých let 20. století. S počátkem normalizace tyto kontakty ustaly a opakovala se opět situace z poloviny padesátých let. Z politických důvodů bylo vydávání periodika roku 1974 zastaveno.

Zatím poslední etapa existence *Národopisného věstníku čsl.* je datována k roku 1984, kdy je obnoveno jeho vydávání v nové řadě a prvním ročníkem (stará řada 43). Jde o výsledek úsilí tehdejší předsedkyně Národopisné společnosti čsl. H. Johnové, ovšem hlavním redaktorem se stal A. Robek, představitel pražské normalizační etnografie. Do redakční rady byli jmenováni B. Beneš, S. Brouček, V. Hrníčko, H. Johnová, J. Souček, J. Tausch, J. Vařeka a V. Vondruška. Skromná grafická podoba²⁰ a omezený rozsah ve srovnání se staršími ročníky dávají tušit, že obnovený *Národopisný věstník čsl.* byl jen trpěný a zároveň dozorovaný. V úvodním slovu H. Johnová a A. Robek nastínili vědecké tradice časopisu a konstatují, že: „*Národopisný věstník, který obnovujeme, nemůže v dnešních podmínkách vědecké práce samozřejmě plnit všechny ty úkoly, které vydavatelé vytýčili při vzniku NVČ.*“²¹ Smyslem znovu vydávaného periodika má být styk s dopisovateli a národopisnými pracovníky v terénu. „*Stejně tak jej chceme otevřít mladé generaci, která by odkaz tradice*

¹⁹ KOEV, I.: *Starobylé prvky ve způsobu života a kultuře Kapanců v Bulharsku*. NVČ 1 (34), 1966, s. 98-101.

²⁰ Autorem grafického řešení obálky byl J. KLECKER.

²¹ JOHNNOVÁ, H. – ROBEK, A.: *Úvodem*. NVČ 1 (43), 1984, s. 3-4.

sborníků měla nejen uchovat, ale i inovovat a rozvíjet.²² V intencích uvedených slov obnovený časopis pravidelně informoval o činnosti Národopisné společnosti čsl., o spolupráci s dopisovateli a o členské základně (jubilejní články, nekrology), ale postupně uveřejňoval i odborné články a recenze literatury. Druhý ročník (44, 1985) přinesl referáty, které byly předneseny na konferenci *Metody etnografické práce* uspořádané v rámci valného shromáždění v Kašperských Horách. Obdobně v pátém a šestém (47. a 48.) ročníku byl dán prostor příspěvkům z konference *Známé a neznámé osobnosti české etnografie a folkloristiky*.²³

Rok 1989 spojený se změnou politických poměrů v zemi a nástupem demokratizace ve všech sférách života společnosti našel svou odezvu také v Národopisné společnosti čsl. a jejím periodiku. Nová redakce²⁴ časopisu pod vedením V. Hubingera uvádí v programovém prohlášení, uveřejněném v sedmém (49.) ročníku 1990: „*Věstník by neměl být informační tiskovinou pro „přátele národopisu“, ale měl by se stát tribunou pro informování národopisné obce o dění v NSČ, měl by přinášet nové poznatky z etnografie a folkloristiky, a měl by i napomáhat šíření dobrého jména a prestiže celého oboru ve veřejnosti*“.²⁵ Vzhledem k finančním problémům a nejisté situaci Společnosti nemohla být okamžitě změněna podoba časopisu, stejně tak nebylo možné reagovat aktuálně na dění v Národopisné společnosti čsl. např. informací o mimořádném valném shromáždění v lednu 1990.²⁶ Proto byl sedmý (49.) ročník časopisu věnován blížícímu se stému výročí založení Národopisné společnosti čsl., jejíž historii zpracovali J. Roulová²⁷ a H. Johnová.²⁸

Jako jednu z forem vyrovnání se oboru s uplynulou totalitní dobou lze charakterizovat zprávu komise,²⁹ která byla ustavena na mimořádném shromáždění Národopisné společnosti čsl. v lednu 1990. Hodnotící text, nazvaný *Příspěvek k vývoji české etnografie a folkloristiky a Národopisné společnosti československé při ČSAV po únoru 1948*, byl ústřední náplní *Národopisného věstníku*

²² Tamtéž, s. 4.

²³ Konference proběhla v Rakovníku při valném shromáždění 17. listopadu 1987.

²⁴ Redakční rada začala pracovat ve složení V. Hrníčko, D. Holý, H. Johnová, J. Krist, A. Sulitka, S. Švecová.

²⁵ *Redakční poznámka*. NVČ 7 (49), 1990, s. 4.

²⁶ Časopis vycházel jednou ročně a byl distribuován až na konci roku nebo počátkem roku následujícího.

²⁷ ROULOVÁ, J.: *K blížícímu se 100. výročí založení Národopisné společnosti československé*. NVČ 7 (49), 1990, s. 6-18.

²⁸ JOHNOVÁ, H.: *Národopisná společnost československá v letech 1918-1963*. NVČ 7 (49), 1990, s. 19-27.

²⁹ Komise pracovala ve složení S. Brouček, D. Holý (vzdal se členství po první poradě), V. Jiříkovská, A. Plessingerová, J. Scheybal, O. Skalníková, J. Souček, O. Sirovátko, I. Štěpánová a S. Švecová.

čsl. 8 (50) v roce 1991. Kriticky posuzoval vývoj oboru a Národopisné společnosti čsl. v průběhu poválečného období se zvláštním zřetelem na pounorové a posrpnové období a formuloval hlavní trendy a úkoly v nastávající etapě. *Národopisný věstník čsl.* začal aktuálně publikovat návrhy na počítačové zpracování muzejních sbírek³⁰ a práce významných zahraničních badatelů (antropologů) českého původu.³¹ Jeho rozsah a grafické zpracování se však z finančních důvodů neměnily. Hlavním redaktorem byl J. Kandert, předseda Národopisné společnosti čsl., zvolený na prvním polistopadovém valném shromáždění, které se konalo na podzim 1990 v moravských Boskovicích.

Jako pokračování diskuse o minulém vývoji a budoucnosti oboru byla v devátém (51.) ročníku *Národopisného věstníku čsl.* otištěna polovina referátu kanadského antropologa českého původu D. Z. Scheffela, který měl možnost seznámit se během svého půlročního pobytu v Československu se stavem našeho oboru. Kritický příspěvek zaměřený na etické problémy výzkumu v tzv. východní Evropě³² vyvolal ostrou odezvu několika českých autorů z řad etnografů a folkloristů.³³ Jejich polemické diskusní příspěvky byly otištěny v následujícím ročníku periodika, které od tohoto ročníku vypustilo ze svého názvu adjektivum československý a dále pokračuje jako *Národopisný věstník*.³⁴

Koncepce časopisu se neměnila. Byl platformou pro publikování příspěvků z konferencí pořádaných u příležitosti valných shromáždění Národopisné společnosti,³⁵ objevují se i monotematicky zaměřené ročníky³⁶ nebo naopak ročníky s různorodou tematikou. Dvanáctý (54.) ročník přinesl v r. 1995 referáty z konference *Lidový textil a muzeum* uspořádané v Národním muzeu v rámci oslav stého výročí Národopisné výstavy československé. České a slovenské odbornice, etnografky a umělecké historičky v nich informují o profilu textilních sbírek, hodnotných artefaktech, sběratelských osobnostech a o interdisciplinárním výzkumu textilu.

³⁰ KANDERT, J.: *Návrhy databází pro počítačové zpracování národopisných sbírek*. NVČ 8 (50), 1991, s. 42-68.

³¹ HOLÝ, L.: *Kulturní konstrukce reality – čarodějnictví*. NVČ 8 (50), 1991, s. 69-83.

³² SCHEFFEL, D. Z.: *Antropologie a etika ve východní Evropě*. NVČ 9 (51), 1992, s. 3-10.

³³ HOLÝ, D.: *Proti zkeslování a povýšenectví*. NV 10 (52), 1993, s. 24-26; ŠTĚPÁNKOVÁ, D.: *Příspěvek k diskusi*. NV 10 (52), 1993, s. 27-29; HRNÍČKO, V.: *Horký brambor – profesionální etika*. NV 10 (52), 1993, s. 30-35.

³⁴ *Národopisný věstník*. *Bulletin d'ethnographie* 10 (52), 1993. Hlavní redaktor: J. Kandert. Redakční rada: V. Hrníčko, H. Johnová, J. Krist, A. Sulitka a S. Švecová.

³⁵ Uvedený název Národopisná společnost přijala v roce 1991.

³⁶ Bylo jím zvláštní číslo vydané v r. 1998 s názvem *Modely lidové architektury ve sbírkách muzeí ČR*. Připravili P. BUREŠ, L. PROCHÁZKA a Z. TEMPÍR. Jednalo se o opravený a doplněný soupis vydaný v Národopisném věstníku 11 (53), 1994.

Ročníkem 13 (55) 1996 se změnila grafická podoba přebalu časopisu, kde své uplatnění našlo nové logo Národopisné společnosti. Hlavní redaktorkou periodika se stala nová předsedkyně Národopisné společnosti J. Veselská. Časopis si připomněl devadesáté výročí svého trvání článkem V. Smrčky³⁷ a otiskl referáty z pražské konference, jejímž tématem byla národopisná publicistika. Konsolidace, která se opětovně projevila ve vydávání časopisu, je patrná na ročníku 15 (57) - 16 (58) z roku 1999.³⁸ Byl věnován 100. výročí narození D. Stránské a přinesl příspěvky z konference *Lidová kultura ve 20. století. Její výzkum, dokumentace a prezentace* uspořádané Národopisnou společností ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Jedna část textů přibližuje a hodnotí dílo D. Stránské, přední osobnosti české a československé etnografie 20. století, druhá část se věnuje tématu konference v různých odvětvích oboru. Národopisný věstník přináší také znění zprávy o činnosti Národopisné společnosti za léta 1996-1999, usnesení valného shromáždění a stanov společnosti.³⁹

Přelomový rok 2000 oslavila Národopisná společnost vydáním *Jubilejní ročenky*, která byla zároveň šestnáctým ročníkem věstníku.⁴⁰ Jeho výjimečnost zdůraznila barevná obálka i obsah, sumarizující situaci oboru na přelomu 20. a 21. století. Zahmul akademickou i muzejní sféru, profil vydávaných periodik a adresář členů Národopisné společnosti i dalších badatelů pracujících v oboru, pokud projevíli souhlas s uveřejněním svých osobních dat a badatelských zájmů. Přes některé nedostatky byla přijata odbornou veřejností s pochopením a kladnou odezvou.

Snaha dát možnost uplatnit se v oboru vedla redakci *Národopisného věstníku* ke spolupráci s vysokoškolskými studenty a doktorandy. Jejich práce přináší jubilejní dvacátý ročník obnoveného *Národopisného věstníku* (2003) a konkrétně jde o zprávy z terénních výzkumů, texty diplomových a disertačních prací i o nová samostatná díla. Publikované práce svědčí o tematickém i metodologickém posunu, ke kterému v oboru za poslední léta došlo. Odlišně koncipované jsou následující ročníky časopisu 2004 a 2005, které opět otiskují referáty z konferencí. Ročník 21 (63) obsahuje referáty ze seminářů *Domácká a řemeslná výroba – tradice a současnost*, uskutečněného ve spolupráci několika institucí v západočeském Měččině a Přeštichách. Následující ročník 22 (64) za rok 2005, kdy se uskutečnilo valné shromáždění České národopisné společnosti v Jihlavě, přináší jednak referáty z konference

³⁷ SMRČKA, V.: *Národopisný věstník československý v letech 1918-1938*. NV 13 (55), 1996, s. 17-24.

³⁸ Technická redakce je dílem ing. M. PAPCUNA.

³⁹ Obdobně byl koncipován ročník 19 (61), 2002, který uveřejnil příspěvky z konference Společnosti věnované dílu prof. Č. Zírta, kulturního historika a zakladatele základního oborového časopisu Českého lidu.

⁴⁰ Redaktorem ročenky byl M. VÁLKA z Ústavu evropské etnologie FF MU Brno.

Přínos regionálních pracovníků a literatury pro národopisné bádání, jednak sumarizující materiály o činnosti společnosti za uplynulé tři roky, usnesení valného shromáždění a adresář nového hlavního výboru.

Letopočtem 2006 vstupuje *Národopisný věstník* do roku stého výročí svého založení. I když v uplynulém období vycházel s určitými hiáty způsobenými nepříznivými společenskými okolnostmi, jako byla válečná léta nebo totalitní doba padesátých let či normalizace, vždy patřil mezi základní oborová periodika a byl zdrojem cenných poznatků, ke kterým se badatelé stále vracejí. Hlavní výbor Národopisné společnosti, vydavatel periodika, si byl vědom důležitosti publikační platformy, kterou časopis představuje, a snažil se často s velkým nasazením *Věstník* vydávat. Je to krédo i současného vedení České národopisné společnosti, jež se bude snažit časopis dále nejen vydávat, ale také zkvalitňovat.

Dokumentace stereotypů v denním režimu žen ve 20. století Zpráva o realizaci dotazníkového průzkumu

Jiřina Veselská

V závěru minulého roku byl ukončen dvouletý dotazníkový průzkum realizovaný za finanční podpory Rady vědeckých společností. Výběr tématu byl inspirován projektem *Paměť žen*, který dlouhodobě realizuje Gender Studies, o. p. s., Praha. Mezinárodní koordinátorkou projektu je Mgr. Pavla Frýdlová. Jeho výsledky jsou pravidelně publikovány na internetových stránkách včetně metodiky výběru respondentek, způsobu vedení rozhovoru, přepisu a archivace materiálu.

Kladné i problematické stránky projektu byly reflektovány při koncipování průzkumu ČNS s vědomím, že naše podmínky jsou přece jenom rozdílné: původní projekt se soustředil na vzpomínky žen, které prožily většinu života v totalitním režimu, často byly obětí persekuce z důvodů rasových nebo politických, rozhovory se vždy konaly po dohodě v prostředí informátorce blízkém. K utřídění vyprávění a porovnání obsahu výpovědí byl používán *pomocný raster otevřených otázek*, který se ale narátorkám nepředkládal, aby se vyloučila možnost jakéhokoliv sugerování odpovědí.

Při realizaci našeho průzkumu pomáhalo několik skupin spolupracovníků: dopisovatelé České národopisné společnosti (téměř 130), dále jsem oslovila téměř 60 členek Klubu důchodců v obci Raškovice (okres Frýdek-Místek), z nichž se ale po osvětlení záměru vyjádřily k tématu pouze tři ženy. Další skupinou seniorů, které jsem oslovila, bylo 42 členek Klubu seniorů při Muzeu Beskyd ve Frýdku-Místku. Z nich ale žádná účast nepřijala. Největší počet záznamů vzpomínek pak pořídili v rámci kolokvia studenti Ústavu historie a muzeologie Slezské univerzity. V letech 2004 a 2005 se setkali s celkem 43 ženami, aby zaznamenali jejich vzpomínky na život. Posledními oslovenými byli kronikářky a kronikáři 11 obcí okresu Vsetín, z nich 3 ženy – z Francovy Lhoty, Velkých Karlovic a Valašské Polanky zaznamenaly celkem 10 vzpomínek.

S ohledem na tradiční zájem etnografie o vesnické prostředí se naše pozornost soustředila, i když na první pohled nevyváženě, na prostředí vesnice. Preferování vesnického prostředí bylo dáno také místem působení našich dopisovatelů a dopisovatelek, z nichž téměř 90% žije na vesnici. Proto se při přípravě a organizování průzkumu musely zachovat určité odlišnosti. Jednou z nich byla skutečnost, že na rozdíl od projektu *Paměť žen* bylo nutné *raster otevřených otázek* použít, aby se dopisovatelé mohli soustředit na téma, které nás zajímalo. A to i s rizikem, že bude informátorkám k dispozici a ony se

budou řídit obsahem jeho jednotlivých tématických bloků. Tato skutečnost nastala pouze ve třech případech, kdy od dopisovatelů ČNS přišly pouze krátké odpovědi k vybraným tématům. Cílem našeho dotazníkového průzkumu bylo zachycení životních osudů vesnických žen, změn v jejich způsobu života v době, kdy byly dcerami, mladými ženami, matkami a nyní převážně babičkami.

Na rozdíl od vzpomínaného projektu *Paměť žen*, který má za základ dokumentace rozhovor s vybranou informátorkou a jeho následný přepis, byli jsme odkázáni na osobní písemné záznamy vzpomínek s tím, že volbu informátorky ponecháme na dopisovateli, kronikářce nebo studentovi. Naopak v Klubu důchodců z Raškovic se ženy zapojily do akce dobrovolně bez zprostředkování další osobou.

Jak v případě pomoci dopisovatelů, tak iniciativy samotných informátorek se ale projevila obava z publicity, posměchu až ostych. To se stalo v některých případech dokonce překážkou v pořízení záznamu a využití jeho obsahu pro další práci. Např. v Raškovících ženy ochotně vyprávět bez větších zábran o svých životních osudech, nesouhlasily se zaznamenáním vzpomínek písemnou formou, mnohé nechtěly být identifikovány, vyžadovaly záruku anonymity, některé měly obavy z použití údajů v kontextu, který by případnému čtenáři umožnil odhadnout, kdo byl informátorkou. Naproti tomu několik žen naopak vítalo zájem o své životní osudy, nerozpakovaly se hodnotit, často s určitým kritickým odstupem, svůj osobní život, současnou výchovu a porovnávaly své dětství a životní osudy s dětstvím svých vnoučat nebo poměry v rodinách svých dětí.

Volba informátorek byla v prvním období svým způsobem závislá na spolupráci s týmem dopisovatelů ČNS, kteří byli pozváni ke spolupráci formou vysvětlujícího dopisu, doplněného osnovou pro záznam vzpomínek, která byla pro všechny společná. Celkem bylo osloveno téměř 130 osob – mužů i žen. Na výzvu odpovědělo pouze 23, z toho tři použili k odpovědi přímo osnovu záznamu jako určitou formu dotazníku a odpověděli stručně na obsah jednotlivých tématických celků (rodina, výchova dětí, volný čas, veřejný život atd.).

Zbývající zaslali písemné záznamy vzpomínek nejčastěji svých sousedek a známých žen, obvykle ve věkové kategorii 60-75 let, původem z rolnických rodin, tři zaznamenali vzpomínky své manželky. Muži byli v této části spolupráce aktivnější, vzhledem k jejich věku můžeme s určitou rezervou předpokládat, že měli více volného času se zadaným úkolem zabývat. Pokud se týká územního zastoupení vzpomínek je vyrovnaný počet záznamů z Čech i Moravy, chybí záznamy ze Slezska, kde ale je síť dopisovatelů minimální.

K realizaci projektu byli také přizváni kronikáři a kronikářky 11 obcí bývalého okresu Vsetín, kteří se osvědčili jako spolupracovníci při jiných dotazníkových průzkumech (řemesla, domácí výroba). Téma zaujalo celkem trojici kronikářek: z Valašské Polanky, Francovy Lhoty a Velkých Karlovic. Prvně jmenovaná se změnami v životě žen zabývala podrobně – zapsala vzpomínky 7 informátorek velmi pečlivě a podrobně. Po jedné zprávě jsme obdrželi z Velkých Karlovic a Francovy Lhoty.

Dalšími spolupracovnice jsem získala v rámci besedy o zvycích v minulosti a jejich přežívání v současnosti v obci Raškovice. Zájem o spolupráci byl značný, celkem se přihlásilo 30 žen, ale zápis přinesly pouze 3. Vzpomínky však byly ve všech případech ukončeny žádostí o zachování anonymity, 2 texty nebyly podepsány.

Největší skupina získaných záznamů pochází z dvouleté spolupráce se studenty muzeologie a historie Slezské univerzity v Opavě. V letech 2004 a 2005 bylo v rámci výuky zapsáno 41 vzpomínek, nejčastěji babiček studentů ve věku od 60 do 80 let. Vzhledem k trvalému bydlišti studentů prakticky v celé republice jsou v souboru zastoupeny rovnoměrně zprávy z českých i moravských rodin. Pro mnohé studenty, jak jedna z nich poznamenala, bylo seznámení s životem nejstarší generace v rodině objevem a prvním krokem k poznávání historie prostřednictvím pamětníků: „... *tenhle rozhovor byl pro mne velice důležitý a zajímavý. Pomohl mi začít se dívat na tuto dobu (válka a doba poválečná) trochu jinýma očima a hlavně také na moji babičku. Víím, že pro Vás je to jeden z mnoha příběhů, ale ve mně to vyvolalo velké pocity...*“

Zápisy studentů poskytují často citově zbarvené zprávy o životě v rodině, místě bydliště, nejčastěji v době po 2. světové válce. Sami studenti si mnohdy poprvé zkusili zaznamenat vzpomínky na život v minulých několika desetiletích prostřednictvím blízkých osob. Výjimkou v tomto ohledu je případ, kdy student zachytil vyprávění své bytné, žijící po více jak 75 let na rolnické usedlosti v blízkosti Opavy.

Zvláštní postavení má z pohledu výuky i vlastního obsahu magisterská práce Milady Fohlerové, obhájená s výborným hodnocením v létě roku 2006. Jejím tématem byly změny v životě žen v obci Halenkov na Vsetínsku, kde diplomantka žije. Podařilo se jí pro popsání života v obci a postavení žen shromáždit výpovědi žen-pamětnic z různého sociálního prostředí mapující období od konce 2. světové války do konce minulého století. Obsah výpovědí pak konfrontovala se zprávami v regionálním tisku, zápisy v kronice obce, školy, zemědělského družstva. Podařilo se jí tak vytvořit velmi barvitý a ucelený obraz života vesnice na Valašsku za půlstoletí, tak významné pro změny ve vesnickém společenství.

Obsah jednotlivých výpovědí, získaných průzkumem bude dále vyhodnocen nejen z hlediska regionálního zastoupení informátorek a jejich sociálního postavení, ale budu se hlavně zabývat jejich názory a významem sdělených skutečností. Výsledky, pokud se je vzhledem k poměrně nízkému počtu záznamů podaří interpretovat, budou obsahem zamýšlené studie. Mým záměrem je také dále, i když oficiálně byl již průzkum uzavřen, pokračovat ve spolupráci se studenty. Nejen pro uchování paměti a životních osudů vesnických žen, ale také pro utváření názorů studentů samotných.

Nad dostupností venkovských trhů na Moravě a ve Slezsku¹

Daniel Drápala

Existence jedince, žijícího v minulosti na venkově, byla po mnoho generací ovlivňována spletitým systémem různorodých právních norem i ekonomických a sociálních pravidel. Hospodářský a společenský život komunity i jednotlivých jejích členů se odvíjel na různých úrovních, významnou roli zde přitom hrál také teritoriální dosah či dostupnost dílčích článků tohoto socio-ekonomického komplexu.

Základní úroveň komunikace (ekonomické i sociální) se pochopitelně odehrávala v prostředí obce – mezi jednotlivými hospodáři, usedlostmi i profesními a společenskými skupinami. V co nejširší míře se zde uplatňovala snaha o maximální soběstačnost každé z usedlostí (rezidenčních jednotek). Pokud však nebylo možné některé nezbytné potřeby saturovat vlastními silami, nastupovala při zajištění základních hmotných a nehmotných potřeb venkovského prostředí nepeněžní směna mezi jednotlivými socio-ekonomickými jednotkami. Uplatňovala se především na úrovni vzájemně prokazovaných úsluh (např. na Valašsku tzv. pobaba), případně měla podobu hmotné výměny zemědělských či řemeslných produktů. Peněžní platby přicházely vzhledem k trvalému nedostatku finanční hotovosti na většině usedlostí až jako krajní možnost – často již uplatňovaná nad rámec komunity obce.

Jedním z důležitých hospodářských faktorů, ovlivňujících chod lokálních ekonomických systémů, se staly trhy.² Význačně se tak spolupodílely na prosperitě, nebo naopak stagnaci daného mikroregionu. Přestože byly místem a událostí primárně hospodářského charakteru, sekundárně pokrývaly i neekonomické potřeby jedince, komunity a celého systému. Trhy umožňovaly zbožní výměnu jednak v rámci regionu, jednak mezi odlišnými producentskými a spotřebními oblastmi.

Důležitým faktorem k tomu, aby se daná tržní událost dokázala uplatnit nejen na lokální, nýbrž i krajové či nadregionální úrovni, se stala schopnost zajistit dostačující přísun zboží – v odpovídající kvalitě a kvantitě i potřebné druhové škále. Uspokojení většiny spotřebitelských a odbytových potřeb tak spolupřispívalo ekonomický potenciál každé tržní události. Jak tedy narůstal

¹ Studie je výstupem grantového projektu GAČR č. 404/06/P125 *Tradiční formy venkovského obchodu na Moravě a ve Slezsku v 18. a 19. století*.

² Trhy se dělily do několika typů: trhy denní, týdenní, výroční, ale i trhy úzce specializované jen na některý druh zboží – trhy dobytčí, na len, vlnu, přízi atd. Srov. také DRÁPALA, D.: *Trhy v podhůří vnějších západních Karpat v době předindustriální*. Disertační doktorská práce, Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Brno 2004, 189 s. Také DRÁPALA, D.: *Týdenní trhy na východní Moravě a ve Slezsku*. Acta musealia 4, 2004, č. 1-2, s. 38-45.

význam daného tržního místa, rozšiřovalo se také teritorium, z něhož pocházeli potencionální i skuteční odběratelé a prodejci.³

V rámci jednotlivých regionů se tudíž přirozeně vytvořil hierarchicky uspořádaný systém několika kategorií tržních míst. Jejich dostupnost byla odstupňována příslušností dotyčného k určité sociální nebo profesní skupině. Takovýto geografický rádius byl pochopitelně pro běžného rolníka omezenější, než tomu bylo v případě řemeslníka, byť by pocházel z malého městečka.

V bezprostřední blízkosti venkovské lokality se nacházela jedno či dvě tržní místa, která disponovala týdenním trhem (především na potraviny a zemědělské výpěstky) a několika *jarmarky*. Jejich univerzální nabídka v zásadě postačovala běžným nárokům, navíc zde byl venkovský hospodář schopen uplatnit své produkty ze zemědělské a domácí výroby. Takováto kooperace několika tržních míst, jež se v rámci daného mikroregionu stávala pro rolníka i řemeslníka bez problémů dostupná, vytvářela ideální podmínky pro konstituování místní ekonomické sítě. Kolem každé tržní lokality se proto od počátku začal konstituovat jakýsi okruh spádových obcí, jejichž obyvatelé sem přicházeli prodat své hospodářské přebytky a naopak nakoupit vše potřebné. Tento geografický okruh býval determinován stavem komunikační sítě a mírou dostupnosti odlehlejších míst. Kolem většiny tržních center se zpravidla tato spádovost ustálila na okruhu přibližně 10-20, výjimečně i 25 až 30 kilometrů. Udaná vzdálenost byla podmíněna především dopravními možnostmi obyvatelstva: „... *na dobytčí jarmarky sme chodili do Mezříčá nebo Rožnova, všude inam bylo daleko...*“, vzpomínali ještě v polovině 20. století pamětníci.⁴ Vedle pěších účastníků trhu se setkáme s mnohými venkovany, kteří sice dojížděli na trhy s povozem, ale pro stav komunikační sítě a omezenou tažnou sílu dobytka nebyla rychlost takovýchto povozů nijak vysoká. 10 až 25 kilometrů tudíž i při této alternativě odpovídalo průměrné délce denní cesty, v krajním případě zahrnovalo i část předchozí či následující noci. Užití povozu tak bylo motivováno spíše příležitostí transportovat větší množství zboží než snahou o zkrácení času potřebného k cestě na trh.

³ Omezená mobilita poddaných (ať již z přirozených příčin nebo z důvodů sociálně-právních) se výrazně promítala do skladby zboží prodávaného na *jarmarcích*. Jak víme, výroční trh měl zajistit maloměstskému a především venkovskému obyvatelstvu přísun méně dosažitelných komodit. Jen stěží by si totiž mohli dovolit vydávat se pro zboží běžné povahy na několikadenní cestu do větších tržních center (Brna, Olomouce, Těšina, Krakova atd.). Až nad rámec univerzálnosti výročních trhů sahá postupná specializace některých z nich na specifické komodity (vlna, příze, obilí atd.), díky čemuž se podařilo mnohým lokalitám etablovat mezi tržní místa regionálního, zemského či mezinárodního významu. Srov. DRÁPALA, D.: *K některým národopisným aspektům nadregionálních tržních vazeb v hospodářském systému západokarpatské oblasti v 18. a 19. století*. Ethnologia europae centralis, 2006, v tisku.

⁴ Vzpomínky L. Čáně a K. Junga ze Zašové, zapsáno v 60. letech 20. století. – VALAŠSKÉ MUZEUM V PŘÍRODĚ V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM (dále jen VMP) – archiv, *Studentské zprávy z terénních výzkumů*.

Komplikovanější podmínky dostupnosti městského trhu pochopitelně mivali obyvatelé horských oblastí, neboť časové nároky na cestu se v obtížném terénu zvyšovaly. Z některých lokalit dokonce nedovolily jiný způsob dopravy nežli pěší. Teprve se zlepšením komunikační sítě ve 2. polovině 19. století se rolníci pravidelněji odvažovali i na delší cesty. Vrbětický sedlák tak mohl své přebytky prodávat nejen v sousedních Vlachovicích, nedalekém Slavičíně, Brumově a Valašských Kloboukách, ale díky snadnější dostupnosti i v Bojkovicích, Uherském Brodě či Vsetíně (u posledně jmenovaného místa přesáhla vzdálenost již hranici třiceti kilometrů).⁵ Přitom stačilo vybudovat jen dostatečně kvalitní dopravní infrastrukturu s dobrými cestami a brzy se tato skutečnost byla schopna odrazit ve vzrůstu ekonomické síly místa i hojnosti navštěvovaných trhů. Rozvoj železnice v 19. století a poloha v její bezprostřední blízkosti význam dopravní dostupnosti místa pro ekonomickou sílu lokality a jejích trhů tak ještě navýšil. Jako jeden z typických případů můžeme uvést vesnici Lešnou nedaleko Valašského Meziříčí. Náležela do okruhu několika obcí, jejichž prosperita byla založena na produkci zeleniny pro širší mikroregion Valašskomeziříčska. Již v první polovině 19. století však docházeli někteří zdejší hospodáři na trhy do Nového Jičína, aby tam prodávali část své produkce.⁶ O století později již rozvoj dopravní infrastruktury umožnil transport pověstných hlávkových salátů z Lešné mnohem dále - až na ostravské trhy.⁷ Naopak ne vždy byla k vytvoření ekonomické vazby mezi konkrétní vesnicí a městem s trhem bezpodmínečně nutná existence kvalitního komunikačního spojení. Obyvatelé Zubří u Rožnova pod Radhoštěm pravidelně docházeli s bohatou domácí produkcí březových metel na trhy „... za kopec...“ do Nového Jičína. Nečinili tak ovšem oklikou přes Frenštát pod Radhoštěm nebo Krhovou, ale přímými cestami vedoucími přes hřeben Veřovských vrchů.⁸

Výpověď archivních materiálů však dosvědčuje, že ani nejbližší tržní centrum nemuselo být vždy automaticky nejvíce navštěvováno – naopak navzdory jeho existenci mohl být přiznán větší ekonomický význam lokalitě vzdálenější. Tak tomu například bylo v první třetině 19. století, kdy obyvatelé vesnic v bezprostředním okolí městečka Rožnova navštěvovali častěji týdenní trhy ve Valašském Meziříčí než trhy rožnovské. Vzdálenost, kterou museli obyvatelé Hážovic, Vigantic, Hutiska, Dolní, Prostřední i Horní Bečvy absolvovat,

⁵ Tamtéž, informátor F. Košelka (82 let) z Vrbětic, zapsáno v 60. letech 20. století.

⁶ MZA BRNO, D8 – Vceňovací operáty, *obec Lešná*, inv. č. 1225, signatura 1253, karton 473.

⁷ ŠPETÍK, A.: *O týdenních trzích ve Valašském Meziříčí v letech 1932-1939*. Valašsko. Vlastivědná revue 2004/12, s. 11.

⁸ Jednu z příčin musíme hledat i ve zdejší početné produkci březových metel. Zatímco např. v Rožnově a Valašském Meziříčí se obyvatelé Zubří museli potýkat s konkurencí jiných domácích výrobců z okolních vsí, Nový Jičín pro ně představoval lákavé odběratelské místo s trvalou poptávkou. - Srov. DRÁPALA, D.: „... ani ta metla nedala hladem umřít...“ *Břiza a březové prouti v tradiční lidové kultuře*. Zubří – Rožnov pod Radhoštěm 2005, 102 s.

nebyla jistě opominutelná – činila zpravidla dvě až tři míle, u nejbzdálenější Horní Bečvy celé 3,25 míle (tedy necelých 25 km!). Cesta byla náročná zvláště na trase do Rožnova, dále do Valašského Meziříčí byla již vozovka zdejší obchodní silnice kvalitnější a cestování po ní rychlejší a pohodlnější.⁹ Pro akvizici nejnütnějších potřeb však venkovanům nakonec plně postačovaly i rožnovské trhy. Dle výpovědi Vceňovacích operátů obdobně volili obyvatelé Janové, Ratiboře, Prlova, Bystřičky, Jablůnky a několika dalších lokalit náročnější cestu (někdy v délce i více než šesti mil) do Zlína, z jiných vesnic jižního Valašska směřovali tamní obyvatelé zase častěji do Uherského Brodu než do Valašských Klobouk.¹⁰

Poněkud rozsáhlejší geografický okruh byl utvářen kolem větších měst – dosahoval vzdálenosti přibližně do třiceti kilometrů. Návštěva tohoto typu trhů nepředstavovala pravidelný moment v životě venkovanů a bývala vzhledem k širší nabídce spíše doplňkovým zásobitelským zdrojem. Motivací k návštěvě tohoto trhu byla (jednou, někdy dvakrát či třikrát do roka) např. vedle nezbytných úředních jednání také snaha o prodej většího objemu zboží, představa výhodnějšího zpeněžení vlastních produktů i nutnost zakoupení všeho potřebného – na místním trhu jinak stěží dostupného zboží. Cesta sem pochopitelně vyžadovala delší přípravu – již jen z těch důvodů, že vzdálenost dvakrát třicet či čtyřicet kilometrů překračovala běžnou normu za jeden den zvládnutelné trasy. Hospodáři z Trojanovic přesto v touze zakoupit kvalitní dobytče či krávu podstupovali cesty na dobytčí trhy nejen do okolního Rožnova či Frenštátu, ale vydávali se až do Valašského Meziříčí či více než dvacet kilometrů vzdáleného Frýdku.¹¹

Jiným geografickým záběrem návštěvy trhů i motivací se vyznačovala také další skupina – tvořili ji profesionální obchodníci (někdy nazývaní *kramáři* – *Krämer*), kteří se pohybovali po poměrně rozsáhlém teritoriu odvislém od skladby jejich nabídky, odbytových i finančních možností. Vnitřní diferenciaci této skupiny dosahovala poměrně značného stupně. Od *kramáře*, putujícího po trzích místního významu, přes obchodníka střední velikosti, kterého bychom našli na *jarmarku* v Uherském Hradišti, Holešově i Novém Jičíně, až po velkoobchodníky, jež se zaměřovali pouze na význačné trhy v Brně, Olomouci, Těšíně či Krakově a u nichž byl menší počet navštěvovaných výročních trhů vyvážen kvantitou obchodovaného materiálu i delším časovým trváním těchto trhů.

⁹ DRÁPALA, D.: *Cestami Moravského Valašska*. Valašsko. Vlastivědná revue 2002/9, s. 15-18.

¹⁰ MZA BRNO, D8 – Vceňovací operáty.

¹¹ Informátoři J. Minářčík (82 let) a K. Křenek (73 let) z Velkých Karlovic; A. Křoupal (86 let) a J. Kokeš (75 let) z Hutiska, zapsáno v 60. letech 20. století. - VMP ROŽNOV POD RADHOŠTĚM - archiv, *Studentské zprávy z terénních výzkumů*.

Jeden z důležitých předpokladů pro úspěch každého trhu představovala hojná účast nejen místního obyvatelstva, ale především těchto profesionálních obchodníků. Na rozdíl od svých venkovských zákazníků byli snad nejvíce ze všech účastníků trhu závislí na stavu komunikační sítě. Bahnité vozovky s výmoly, absence či nevyhovující stav mostů, četné celní a mýtní poplatky – to vše znesnadňovalo hluboko do 19. století pohyb po provinciích střední Evropy, o podhorských oblastech námi sledovaného území to pak platilo dvojnásob.¹² Proto také slibovali rožnovští měšťané, když lákali obchodníky na nově udělené trhy, „... *skrz opravení cesty k pohodlnému dovážení všechna pilnost vynaložena [...] bude.*“¹³ V roce 1827 zdůvodňovali představitelé Kroměříže svou žádost o přesunutí týdenního trhu ze soboty na jiné dny také tím, že při malém zastoupení prodejců v tento den jsou zdejší obyvatelé nuceni dojíždět za potřebnými nákupy jinam. Vzdálenost ostatních tržních míst i špatné cesty – především v měsících listopadu a prosinci – je však od toho údajně odrazovaly.¹⁴

Pro profesionální obchodníky (a také některé podnikavé řemeslníky a rolníky) nebyla při návštěvě trhů vážnou překážkou ani správní hranice. I přes bariéru hor se tak odvíjely živé obchodní kontakty mezi příhraničními oblastmi. Mnohé lokality Moravy, Slezska i Haliče byly v čilém obchodním styku se sousedními uherskými regiony, jak to ostatně dosvědčuje lidová píseň ze Slovácka:

[*Ve Skalici jarmak byl, :*]
[*milý Bože, kdo tam byl? :*]
[*Byly na něm děvčata, :*]
[*kupovala rozmarýn. :*]¹⁵

Nebyla to jen Skalica, ale také nedaleký Holíč či vzdálenější Šaštín a Trnava náležely k místům, na jejichž trhy často dojížděli řemeslníci a obchodníci ze Strážnice i Hodonína.¹⁶ Podél celé moravsko-slovenské hranice se tak táhla linie vzájemně navštěvovaných trhů (z Uherského Brodu dojížděli vedle zmíněných čtyř lokalit také do Trenčína, Nového Mesta nad Váhom, dokonce až do Bratislavy, obyvatelé Nedašovy Lhoty zase do Červeného Kameňa).¹⁷ Naopak na uherskobrodském *jarmarku* bychom mohli ještě v první třetině

¹² Srov. DRÁPALA, D.: *Cestami Moravského Valašska*. Valašsko. Vlastivědná revue 2002/9, s. 15-18.

¹³ SOKA VSETÍN, Archiv města Rožnov, inv. č. 412, karton 5.

¹⁴ MZA BRNO, B14 - Místodržitelství (starší), *Výroční trhy*, inv. č. 2174.

¹⁵ POLÁČEK, J.: *Slovácké písníčky* 5. Praha 1950, s. 120.

¹⁶ PAJER, J. a kol.: *Strážnice. Kapitoly z dějiny města*. Strážnice 2002, s. 257-260.

¹⁷ POPELKA, P.: *Trhy a obchod v Uherském Brodě*. In: Venkovské město, sv. 1. Uherské Hradiště 1986, s. 93; také vzpomínky F. Holby (79 let) a M. Fojtíka (71 let), zapsáno v 60. letech 20. století. – VMP ROŽNOV POD RADHOŠTĚM - archiv, *Studentské zprávy z terénních výzkumů*.

19. století zakoupit nevyčíněné kůže či med pocházející z druhé – tedy uherské strany Karpat.¹⁸

Výše uvedené slovenské lokality spadají do okruhu běžně dostupných i vzdálenějších míst, kam bylo zapotřebí absolvovat již časově více náročnější cestu. Rolník k ní nebyl motivován ani tak potřebou běžně obstaratelného zboží jako spíše konkrétním záměrem. Michal Trčka z rožnovských pasek např. poslal v roce 1808 syna až do Nového Mesta nad Váhom nikoli na běžný ‚jarmareční‘ nákup (tyto potřeby byl schopen uskutečnit v rámci výročních trhů v bezprostředním okolí), ale přímo za účelem pořízení šestnácti měřic levnějšího žita. Doma jej chtěl využít nejen pro vlastní potřebu, ale i pro další rozprodej případným zájemcům v Rožnově.¹⁹

Hustota i ekonomický význam tržních lokalit vybrané oblasti se promítal mimo jiné do rozhodovacího procesu o udělení trhu nové lokalitě – případně obohacení již udělených tržních termínů. Každý další výroční i týdenní trh musel splňovat předpoklady ekonomického uplatnění se v lokálním hospodářském systému, tedy disponovat dostatečným počtem potencionálních zákazníků i prodejců. Bylo dbáno nejen na jistou míru termínové vyrovnanosti, ale také na rozsah teritoria, v němž by měl nový trh působit, četnost obyvatelstva, jeho kupní sílu a schopnost udání zemědělské nadprodukce.

Když v první třetině 19. století rakouský úřední aparát zjišťoval hospodářský význam některých lokalit na Moravě a ve Slezsku, jedním z posuzovaných faktorů se stala i četnost trhů, druhová skladba obchodovaného zboží i teritorium, z něhož dojíždějí či docházejí obchodníci, aby zde nabídli své zboží a naopak pořídili dostačující zásoby, které by dále redistribuovali. U některých lokalit se tak setkáme např. jen s kusým konstatováním, že do vybrané lokality dojíždějí kramáři z blízkého okolí, jiná místa jsou oproti tomu hodnocena kladně, protože na tamní trhy pravidelně dojíždějí např. rolníci se zemědělskými produkty i obchodníci a řemeslníci z větších měst. U mnohých míst byly kupodivu hodnoceny více trhy týdenní nežli výroční.²⁰ Souviselo to nejspíše s pragmatickým pohledem úředních míst, preferujících primárně potřebu uspokojení základních životních potřeb jedince, domácnosti, usedlosti. K tomu zpravidla z větší části postačoval týdenní trh, *jarmarky* se oproti tomu dostávaly z tohoto úhlu pohledu jen na roveň doplňkového zdroje.

Pro venkovské prostředí nám bohužel chybí soustavnější statistika o četnosti návštěv jednotlivých typů trhů hospodářem či zástupci jedné usedlosti. Díky

¹⁸ *Ergänzungs- Tabelle zu der Land- und Wasser- Strassenkarte von Mähren und Schlesien. Band I. Hradischer Kreis.* s.l., s.d., fol. cc2.

¹⁹ SOKA VSETÍN, Archiv města Rožnov, inv. č. 460, karton 6.

²⁰ *Ergänzungs- Tabelle zu der Land- und Wasser- Strassenkarte von Mähren und Schlesien. Band I. (Hradischer Kreis, Ollmützer Kreis, Prerauer Kreis, Teschner Kreis).* s.l., s.d.

podrobným deníkovým záznamům evangelického duchovního Daniela Slobody, usazeného od roku 1837 na Rusavě, si však můžeme vytvořit poměrně ucelenou představu o četnosti i geografickém záběru trhových návštěv u osoby duchovního stavu usazeného na venkovské faře. Přestože Sloboda nepředstavoval typického rusavského obyvatele své doby a často vyjížděl na delší úřední i soukromé cesty mimo obec, role trhů pro jeho domácnost zůstávala do značné míry stejná jako u ostatních zdejších usedlých. Mezi léty 1839-1887 navštívil podle Slobodových zápisků osobně minimálně padesátšestkrát trh (*jarmak, tarmak*), k tomu musíme připočíst třicet jednu návštěvu některé z ženských členek Slobodovy domácnosti (manželek Julie a Jetky nebo některé ze služebných). Zajímavé přitom je, že si Slobodovi nevybírali k pravidelné návštěvě bližší Bystřici pod Hostýnem, ale vzdálenější – avšak větší a lépe zásobený trh v Holešově (poměr 3:76 ve prospěch druhé z uvedených lokalit). Trojí pobyt ve 30. a 40. letech je ještě zaznamenán i na fryštáckém výročním trhu. Návštěvy vzdálenějšího Nového Jičína a Kroměříže nebyly primárně motivovány nákupy na trhu jako spíše vyřízením úředních záležitostí. Novojičínský *jarmak* představoval pro Daniela Slobodu zastávku na cestě za seniorem sídlícím v Suchdole, účast na kroměřížských výročních trzích naopak spojil s návštěvou u notáře (11. 5. 1852) či přítele P. Rudolfa Kašpara (7. 5. 1855). Přesto rusavský kazatel stačil i při této příležitosti nakoupit kanafas v hodnotě osmnácti zlatých.²¹

Společně s městskými krámy a přímým prodejem řemeslnických produktů jednotlivými mistry (později doplněné ještě o vesnická krupařství a krámky téměř v každé vesnici) sehrávaly v době předindustriální lokální trhy významnou zprostředkovatelskou roli v toku zboží mezi producentem a zákazníkem (ať již v roli přímého spotřebitele nebo jen zprostředkovatele). Prostřednictvím profesionálních obchodníků byly navíc lokální tržní systémy obohaceny o komodity, které v místě či regionu chyběly. Tyto místní trhy proto tvořily pro většinu venkovského obyvatelstva nejnavštěvovanější typ tržní akce. Přerod ekonomického systému předindustriální éry se pochopitelně v průběhu 19. století projevil v každodenní životní realitě podhorských oblastí Moravy a Slezska. Ačkoli se tato území se vyznačovala poměrně dlouhou životností některých archaických kulturních prvků, i zde se postupně uplatňovaly moderní ekonomické vztahy, vč. dopadu na tradiční formy venkovského obchodu. Řada jevů spjatých s tímto společensko-hospodářským fenoménem předindustriální společnosti zanikala, nebo získávala jinou podobu a formu. Nové možnosti dopravní, rozšiřující se škála nabízeného zboží a řada dalších jevů sice z části působily pozitivně na tradiční ekonomické a sociální systémy venkova, rozvoj průmyslové výroby, průnik stálých obchodů na vesnice, větší mobilita obyvatel i některá direktivní omezení však naopak přispívaly k postupnému útlumu venkovských trhů. Ty se pozvolna stávaly už

²¹ FIŠER, F. [ed.]: *Daniel Sloboda. Dokumenty I. Deníky*. Přerov 2001.

jen námětem pro četná pamětnická vzpomínání: „... trhy měly své neopakovatelné kouzlo pro všechny účastníky tohoto lidového představení. Zvláště jsme se jím opájeli my, ogaři, ... velice často na ty staré trhy nostalgicky vzpomínám: Nějak více lidí sblížovaly, jak prodávající i nakupující, a neodmyslitelně patřily ke koloritu města i tehdejší doby.“²²

Prameny:

MORAVSKÝ ZEMSKÝ ARCHIV V BRNĚ

Výroční trhy, B14 – Místodržitelství – starší, inv. č. 2174.

Policejní tržní řády, B14 – Místodržitelství – starší, inv. č. 2439, signatura 48.

Vceňovací operáty, D8 – obce:

- Bystřička – inv. č. 269, signatura 273, karton 110;
- Dolní Bečva – inv. č. 432, signatura 441, karton 173;
- Halenkov – inv. č. 616, signatura 632, karton 250;
- Házovice – inv. č. 632, signatura 648, karton 257;
- Horní Bečva – inv. č. 709, signatura 725, karton 284;
- Hošťalková – inv. č. 754, signatura 299, karton 773;
- Hrachovec – inv. č. 777, signatura 798, karton 309;
- Hutisko – inv. č. 815, signatura 836, karton 325;
- Choryně – inv. č. 332, signatura 338, karton 135;
- Jablůnka – inv. č. 833, signatura 855, karton 331;
- Janová – inv. č. 910, signatura 932, karton 357;
- Jarcová – inv. č. 851, signatura 873, karton 338;
- Leskovec – inv. č. 1224, signatura 1252, karton 473;
- Lešná – inv. č. 1225, signatura 1253, karton 473;
- Lužná – inv. č. 1366, signatura 1395, karton 519;
- Prlov – inv. č. 2044, signatura 2098, karton 764;
- Prostřední Bečva – inv. č. 2051, signatura 2107, karton 766;
- Pržno – inv. č. 2065, signatura 2121, karton 771;
- Ratiboř – inv. č. 2142, signatura 2201, karton 797;
- Rokytnice – inv. č. 2190, signatura 2250, karton 815;
- Růžďka – inv. č. 2209, signatura 2269, karton 822;
- Solanec – inv. č. 2399, signatura 2464, karton 890;
- Střítež – inv. č. 2510, signatura 2577, karton 933;
- Tylovice – inv. č. 2267, signatura 2735, karton 997;
- Valašská Bystřice – inv. č. 2759, signatura 2830, karton 1032;
- Valašské Příkazy – inv. č. 2031, signatura 2085, karton 760;
- Veselá – inv. č. 2807, signatura 2878, karton 1055;
- Vidče – inv. č. 2834, signatura 2906, karton 1063;
- Vigantice – inv. č. 2839, signatura 2911, karton 1064.

²² PARDUBA, J.: *Trhy na vsetínském Dolním náměstí*. Valaško. Vlastivědná revue 2005/14, s. 16.

STÁTNI OKRESNÍ ARCHIV VE VSETÍNĚ

Archiv města Rožnov, inv. č. 412, karton 5.

Archiv města Rožnov, inv. č. 460, karton 6.

VALAŠSKÉ MUZEUM V PŘÍRODĚ V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM

Studentské zprávy z terénních výzkumů.

VOLKOVÁ, V.: *Obchody a obchodování na Hutisku.* Rukopis, inv. č. R 243.

Tištěné prameny a literatura:

BEER, A.: *Die österreichische Handelspolitik unter Maria Theresia und Josef II.* Archiv für österreichische Geschichte 69, 1899, s.1-202.

BIAŁY, Z.: *Niektóre ekonomiczne i kulturowe mechanizmy w chlopskiej gospodarce drobnotowarowej u schyłku feudalizmu i w okresie kapitalizmu.* Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CLVII. Práce etnograficzne. Zeszyt 3, 1967, s. 61-91.

BRAUDEL, F.: *Sozialgeschichte des 15.-18. Jahrhunderts. Der Handel.* München 1986.

DRÁPALA, D.: *Týdenní trhy na východní Moravě a ve Slezsku.* Acta musealia 4, 2004, č. 1-2, s. 38-45.

DROZD, M. C.: *Kontakty handlowe wsi.* Etnografia Polska 19, Zeszyt 1, 1975, s. 31-49.

Encyklopedia powszechna. Tom IX, XI. Warszawa 1862.

Ergänzungs- Tabelle zu der Land- und Wasser- Strassenkarte von Mähren und Schlesien. Band I. (Hradischer Kreis, Ollmützer Kreis, Prerauer Kreis, Teschner Kreis) s.l., s.d.

FIŠER, Z. (ed.): *Daniel Sloboda. Dokumenty VII. O Rusavě a Valaších pod Hostýnem.* Rusava 2002.

GALAŠ, J. H. A.: *Valaši v kraji Přerovském pravi Arkádové moravští, jejich posvátné hory, obyčejové a národní písně.* Nový Jičín – Frenštát pod Radhoštěm 2005.

Hydrographische Ergänzungs- Tabelle zur Land- und Wasser- Strassenkarte von Mähren und Schlesien. s.l., s.d.

JAKUBEC, I. – JINDRA, Z.: *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie.* Praha 2006.

JANÁK, J.: *Dějiny Moravy 3/1. Hospodářský rozmach Moravy 1740-1918.* Brno 1999.

Karafiátův Nový Posel Moravský a Slezský. Národní, domácí, měšťanský a rolnický Kalendář pro Moravany, Čechy a Slováky na rok obyčejný 1893, jenž má 365 dní. Brno, s.d. [1892].

PAJER, J. a kol.: *Strážnice. Kapitoly z dějiny města.* Strážnice 2002.

PARDUBA, J.: *Trhy na vsetínském Dolním náměstí.* Valašsko. Vlastivědná revue 2005/14, s. 15-16.

POLÁČEK, J.: *Slovácké pěsníčky 5.* Praha 1950.

POPELKA, P.: *Trhy a obchod v Uherském Brodě*. In: Venkovské město sv. 1., Uherské Hradiště 1986, s. 89-98.

STOLAŘÍK, I. – ŠTIKA, J. – TOMOLOVÁ, V.: *Těšínsko I. díl. Český Těšín – Rožnov pod Radhoštěm – Šenov u Ostravy* 1997.

ŠPETÍK, A.: *O týdenních trzích ve Valašském Meziříčí v letech 1932-1939*. Valašsko. Vlastivědná revue 2004/12, s. 10-13.

Cestou na trh, barevná litografie podle F. Kalivody, polovina 19. století.

Bádání o Valaších a Vlaších

Jaroslav Štika

Valašská kolonizace patří k tématům, vzrušujícím početné badatele po více než dvě stě let, a to ve všech zemích, jejichž území zabírají Karpaty a Balkán. Putujeme-li od západních výběžků Karpat na Moravě dále přes celé Karpaty a Balkán až k Dinárskému pohoří v Chorvatsku, najdeme Valachy a Vlachy na území patnácti státních celků a ještě většího počtu národností. Studium jejich původu postihuje celé dvě tisíciletí a sdružuje badatele nejrůznějšího zaměření, především však historiky, geografy, lingvisty, sociology a etnografy, ale i regionální vlastivědné pracovníky. Mimořádná početnost publikovaných prací svědčí o významu studované problematiky, badatele však dozajista též přitahovala její obtížnost a také rozpornost publikovaných názorů. Tu často záleželo na užití metodě a na dostupnosti pramenů, někdy však též na ideových tendencích v historiografii jednotlivých národů.

Někteří autoři uvádějí, že neměli na mysli žádnou metodu, že jim vyplynula z charakteru problému. Platí to i o mém přístupu, ovšem jen do jisté míry. Řadím se k těm badatelům, kteří se k valašské kolonizaci vyslovují po předchozím studiu karpatského salašnictví a poznatků o této kolonizaci využívají k objasnění některých specifik, např. k vysvětlení početných paralel ve způsobu života karpatských a balkánských pastevců. Proto se soustředíme především na historické záznamy, které by – byť jen v náznaku – cokoliv prozradily nebo jen napověděly o dávném způsobu života pastevců. Nejasnosti a náznaky jsou pak vysvětlovány a verifikovány komparací s poznatky etnografickými, třeba i recentními.

Moje názory na valašskou kolonizaci se během půlstoletí intenzivního zájmu postupně vyvíjely. Dá se říci, že v jistém smyslu představují obecné svědectví o vývoji této problematiky. Na počátku jsem byl vtažen mezi řešitele otázky rumunského původu moravských Valachů, mezi vyznavače takového původu (Válek) i jeho odpůrce (Cránjalá). O dobové aktuálnosti tohoto dialogu může svědčit i cesta předsedy vlastivědného kroužku v Rožnově pod Radhoštěm v 60. letech 20. století do města stejného názvu v Rumunsku, aby si ověřil možný historický vztah obou měst.

Díky vzniku Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech a jejím aktivitám v 60. letech 20. století jsem se seznámil s badateli jiných zemí. Seznal jsem, že jejich hlediska jsou do značné míry poplatná osobitému výkladu o dějinách osídlení té které země, což bylo výrazné u rumunských badatelů. Naštěstí se však leckde od dohadů přešlo ke studiu pramenů. Na Moravě to byl Josef Macůrek, z jehož díla o Valaších v západní části Karpat jsem po dlouhou dobu vycházel. Dá se říci, že Macůrek velmi přesvědčivě

doložil hospodářské, právní a sociální postavení Valachů v novém prostředí i jejich národnostní složení, vlastní kolonizační praxi, tedy způsob příchodu na nové panství však často zúžil pouze na slova o „... přesunu Valachů a jejich stád...“, tedy o spontánním postupu kolonistů.

Nový pohled na tento problém přinesla až studie J. Czajkowského (1999) o zakládání vsí na valašském právu na rozsáhlém území Haliče. Osídlování tohoto typu se tam uskutečňovalo z iniciativy feudální správy země, spontánní putování Valachů a jejich stád mělo jen okrajový význam. Pomocí podobných studií bylo pak možno rozlišit společné celokarpatské formy valašské kolonizace od záležitostí lokálních.

Bohužel až v závěrečné fázi studia se mně dostaly do rukou sborníky prací zabývajících se Vlachy na Balkáně, vydávané jako materiály z konferencí, které se uskutečnily v balkánských zemích a zemích bývalého Sovětského svazu v 70. letech 20. století. Spolu s nejnovějšími pracemi tohoto zaměření¹ jsem získal potřebný přehled i o tomto území.

Moje práce poslouží jako souhrn vědomostí o valašské otázce, souhrn následující po díle Karla Kadlece (1916)² a Josefa Macůrka (1959)³ a po díle Dumitra Crânjaly (1938),⁴ který se zabýval jazykovou stránkou; té se v našem přehledu tolik nevěnujeme. Vzhledem k časovému a územnímu rozsahu této problematiky nemůže jít o přehled vyčerpávající. Vše vlastně směřuje k porozumění situace na východní Moravě.

Ještě něco málo k vlastní práci. Předmětem dohadů, vědecké diskuse i vyostřených sporů, motivovaných často i politickými a národnostními zájmy, se stal samotný počátek valašské kolonizace a zároveň i původ Valachů. Řešení této otázky nás přivádí do středního a dolního Podunají a především do hor Východních a Jižních Karpat a také na Balkán. Setkáme se tam s lidem románského původu, zvanými ve starých listinách Valaši nebo Vlaši.

Z početných problémů, které při řešení jejich původu vyvstaly, se soustředíme na postup romanizace jihovýchodní Evropy, na doklady o užití názvů Valaši a *valašská země*, jen něco málo na etymologii těchto pojmů a na jejich sémantické proměny a v neposlední řadě na způsob hospodaření a sociální strukturu sledovaného obyvatelstva. Společným jmenovatelem řešení všech

¹ KHAL, T. D.: *Ethnizität und räumliche Verteilung der Aromunen in Südost Europa*. Münster 1999. J. F. GOSSIAUX: *Pouvoirs ethniques dans les Balkans*. Paris 2002. H. BOČKOVÁ: *Vlaši na Balkáně. Geneze, historie a kultura minority. Příspěvek k otázce etnokulturní tradice*. *Ethnologia Europae centralis* 7, 2005, s. 73-90.

² KADLEC, K.: *Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských*. Praha 1916.

³ MACŮREK, J.: *Valaši v západních Karpatech*. Ostrava 1959.

⁴ CRÂNJALĂ, D.: *Rumunské vlivy v Karpatech se zvláštním zřetelem k moravskému Valašsku*. Praha 1938.

představených problémů je nedostatek pramenů a často i jejich nejednoznačnost.

Můj příspěvek představuje de facto úvod k řešení valašské otázky.

Bádání o původu Valachů, zejména těch moravských

Většina prací o původu moravských Valachů začíná přehledem a hodnocením prací předchozích badatelů. U některých představuje tento přehled podstatu jejich práce. To platí v plné míře o díle Dimitra Krandžalova (Dumitru Crânjală) z 30. až 60. let 20. století. Ale i vynikající práce Karla Kadlece o valašském právu je především kritickým rozbořem dosavadních názorů.

Svoje místo má takový přehled i v této práci. Shromážděné literární a v menší míře i archivní dokumenty zabírají nejméně dvě a půl století a mimo jiné přinášejí i zajímavá dobová svědectví o regionálním patriotismu a jeho úsilí o renesanci *valašství*. Většina příspěvků představuje stupně vedoucí ke kvalitnějšímu poznání. Odkazujeme tedy na Kadlecevo a Krandžalovo hodnocení a do našeho přehledu zařadíme především práce potřebné pro pochopení specifčnosti karpatského salašnictví na Moravě a pro specifiku lidové kultury moravského Valašska.

Dohady o původu Valachů na Moravě

Název Valach a jeho význam zaujal už v roce 1636 úředníka těšínské komory: „Vallach deducitur a vallibus, quia in illis morari solet.“ Pochází tedy od latinského slova *vallis* – údolí, do kterých prý tento lid stále více a více proniká.⁵ Podobné soudy však vznikaly ještě i na počátku 19. století a vymysleli je lidé znali kraje a jeho dějin, jako byli rožnovský vrchnostenský úředník W. Fichtner⁶ a A. Maniak ze sousedního Valašského Meziříčí.⁷ Prvý z nich vyvozoval název Valach od řeky Váh, ten druhý od válení se po trávě a mechu při pastvě.

František Palacký, rodák z valašských Hodslavic, věnoval původu Valachů pouze drobnou poznámku, a to v souvislosti se zánikem Bójů v roce 145 před n. l.: „Možné a pravdě podobné jest, že tak řečení Valachové, v horách severovýchodní Moravy podnes žijící, jsou poslovanění potomkové starých Bojův, jelikož jméno jejich (Valach, tj. Vlach, Valh, Gallus) tomu nasvědčuje,

⁵ MACŮREK, J.: *Valaši v západních Karpatech*. Ostrava 1959, s. 203.

⁶ FICHTNER, W.: *Schwammhandel der mährischen Wallachen*. Mitteilungen der k. k. Mährisch-Schlesischer Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde in Brünn, 1824, s. 22-23.

⁷ MANIAK, A.: *Die mährischen Walachen*. Taschenbuch für die Geschichte Mährens und Schlesiens, Brünn 1826, s. 263-300.

i zvláštnosti všeliké, kterýmiž od ostatních Moravanův se liší."⁸ Ve svém přehledu národů uherských užil názvu Valaši v tehdy už známém významu: „Vlaši či Valaši," kteří „... sami sebe jmenují Rumuny."⁹

Těžko odhadnout, kolik se toho vůbec v našich zemích o existenci rumunského národa a jeho pojmenování vědělo. Např. v časopise *Hesperus* podal J. F. Opiz zprávu o stati J. A. Kinderlinga z roku 1800, věnované rumunskému jazyku. Sděljuje, že „... in der Wallachischen Sprache heist der Käse Kassu..." a vyslovuje otázku, kde se vzala podobnost s latinským *caseus*. Za zřejmé pak považuje, že „... die Wallachen Abkömmlinge der alten Römer oder Italiener (in der slavischen Sprache der Wlachen) seyen." V roce 1793 obdržel ze Sedmíhradska dvě valašské básně, v kterých nachází velký počet slov zřejmě latinského původu.¹⁰ Je pravděpodobné, že v tom čase naše kulturní veřejnost *rumunské Valachy* teprve objevovala a totéž asi platí o jejich *římském* původu.

O tom, že se o souvislosti mezi Valachy moravskými, východokarpatskými a balkánskými rozvažovalo už na počátku 19. století, svědčí Rohrerova stať z roku 1804. Pojednává o obtížích s užitím názvu Valašsko (Walachei). Ve Slavonii nalezneme Malou Vláchii, Vlachie se připomíná i v Krajině (Chorvatsko), Valašsko v Haliči, na Moravě a ve Slezsku. Balkánští Morlaci jsou jednou vedeni jako Vlaši, jindy jako *černí Latinci* (*schwarze Lateiner*). Moravští Valaši nejsou pak nic jiného než slovenští horalé (*Gebirgs-Slovaken*) a jsou si blízcí s Goraly, pro které Slezané užívají názvu Valaši.¹¹

Zajímavé dobové svědectví o tom, že si souvislosti mezi Valachy z území českého, resp. slezského a moravského na jedné straně a Valachy z dnešního Rumunska na straně druhé někdo povšiml, představuje úvaha neznámého úředníka Těšínské komory, nalezená jako vložka v urbáři komory z roku 1755. Svědčí – mimo jiné – o jeho mimořádné vzdělanosti a bystrosti. Zřejmě tak reagoval na časté užívání pojmu Valach v písemnostech Komory.

„Slovo Valach nebo Vlach znamená tolik jak Vlach či Ital. Je docela možné, že zdejší Valaši přišli nikoliv sice přímo z Itálie, nýbrž z římské kolonie Sedmíhrad po nějakém čase do knížectví těšínského. Odtud jejich bystré tváře, úslušnost a zvláště zbytky latinských či italských slov, jež nějak označují jejich hospodářské potřeby. Na příklad jmenují užitkovou kozu vetula, dvojitý pytel přehozený přes koně bisau apod."¹² Dále čteme k témuž roku: „Pod horami ve vsi Ustroni jsou dva usedlíci usazeni proti sobě ‚U Romana‘ a ‚U Lacha‘. Tato

⁸ PALACKÝ, F.: *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě*. Praha 1870-1872 (pozn. 56).

⁹ PALACKÝ, F.: *O národech uherských zvláště Slovanech*. Časopis společnosti vlasteneckého Museum v Čechách 3, 1829, sv. 4, s. 11-38.

¹⁰ OPIZ, J. F.: *Etwas über die Wallachische Sprache*. *Hesperus*, 1813, č. 52, 414-416.

¹¹ ROHRER, J.: *Versuch über die slawischen Bewohner der österreichisch Monarchie I*. Wien 1804, s. 27-30.

¹² DAVÍDEK, V.: *Osídlení Těšínska Valachy*. Praha 1940.

místa mohla před časy rozdělovat kolonizaci z jedné strany rumunskou a z druhé lašskou."

A ještě jednou z Těšínska. Anonymnímu autorovi příspěvku v *Patriotisches Tageblatt* z roku 1805 (334) připadaly součástky oděvu Valachů-Goralů *gumia* a *kypce* podobné oděvu Řeků.

První zmínky o původu Valachů na Moravě přináší vlastivědná a zeměpisná literatura z druhé poloviny 18. století a z první poloviny 19. století. Jejich autoři povětšinou znali Valašsko a Valachy z vlastní zkušenosti.

U holešovského rodáka J. A. Hankeho z Hankeštejna si povšimneme zdůrazňování slovanského původu Valachů, kteří podle něj patří do slovanské větve Slováků. Akcentování slovanství jako by stavěl proti názoru jinému.¹³

Když ve své historii Moravy jezuité A. Pilarz a F. F. Morawetz¹⁴ píše k roku 1643 o Švédech v Olomouci a o jejich vazbě na valašské rebely ze vsetínského panství, poznamenávají, že Valaši na Moravu přišli nepochybně z Transilvanie.

Více se o původu Valachů rozepsal před rokem 1820 písmák s téměř polyhistorickým zaměřením J. H. A. Gallaš z Hranic na Moravě. Valaši jsou „čtíři Slované“, kteří kdysi sídlili ve východní Dákii, v Moldávii a Valachii. Moldavští Slované prý přesídlili do karpatských hor Hradištského kraje (tedy na Vsetínsko a Valašskokloboucko), Valaši z Valachie do hor Přerovského kraje (do okolí Radhoště). V mluvě moravských Valachů se prý uchovalo nejvíce původních rysů slovanského jazyka.¹⁵

Téměř ve stejné době píše o Valaších profesor A. Maniak ze sousedního Valašského Meziříčí.¹⁶ Podává na svou dobu velmi dobrý výklad o vzniku a vývoji svého rodného kraje. Také Maniak rázně obhajuje slovanský původ Valachů: „Walachen? vielleicht Stammverwandten der türkischen! Nichts weniger! echte, unverkennbare Slaven.“ První osadníci (byli to prý především Slováci) osadili ve 13. století na popud olomouckých biskupů níže položené území vhodné pro polní hospodářství. Až později pronikali do hor, na kterých zakládali javořiny a na nich salaše. Salašnickému sýraření se prý naučili u skutečných Valachů (Rumunů) ze Sedmíhrad a jižních Uher, o čemž svědčí mezi jiným i název sýra *brynza* a salašnického pasáka *valach*. Podobně se prý

¹³ (HANKE Z HANKEŠTEJNA, J. A.): *Bibliothek der Mährischen Staatskunde*. Wien 1786, s. 37, 69, 103, 201, 222, 237, 272.

¹⁴ PILARZ, A. – MORAWETZ, F. F.: *Moraviae historia politica et ecclesiastica*. Bd.3, Brünn 1787, s. 220.

¹⁵ KADLEC, K.: *Jos. Heřmana Gallaše ztracený spis o Valaších v kraji Přerovském*. Český lid 15, 1906, 168-169.

¹⁶ MANIAK, A.: *Die mährischen Walachen*. Taschenbuch für die Geschichte Mährens und Schlesiens, Brünn 1826, s. 263-300.

i výrobci švýcarského sýra říká *Švýcar* (*Schweizer*), i když nepochází ze Švýcarska.

Evangelický farář Daniel Sloboda, významný vlastivědný pracovník a botanik působící na valašské horské obci Rusavě, využil ke svým vývodům znalosti moravského i slovenského prostředí. Mluva Valachů je prý něco středního mezi jazykem českým a slovenským a najdeme v ní i prvky nářečí polských a rusínských. Na Moravě i ve slovenských Tatrách značí označení valach pastýře ovcí a nemá snad kromě jména nic společného s názvem Valachů rumunských.¹⁷

Článek J. Glutha v časopise *Das Panorama des Universums* z roku 1837 vyústuje v podobný závěr. Moravští Valaši mají s národem sídlícím hluboko v Uhrách (v *Hospodarschaft*) společný jen název, ale jejich původ, řeč i obyčej jsou zcela odlišné. Název Valachů se odvozuje ze slovanského *valach*, což značí pastevec a pokud se tímto myslí lenoch, vztahuje se na turecko-uherské Valachy, kteří se sami nazývají *Römlinge* (něm.). Moravští Valaši jsou tedy slovanského původu, řeč je česko-moravská a jejich oděv je dílem hanácký, dílem uherský.¹⁸

V Brandlově *Knize pro každého Moravana*¹⁹ se o Valaších dočteme, že „... někteří spisovatelé, podvedeni jsouc jménem tohoto lidu, měli je za zeslovanštělé pozůstatky národu keltického a příbuzné románským Vlachům: tomu však není tak, než Valaši jsou tak dobře krve slovanské jako ostatní Moravané, obdrživše jména svého od slova vlach čili lach, znamenajícího tolik co pastýř.“ V oděvu pak lze zejména u mužů vyzorovat podobnost s oděvem polským a slovenským.

J. E. Vocel, který roku 1846 navštívil horu Radhošť, v salašnické kolibě okusil ovčí sýr, nazvaný slovem románského původu *brynza*. Soudil, že s takovým sýrem a takovým názvem se můžeme setkat pouze u uherských a sedmihradských Valachů. „Odtud to také pochází, že se tito čistoslovanští horáci též Valachy nazývají.“²⁰

Náš výběr soudů o původu Valachů uzavřeme názorem znalce moravské historie Bedy Dudíka,²¹ názorem, který se nijak neliší od předchozích. Valaši

¹⁷ SLOBODA, D.: *Něco ze života Walaského*. Týdenník 1848, s. 58-61. (D. SLOBODA): *Walassi Moravssytj*. Koleda. Kalendář na rok obyčejný 1851, Brno, s. 123-133.

¹⁸ GLUTH, J.: *Die Mařena der mährischen Walachen*. *Das Panorama des Universums*, 4/1, 1837, s. 276.

¹⁹ BRANDL, V.: *Knih pro každého Moravana*. Brno 1863, s. 55-56.

²⁰ VOCEL, J. E.: *Radhost*. Pautník, 1846; přetištěno: *Naše Valašsko* 4, 1937-1938, s. 141.

²¹ DUDÍK, B.: *Catalog der Nationalen Hausindustrie und der Volkstrachten in Mähren*. Brünn [1873], s. 34-35.

jsou původem stejně čistí Slované jako Slováci a Hanáci. Byli pojmenováni podle svého hlavního zaměstnání, chovu dobytka.

S výjimkou vzpomenutého úředníka Těšínské komory a obou jezuitů se tedy všichni autoři shodují na slovanském původu moravských Valachů, podle některých dokonce představují jednu z nejpůvodnějších větví kmene slovanského. Pověštině odmítají jakoukoliv souvislost s Valachy žijícími v Sedmíhradsku, ve Valachii a v Moldávii. Svoji roli zde dozajista sehrálo i obrozenecké vlastenectví, idea slovanství a v případě Valachů i herderovský romantismus.

Odborná literatura o původu Valachů

V předchozí části jsme poznali, že kultura moravských Valachů se svými zvláštnostmi – a tu myslíme na salašnické hospodaření, dialekt, oděv a zejména na sám název Valach, označující ještě i po polovině 19. století zároveň i rumunskou národnost – podnítila značný zájem o původ tohoto východomoravského lidu. Většina autorů důrazně odmítala souvislost moravských Valachů s jejich jmenovci v Rumunsku a zdůrazňovala jejich slovanský původ a starobylost jejich kultury.

Vše se změnilo v 60. a 70. letech 19. století. V roce 1865 vyšla studie bratrů Josefa a Hermenegilda Jirečkových o původu národů rakousko-uherské monarchie. Když vzpomínají soudobé Rumuny a nastiňují jejich vývoj, poznamenávají, že také zcela slovanští Valaši žijící v moravské části Karpat by odtud mohli mít svůj původ.²²

Pouze za příznačné dobové svědectví označíme článek Rumuna D. P. Marțianu, který po pobytu v rožnovských *žinčicových* lázních uveřejnil v roce 1875 stať o Valaších na Moravě. Bez větší znalosti poměrů a jazyka nacházel shody mezi moravskými a rumunskými Valachy, shody velmi problematické.

Největšího ohlasu se však dostalo studii profesora filologie ve Vídni Franze Miklosiche z roku 1879 *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatischen Alpen und der Karpaten*. Vyslovil se pro rumunský původ moravských Valachů a svůj názor podpořil 44 termíny ze slovníku moravských Valachů, slov rumunského původu. (I tak nesmiřitelný kritik, jakým byl D. Crânjală, u 25 z nich dal Miklosichovi zapravdu.) Jako první vyslovil tezi o průběhu valašské kolonizace – o silném rumunském vlivu v prostředí ukrajinské části Karpat a o dalším postupu kolonistů přes polské a slovenské horské území až na Moravu. O moravských Valaších soudil, že jsou potomky smíšeného rumunsko-slovanského obyvatelstva. Miklosich odsoudil tehdy rozšířený názor, že název *valach* označuje pouze pastýřské zaměstnání.

²² JIREČKOVÉ, J. a H.: *Entstehen christlicher Reiche im Gebiete des heutigen österreichischen Kaiserstaates vom J. 500 bis 1000*. Wien 1865, s. 223-225.

Připomněl, že se s ním setkáváme pouze v oblasti, v které rumunští kolonisté rozšířili specifický způsob chovu dobytka.

Miklosichova teorie opírající se pouze o lingvistické podklady se stala podnětem pro rozsáhlou a podnětnou diskusi. Započala v čase končícího romantismu a nastupujícího pozitivismu a pokračuje až do současnosti.

Z galerie příspěvků na „valašské“ téma se omezíme jen na ty, které přinesly nová zjištění. To plně platí o práci dvou vlastivědných pracovníků, o Moravanovi Františku Pastrnkovi a Slezanovi Vincenci Praskovi. Podle prvního z nich byli rumunští pasteveci během svých přesunů porušeni (míněno poukrajínštění), popoštěni a poslovenštěni, a tudíž na Moravu se skuteční Rumuni ani nedostali. Zůstala po nich toliko specifická terminologie. V dialektu moravských Valachů se ještě v 19. století uchoval výrazný vliv slovenský.²³

Prasek upozornil na zvláštní jména valašských kolonistů a na jejich hospodářské aktivity. Prvně též na karpatském území Moravy a Slezska představil valašské vojvody a valašské právo. Domníval se, že na Moravu přišlo snad jen na padesát rumunských rodin, které brzy asimilovaly. Valašské kolonisty a jejich zvláštní způsob hospodářského využití rozlehlých horských ploch přijala moravská vrchnost v době, kdy zemědělská půda v údolích již byla plně využita. Do povědomí širší veřejnosti (i s přesahy do zahraničí) vešli Valaši po roce 1620 za valašského protihabsburského odboje. Tehdy se názvu Valaši užívalo pro vzbouřence, pro horské pastevece a obecně pro východomoravské, případně slezské horaly.²⁴

V letech 1906-1911 vyšla v Časopise Moravského musea zemského rozsáhlá práce Josefa Válka, badatele pocházejícího z Valašska, skromně nazvaná Poznámky k mapě moravského Valašska. V ní Válek jako první v širokém měřítku uplatnil historicko-lingvisticko-etnografickou metodu. Snesl množství údajů o postupu osídlení Valašska, o valašských kolonistech, o jejich hospodaření, o názvosloví, valašském právu a jiných záležitostech. Jeho největší zásluha spočívala ve shromáždění a utřídění karpatské nomenklatury související s valašskou kolonizací. Shodné názvy hor a horských tratí doložil na rozsáhlém horském území od pohoří Pindos na Balkáně až po moravské Valašsko. Tyto názvy neměly pouze orientační význam; označovaly položení i porost území. Zde plně uplatnil své geografické vzdělání. V jiných tématech byl význam jeho díla snížen jeho úpornou snahou o vyhledání co možno největšího počtu rumunismů, které nacházel nejenom v salašnické terminologii a v nomenklatuře hor a horských tratí, ale i v názvech měst (např. Vsetín) a osad (Dinotice) a v další tematice. V tomto ohledu Válkovi chybělo

²³ PASTRNEK, F.: *O původě moravských Valachů*. Časopis Matice Moravské 31, 1907, s. 113-129.

²⁴ PRASEK, V.: *Jméno "Valach"*. Národopisný sborník československý 6, 1900, s. 28-37.

rozsáhlejší jazykové vzdělání, především znalost rumunštiny. Crânjaluv důkladný rozbor Válkova díla byl však místy až příliš tvrdý. Přínosná je Válkova dokumentace chovu ovcí na východní Moravě ještě před příchodem valašských kolonistů, doložení produkce *valašských* sýrů v 16. století, doklady o působení valašských vojvodů, o hraničních sporech slovensko-moravských apod. Méně průkazné jsou Válkovy paralely obyčejové. Týkají se např. časové i jiné shody mezi svatojánskými ohni na Radhošti a sedmihradskými horskými slavnostmi *Joky* spojenými s *dívčími trhy*, i paralel v obyčejích vánočních a pohřebních. Za zcela nedoloženou lze pak pokládat Válkovu teorii o osídlení Valašskokloboucka ukrajinskými kolonisty z kraje kolem Vihorlatu.²⁵

Velmi významné, do své doby snad nejvýznamnější místo mezi badateli zabývajícími se valašskou kolonizací náleží Karlu Kadlecovi.

Na počátku dlouhé pouti Valachů nacházíme podle Kadlece sedmihradské Fogaraško (1210-1224), ve druhé polovině 13. století Biharsko a na počátku 14. století pohoří Maramureš. V druhé polovině 14. století přešli uherské hranice na rusínské území a tam se jejich cesta stočila na západ. Přesunovali se po jižních (slovenských) a severních (polských) svazích Karpat a již na počátku 15. století se o nich dovídáme na Oravě a z druhé strany Tater na Podhalí v okolí Nového Targu. Přes Živěc postoupili až na Těšínsko, kde jsou zaznamenáni v první polovině 16. století. Ve stejné době doputovali i na Moravu – a to buď přes Těšínsko nebo z Oravy přes Trenčansko.

Název Valach podle něj zprvu označoval vskutku národnost, poté, v krajích na západ od Podkarpatské Rusi, každého, „... kdo žil po způsobu valašském, kdo se tedy zabýval pastevectvím... Vrchnostem, které měly v severních Uhrách, zejména na pomezí uhersko-polském rozsáhlé lesy nepřinášející jim valného výtěžku, hodící se však k pastvě dobytka, nezáleželo na tom, kdo se na jejich půdě usadí, zda Rumun či Rusín..., jen když po řadě lhotných let platil smluvené úroky a dávky a konal roboty... Právo to bylo vyhledáváno samotnými kolonisty, poněvadž jim poskytovalo větší výhody, než kdyby se usadili na cizí půdě jako obyčejní sedláci.“²⁶

Dá se říci, že Kadlec jako první konkretizoval do té doby jen povšechné údaje a dohady o průběhu valašské kolonizace a její motivaci. Dal tak dalšímu bádání spolehlivý základ.

O potřebě takového základu svědčí mezi jiným i text dopisu, který v roce 1898 zaslal rusínský badatel Antonin Petruševič právě Kadlecovi: „O moravských a českých Valaších, tj. Doudlebech, pannonských Rumunech, usadivších se také v jižní části české země od nejstarších dob i u nás na jižním Buhu... psal

²⁵ VÁLEK, J.: *Poznámky k mapě moravského Valaška*. Časopis Moravského musea zemského VII-XI, 1907-1911.

²⁶ KADLEC, K.: c. d., s. 264.

jsem ve svých spisech o staré Haliči... Po mém mínění název města Olomouc... byl utvořen Rumuny ze slovanského Cholmec.²⁷ Podobných hypotéz vznikalo tehdy více.

Ve 30. letech 20. století, v údobí přátelských vztahů mezi zeměmi Malé dohody, se stipendistou československého státu stal Rumun Dumitru Crânjală. V jeho vlasti se tehdy stále udržovalo a posilovalo vědomí o moravských Valaších jako pokrevných příbuzných. Jako badatel znalý rodného jazyka i řady jazyků balkánských mohl zodpovědně posoudit desítky laických i odborných vývodů českých a slovenských autorů na toto téma. Odsudkem stovek údajných rumunismů se postavil proti mínění převládajícímu u nás i v Rumunsku. Ke kladům jeho práce patří také důkladný soupis všeho důležitého i okrajového, co se u nás o Valaších napsalo. Na škodu jeho lingvistického přínosu bylo záměrné zúžení problematiky na otázku, zda jsou naši Valaši přímými pokrevními potomky Rumunů, kteří na Moravu přišli.

Ještě před druhou světovou válkou Crânjală z Československa odešel, přijal bulharskou národnost a změnil si i jméno na Krandžalov. K nám se vrátil až po roce 1948, když získal profesuru na Palackého universitě v Olomouci. Vrátil se opět k valašské otázce a vydal novou práci a řadu studií. Dá se říci, že zůstal při svých dřívějších názorech a z nových poznatků akceptoval jen máloco. Jen svůj slovník obohatil o tehdy módní pojmy, jako je *buržoazní nacionalista* apod.

Zatímco jeho lingvistické analýze přikládáme nepochybný význam, jinak je tomu s jeho vlastním řešením valašské otázky. Pravda, svoje vývody psal jakoby na okraj a nepodkládal je žádnými konkrétními argumenty. Přesto se k nim vrátíme, neboť byly publikovány v době relativně nedávné a dostalo se jim značné publicity. Jde mezi jiným o původ a rozšíření salašnického chovu dobytka na moravském Valašsku a o výklad významu pojmu Valach v západokarpatské oblasti. Krandžalov vychází ze skutečnosti, že chov ovcí existoval – jako nezbytná součást trojpolního hospodářského systému – na Moravě a stejně tak i v Čechách a v Polsku ještě před valašskou kolonizací.²⁸ K rozšíření tohoto chovu do horských oblastí došlo v souvislosti s politickými a hospodářskými událostmi v západokarpatské oblasti. Za hlavní považuje přelidnění podhorského území, do kterého se uchýlilo mnoho rolnického lidu před tureckým nebezpečím. Feudálové jim tyto pozemky pronajímali za velmi nevýhodných podmínek. Aby se tito zbídačelí rolníci užívali, museli chovat ovce. Tento způsob kolonizace byl nazván valašským a šlechta užívala pro

²⁷ Tamtéž.

²⁸ KRANDŽALOV, D.: *Valaši na Moravě. Materiály, problémy, metody*. Praha 1963, s. 185.

nájemce těchto pozemků název Valaši.²⁹ Na východní Moravu přišel též nepatrný počet valašských kolonistů ze Slovenska. Hospodářský život ve svém novém domově mohli ovlivnit jen nepatrně – snad šlo o výrobu brynz, ale i o tom vyslovuje Krandžalov pochybnosti.³⁰ V salašnickém hospodaření nešlo v podstatě o nic nového, tedy ani o vhodnější druh ovcí, byl to prý jen důsledek bídy Valachů, chudých horských usedlíků.³¹

Nedomáci, zvláště pak rumunská slova v salašnické terminologii a stejně tak i věcné analogie mezi salašnictvím východomoravským a salašnictvím v ostatních karpatských oblastech není nutné přisuzovat valašským kolonistům. Jejich výskyt lze prý vysvětlit několikerým způsobem. Časově prvním je tažení husitských vojsk do Sedmihrad. Účastníci těchto výprav prý mohli po návratu informovat domácí lid o tamních názvech salašnických objektů.³² Podobným pojítkem mezi rumunskými, uherskými a českými zeměmi prý byly vzájemné styky za uhersko-české unie v letech 1437-1457 a dále pak hospodářská činnost šlechty. Konečně se prý salašnická terminologie rumunského původu u nás rozšířila na počátku kapitalismu, v 18. století. Tehdy se na Slovensku z iniciativy šlechty a za podpory obchodního kapitálu rozmohla výroba ovčích sýra na průmyslovém základu. Není prý nic pochopitelnějšího, než že k tomu byli přizváni rumunští odborníci ze Sedmihrad, jejichž rumunská syrařská terminologie se ujala na Slovensku a odtud se rozšířila i na sousední území moravské a polské.³³ Význam ovčáctví byl prý ostatně v celých Karpatech jen nepatrný. Bylo to jen východisko z hospodářské nouze, které mělo neblahé důsledky: degradaci lesů, půdy, dobytka i lidí.³⁴

Podobných názorů vyslovil Krandžalov více a jsou též podobné hodnoty. Výsledky naší práce, podložené dostatečnou argumentací, jeho hypotézy přesvědčivě vyvracejí.

Ve 30. až 60. letech 20. století získal značný ohlas výklad o počátcích valašské kolonizace vyslovený polským profesorem K. Dobrowolským. Vyšel z nálezu názvu Beskid či Bieszczad ve východní části západních Karpat už k roku 1269. Údajný albánský původ tohoto názvu a také další historické dokumenty podpořily jeho teorii o tom, že počátek valašské kolonizace je třeba hledat na

²⁹ KRANDŽALOV, D.: *Le problème des influences roumaines dans les Carpathes du Nord et de l'Quest et surtout dans la région dite Valachie morave (en Tchécoslovaquie)*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Historica 2, 1960, s. 188.

³⁰ KRANDŽALOV, D.: *Valaši na Moravě...*, s. 185.

³¹ KRANDŽALOV, D.: *Valaši na Moravě...*, s. 57.

³² KRANDŽALOV, D.: *O sovremennom sostojanji izučeniija rumunskich vlijanij v Karpatach*. In: Ethnographica III-IV, Brno 1962, s. 264.

³³ KRANDŽALOV, D.: *Valaši na Moravě...*, s. 234. KRANDŽALOV, D.: *Znaczenie i charakter wplywów rumuńskich w Karpatach Zachodnich ze szczególnym uwzględnieniem Woloszczyzny Morawskiej*. In: Pasterstwo Tatr Polskich i Podhala 5, Wrocław – Warszawa – Kraków 1964, s. 218.

³⁴ KRANDŽALOV, D.: *Valaši na Moravě...*, s. 203.

Balkáně a že k ní došlo dříve, než se obecně soudilo. Shromáždil též zajímavé údaje z polské části Karpat a vyšel z nich při svých konstrukcích o osídlování na valašském právu, o zimování stád ovcí – na horách nebo na vzdálených nížinách na sever od Karpat, o specifickém vzdělávání horské půdy apod.³⁵ Některé z jeho názorů byly překonány a existence názvu Beskid z 13. století nebyla doložena.

Především ze znalosti slovenského materiálu vyšel český profesor historie V. Chaloupecký. Doložil rozdíl mezi karpatským salašnictvím a chovem ovcí na panských dvorech v českých zemích v 17. století a snesl dostatek důkazů o průběhu valašské kolonizace na Slovensku, o valašském právu atd. Příkladal značný význam mýcení lesů na středním Slovensku, vyvolanému potřebami bánského podnikání. Vznikly tak vhodné podmínky pro specifický způsob hospodaření kolonistů. V této a také v jiných souvislostech se vyslovil pro možnou iniciativu feudálů i uherského státu. Připomenul sedmihradský původ Matyáše Korvína, který mohl iniciovat přesun Valachů z Rumunska. Pokud šlo o národnost kolonistů, ta měla vždy povahu toho kraje, z kterého vyšla: v Zakarpátí rumunskou, na Slovensku rusínskou a na Moravě slovenskou.³⁶ Jak poznáme dále, šlo o výklad přespříliš zjednodušený.

Také J. Polišenský příkládal Korvínově iniciativě a uherské šlechtě značný význam. „Tolik je však jisté, že si nesmíme představovat (jako to viděl Chaloupecký), že rumunsko-rusínští ‚Valaši‘ putovali generaci za generací ze Sedmihrad na dnešní východní Slovensko, odtud na Slovensko střední, na Slovensko západní a nakonec na Moravu a snad i dál. Víme dnes, že valachy na svá slovenská panství stěhovali velmoži z rodu Kassičů a Balašů, kteří byli sedmihradského původu. Víme dnes, že představa ‚samovolného‘ osídlení je uvedena vniveč chronologií pramenů, které znají valašské osady na západním Slovensku od začátku 13. století, ovšem jen ojedinele.“ Jakkoli považujeme zmíněnou iniciativu feudálů za možnou a snad i pravděpodobnou, našli jsme pro ni jen ojediné doklady a ani si nemyslíme, že by se stala jediným podnětem kolonizace. Taktéž existenci valašských osad na západním Slovensku ve 13. století Polišenský nikde nedoložil. Přínosná jsou jeho zjištění o užití názvu Valaši pro východomoravské rebely za třicetileté války také v západním světě.³⁷

³⁵ DOBROWOLSKI, K.: *Dwa studia nad powstaniem kultury ludowej w Karpatach zachodnich*. Kraków 1938, s. 15. DOBROWOLSKI, K.: *Elementy rumuńsko-balkańskie w kulturze ludowej Karpat Polskich*. Warszawa 1938, s. 3-19, 113-146.

³⁶ CHALOUPECKÝ V.: *Staré Slovensko*. Bratislava 1923, s. 423. CHALOUPECKÝ, V.: *Valaši na Slovensku*. Praha 1947, s. 66-72.

³⁷ POLIŠENSKÝ, J.: *Valaši a Valaško v anglických pramenech 17. století*. Naše Valaško, 10, 1947, s. 102. POLIŠENSKÝ, J.: *O úloze lidových hnutí na východní Moravě v období pozdního feudalismu*. Český lid 39, 1951, s. 10-15.

Etmogeneze

Výklad většiny autorů započíná už v prvních stoletích našeho letopočtu. V jihovýchodní Evropě tam z národností, které nás zajímají, vedle sebe žili v pásmu od severu k jihu společně s Gety Dákové, zabírající rozsáhlé území mezi dolním Dunajem a Východními Karpaty, lid původu thráckého. Na jih od Dáků se rozkládala Moesie, při pobřeží Jadranu Illyrie a na východ od Moesie Thrákie, zabírající rozlehlé území od Dunaje k Černému moři a ještě dále na jih Makedonie a Thesalie, které spadaly už do sféry řecké.

Když v roce 106 n. l. dobře vycvičené římské legie porazily vojsko Dáků, stala se Dácie římskou provincií a započala se tak romanizace těchto území. Netrvala dlouho. Za císaře Aureliána římské legie v roce 271 z Dácie odtáhly a následně bylo původní obyvatelstvo napadeno sousedními barbarskými kmeny.

V tomto místě se názory badatelů rozcházejí. Dodejme, že názory často ovlivněné národností autora nebo i jinou vazbou.

Ti, kteří vykládali historii domácího národa, jen s obtížemi se prosazujícího do povědomí Evropy, se proklamativně hlásili k jeho římskému původu, ke kontinuitě s domácím romanizovaným obyvatelstvem, které zůstalo – v menším nebo větším počtu – na svých místech i po odchodu legií. Vyznával jej ve své kronice už moldavský kancléř Miran Costin (1630-1692) a po něm i další rumunští autoři. Tento výklad geneze rumunského národa, charakterizovaný pojmem *staruința*, což mělo vyjádřit stálost, nepřetržitost vývoje od Říma přes Dácii, se podle Kadlece³⁸ stal národním krédem. V úplnosti bylo formulováno už Georgem Sineaiou (1754-1816) v jeho kronice Sedmihradana.

V tomto smyslu vyznívají i pozdější práce rumunských historiků, lingvistů a etnografů, kteří vyhledávali další fakta na podporu této teorie. Navzájem se lišili např. jen v místu ‚kolébky‘ rumunského národa v rámci rumunské země. Podle historika N. Iorgy se jí stalo Sedmihradsko, podle I. Bărbulesca Oltenie a Banát³⁹, podle R. Vulcănescu, vycházejícího z paralel mezi dáckým a recentním horským zemědělstvím, se centrum bývalé Dácie nacházelo v západní části Jižních Karpat⁴⁰. Povětšíně se však shodovali v ocenění významu a přínosu jiných národností, žijících v minulosti nebo i v přítomnosti společně s Rumuny, především v podílu Slovanů. Nebyl prý nijak významný. K jedincům, kteří se uměli oprostít od takového hodnocení, ze starších autorů patřil především A. Philippide.⁴¹

³⁸ KADLEC, K.: c. d., s. 12-13.

³⁹ CRĂNJALĂ, D.: *Rumunské vlivy...*, s. 12.

⁴⁰ VULCĂNESCU, R.: *Agricultura de munte în vestul Carpaților meridionali*. Revista de etnografie și folklor 12, 1967, s. 89-96.

⁴¹ PHILIPPIDE, I.: *Originea Romînilor*. Iași 1923-1925, s. 622-853.

Více autorů zastávalo imigrační teorii. Podle ní římsko-dácké obyvatelstvo bylo po odchodu římských legií a římské správy v Dácii likvidováno nebo z Dácie vyhnáno na jih, daleko za Dunaj. Rovnou též s Kadlecem řekněme, že ani u této skupiny autorů nemůžeme vyloučit ovlivnění soudobým politickým klimatem, což mohlo platit u badatelů maďarských a rakouských zejména v souvislosti se Sedmihradskem.

K nejvýraznějším představitelům tohoto názorového seskupení, který hlasatelům kontinuity „... zasadil rány smrtelné...“⁴², patřil profesor historie na universitě ve Štýrském Hradci Robert Roesler. Podobně jako jiní prokazoval přistěhování Valachů na území někdejší Traianovy Dácie v relativně pozdním období, dokonce až na konci 12. století. Zato snesl řadu dokladů o Valaších na jih od Dunaje. Např. v roce 976 zabili tamní Valaši Davida, bratra bulharského cara Simeona. V té době Valaši či spíše Vlaši byli domovem v Thesalii (Velké Vlachii), v Aetolii a Akarnanii (Malé Vlachii) a v jihovýchodním Epiru (Horní Vlachii). Zabírali tedy velkou část řeckého poloostrova a samozřejmě i Moesii (Bílou Vlachii).⁴³

Z českých autorů vzpomeňme P. J. Šafaříka,⁴⁴ který v stoleté diskusi o původu Rumunů zaujal následující stanovisko: „Obojí větev Valachů před i zadunajská, je stejného původu a stejným časem z pomíšení se Tráko-Getův i Římanů povstala, zachovavši se v 7. do 10. stol. v horách Dácie, Haemu, Macedonie, Thesálie atd., potomně pak v pokojnější době daleko po přílezcích rovinách se rozlezši.“⁴⁵ Řadil se tedy Šafařík spíše k zastáncům kontinuity, neopomenul však zdůraznit smíšení Valachů se Slovany.

Důkladnou znalostí středověkých dějů na Balkánském poloostrově přispěli k řešení původu Valachů bratři J. a H. Jirečkové.⁴⁶ Podle nich Valaši jako zromanizovaní Dákové opustili Dácii s Aurelianem, aby se již v pátém století vrátili zpět. Příčinu návratu spojují se slovanským osídlováním Balkánu

Významným způsobem se o řešení valašské otázky zasloužil J. L. Píč, který shromáždil nová fakta o Valaších na území dnešního Rumunska.⁴⁷ V první polovině 13. století se již ve velkém počtu objevují v Moldavii a jižní Transilvánii, v mnohých místech vytvářejí samosprávné distrikty a jejich území je označováno jako *terra Blachorum*, *terra Szeneslai waiwode Olahorum* apod. Volí si svoje *kneze* a vojvody a na rozdíl od balkánských Vlachů jsou usedlí a půdu drží v dědičném užívání, a to už od dob bulharského

⁴² KADLEC, K.: c.d., s. 25.

⁴³ ROESLER, R.: *Romanische Studien*. III. Leipzig 1871, 64-145.

⁴⁴ ŠAFAŘÍK, P. J.: *Slovanské starožitnosti II*. Praha 1863, s. 221.

⁴⁵ Tamtéž, s. 215-217.

⁴⁶ JIREČKOVÉ, J. a H.: *Entstehen christlicher Reiche ...*, s. 223-225.

⁴⁷ PÍČ, J. L.: *Über die Abstammung der Rumänen*. Leipzig 1880, s. 116 an.

carství. Během 13. století a počátkem 14. století se podobná valašská samospráva objevuje i v nejseverněji položené oblasti maramurešské.

O přínosu K. Kadlece se příliš rozepisovat nebudeme. V jeho díle není ani tolik důležité, na kterou stranu se v otázce kontinuity či imigrace přiklonil (patřil spíše k těm druhým). Jeho přínos spočívá především ve shromáždění a utřídění množství faktů z pozice právního řádu té které země a doby. Zvláštní pozornost věnoval ojedinělým dokladům o způsobu života valašských pastevců. O jeho dílo se opíráme permanentně.

Z českých badatelů 20. století se k původu Valachů vyslovil především J. Macůrek,⁴⁸ který se řadí spíše k autochtonistům. Část románského obyvatelstva v zemi zůstala po odchodu římských legií v horách a později byla posílena přistěhovalci z jihu.

Ve druhé polovině 20. století se středisky bádání o původu Valachů a o průběhu valašské kolonizace staly východoevropské země, jejichž geneze s řešením těchto otázek bezprostředně souvisí. Kromě Rumunska máme na mysli Moldávii a Zakarpatskou Ukrajinu. V 70. a 80. letech minulého století se z iniciativy vědeckých institucí v Bukurešti, v Kišiněvě, v Užhorodě, Kyjevě, ale také v Moskvě (Institut slavjanovedenija i balkanistiky, Akademija nauk SSSR) uskutečnilo několik konferencí věnovaných této problematice a bylo vydáno nejméně sedm sborníků příspěvků na toto téma. Mezi účastníky konference i autory příspěvků ve sbornících najdeme i jména badatelů bulharských, srbských, chorvatských, makedonských, řeckých, tureckých i maďarských. Jejich práce dokládají, jak těsně řešení valašské otázky souvisí s historií Vlachů na Balkánském poloostrově. Z nejnovějších prací se opíráme o rozsáhlé studie T. Khala (1999), J. F. Gossiaua (2002) a H. Bočkové (2005).⁴⁹

Právě z tohoto základu se pokusíme sestavit současnou představu o Valaších – o jejich vzniku, jménu, kolonizačních dějích, o jejich způsobu života.

Původ Valachů a Vlachů

Nejstarší užití názvu Valaši bylo obvykle spojováno s kronikou ruského mnicha Nestora Pověsti vremenných let a s druhou polovinou 11. století. Ve výčtu evropských národů tam najdeme etnonymum *Volochi* a *Volchva* ve smyslu Valaši a Valašská země. Jsou odlišeni od národů slovanských, od Němců a také od Italů a dalších národností. Podle ruského historika V. D.

⁴⁸ MACŮREK, J.: *Rumunsko ve své minulosti a přítomnosti*. Praha 1930

⁴⁹ KHAL, T. D.: c.d.; GOSSIAUX, J. F.: c.d.; BOČKOVÁ, H.: c.d.

Koroljuka,⁵⁰ který k údajům Nestorovy kroniky přiřadil ještě i zprávy tzv. anonymního notáře krále Bély (dále jen maďarský anonym),⁵¹ se pod těmito pojmy mohli rozumět poprvé „staří Římané“, podruhé Románi a zromanizované osídlení východořímského impéria a konečně také východorománské pastevecké obyvatelstvo.

Od Nestora se s Koroljukem vydáme k východním Románům a zároveň i ke vzniku etnonym *Valaši* a *Valašská země*. Sporné údaje nás zavedou až do složitých dějů označovaných jako stěhování národů. V 6. a v 7. století n. l. se východní nájezdníci střetávali s armádou východořímského impéria i s romanizovanými Kelty-Noriky, žijícími zhruba na území dnešního Rakouska.

Podle Koroljukovy složité rekonstrukce geneze pojmu *Valašská země* bychom se s tímto názvem mohli prvně setkat právě na území Noriků. Odtud můžeme sledovat výskyt názvů *Valašská země* a *Valaši* především směrem k Dinárským Alpám a k Balkánu a jiným směrem po trase Norik – Panonie – Transilvánie, později též Valachie a Moldávie.⁵²

Počátek romanizace velkou měrou ovlivnil charakter etnogeneze rumunské národnosti. Na teritoriích Panonie, Dácie a Moezie došlo k romanizaci obyvatel už v polovině 1. tisíciletí n. l. Užívalo se tam jazyků latinského, řeckého a getského. Ve středověku se pak centrem romanizace podle E. A. Rikmana stala východní Panonie.⁵³ Při formování budoucí rumunské národnosti a rumunského jazyka sehrál významnou roli thrácko-geto-dácký substrát.

Zdá se, že k neproblémovým tématům patří etymologie názvu Valach. Už od konce 19. století se historikové s jazykovědci shodují na německém prostřednictví tohoto pojmu. V čase kolem přelomu starého a nového letopočtu nazývaly germánské kmeny své keltské sousedy, známé u Caesara (100-44 před n. l.), Tita Livia (59-17 n. l.), Strabona, Ptolemaia (90-160 n. l.) aj. jako *Volcae*, termínem *welsch*, *valah*, *valh*. Poté tak jmenovali romanizované Kelty a vůbec cizince, aby se nakonec označení *Valach*, *Vlach* ujalo pro všechny románské národy.⁵⁴ S pojmy *Valachi*, *Volochi* a *Vlachi* se setkáváme ve

⁵⁰ KOROLJUK V. D.: *Termin "Vološkaja zemlja" v rannesrednevekovykh istočnikach*. In: Etničeskaja istorija vostočnych romancev, Moskva 1979, s. 5.

⁵¹ K. KADLEC, K.: c.d., s. 22.

⁵² KOROLJUK, V. D.: *"Vološkaja zemlja" i formirovanie vostočnoromanskoj (vološskoj) obščnosti*. In: Social'no-ekonomičeskaja i političeskaja istorija Jugo-Vostočnoj Jevropy (do sereďiny XIX v.). Kišiněv 1980, s. 28-33.

⁵³ RIKMAN, E. A.: *Problema etnogeneza v sovremennoj rumynskoj etnografii*. (O drevnich istočnikach rumynskoj narodnoj kul'tury). In: Voprosy etnogeneza i etničeskoj istorii slavjan i vostočnych romancev, Moskva 1976, s. 232-236. STAHL, H. H. – DONAT, I.: *Etnografie ŝi historie*. Revista de etnografie ŝi folklor 11, 1966, s. 3-7.

⁵⁴ KADLEC, K.: c.d., s. 16. IVANOV, V. N. – TOPOROV, V. N.: *K voprosu o proischoždenii etnonima „valachi“*. In: Etničeskaja istorija vostočnych Romancev, Moskva 1979, s. 61-64. KHAL, T. D.: c.d., s. 36-38. GOSSIAUX, J. F.: c.d., s. 135.

středověkých písemnostech na celém Balkánu, v karpato-dunajské oblasti i u všech slovanských národů.

Nová zjištění badatelů však posunují první zprávu o užití názvu Vlach stále hlouběji do minulosti. Již dávno to není Nestorova kronika. S Vlachem se setkáváme také v záznamech byzantského písaře z 10. století Jana Skylitzese (Scilitzes). Roku 976 kočující Vlaši prý zabili poblíž jezera Prespa syna významného balkánského feudála.⁵⁵ Díky laskavosti doc. Laváčka mohu zveřejnit jeho zjištění, které posunuje první zprávu až k polovině prvního tisíciletí. Jejím autorem byl mnich a kronikář Johannes Malalas (491-578), Syřan, žijící v Konstantinopoli. Ve své *Chronographii* datované k roku 530 zaznamenal k datu 430 jméno Vlach jako jméno krále kmene Hunů - Sabirů, kmene, který v čase pozvolného rozpadu Attilovy říše se spojil s Byzancí.⁵⁶ Ze 7. století pochází dokument z kláštera Castamonitu v Athosu s označením *Vlachoi Rhichinoi*.⁵⁷ Kromě dalších dokladů známých v odborné literatuře Laváček upozorňuje na zmínky o Vlaších v *Nibelungen Lied*, která vypráví o bojích s Huny a o vojvodovi Ramunzovi. Podobně jako král Vlach je prý i Ramunz skutečnou historickou osobou. M. A. Mochov doložil termín Vlach u autora 11. století Kekkavmena. Dobytek Vlachů se prý od dubna či května do září nacházel vysoko v horách ve velmi chladných místech.⁵⁸

Význam pojmů, které u Slovanů vznikly ze základní formy *vol'ch*, se u jednotlivých slovanských národů poněkud lišil a navíc se během staletí i měnil. V ukrajinštině *Voloch* znamenal Rumuna, polština znala *Volochy-Rumuny*, ale i *Vlochy-Italy*, podobně i čeština (*Valaši, Vlaši*), ale lužičtina užívala kromě *Vlocha-Itala* i *Welschland*, etnonima se širokým významem – Román, Francouz, Ital nebo obecně cizinec. Na Balkáně to bylo ještě složitější. V bulharštině znali *Vlaško* - Rumunsko, v srbochorvatštině *Vlach* či *Valach* bylo jednou pojmenováním pro Rumuna, ale též pro pravoslavného Srba a v jiné době pro obyvatele dalmatského pobřeží. Řekové názvem *Blachos* označovali své Vlachy a obecně také pastevece, albánské *Vlahiniké* znamená Rumunsko, stejně tak i turecké *Áflah*, v maďarštině *Olasz* byl Ital a *Olaszország* Itálie.

Výčet těchto synonym by byl dozajista mnohem podrobnější, my jsme se vybranými ukázkami snažili jen naznačit analogie v šíři a proměnách jeho významu. Ostatně obšírné rozборы provázené poučeným komentářem se najdou už v úvodní studii díla Karla Kadlece z roku 1916. Také jeho vývody

⁵⁵ CZAJKOWSKI, J.: *Studia nad Lemkowszczyzną*. Sanok 1999, s. 119. PÍČ, J. L.: c. d., s. 116 an.

⁵⁶ MALALAS, J.: *Chronographia liber 18*, kap. 13. Bonn 1831.

⁵⁷ KHAL, T. D.: c. d., s. 15.

⁵⁸ MOCHOV, N. A.: *Očerki istorii formirovanija moldavskogo naroda*. Kišiněv 1978, s. 58.

o jazykové genezi slova Valach jsou stále brány v úvahu.⁵⁹ Otázce různých významů názvu Vlach na Balkáně se intenzivně věnovala Helena Bočková.⁶⁰

Vzpomeňme ještě slovo *Valach* ve významu vykastrovaný hřebec. Také v tomto případě jazykovědci hledají původ v německém *Wallach*. Byl však v tomto smyslu znám už ve staroruštině (*voloch, valoch i valuch*). V naší, polské i ruské odborné literatuře se obvykle odvozuje od Valachů-pastevců, kteří se také zabývali kastrováním domácích zvířat, včetně koní.⁶¹

Jak jsme již vzpomenuli, novým centrem romanizovaného lidu nazývaného Slované *Valaši* se už v druhé polovině 1. tisíciletí stalo Podunají, především Panonie a Transilvánie. Žili tam společně se Slované, v Panonii nepochybně v 9. století a možná i ve dvou stoletích předchozích. Východorománská topika dokládají Valachy i v Transilváni.

Po vpádu Maďarů do Panonie bylo východorománské obyvatelstvo pobito nebo z této země vyhnáno a již se o něm mnoho nedovídáme. V Transilváni se však dále uchránilo a pravděpodobně bylo posíleno i o uprchlíky z Panonie. Transilvánskou zemi, zvanou *Terra Blachorum*, připomíná i listina maďarského krále z roku 1222. Názvy *valašská země* dokládají šíření vlny Valachů. Známe je z let 1307-1308 z Muntenie, později zvané Valachia, a poté též z Moldavie. V karpato-dunajském regionu postupně krystalizovala nová podoba původního východorománského etnosu. Absorboval vliv romanizovaných Keltů, původních obyvatel Geto-Dáků a Thráků a především Slovanů. Můžeme již mluvit o počátcích národnosti rumunské.

Genezi rumunského národa se pochopitelně zabývali rumunští etnografové a s nimi též historikové a sociologové.⁶² Snažili se doložit kontinuitu kulturního vývoje rumunského etnika od Dáků a také od *starého Říma* až po současnost. R. Vulkánescu na základě studia toponym v západní Oltenii dokládá kontinuitu pastevectví od Dáků po dnešek a jde dokonce i před Dáky. Podle Vulkánesca bylo pastevectví součástí komplexního zemědělského podnikání. Samostatné pastevecké hospodaření mělo jen druhořadý význam.⁶³ Podle C. Belcina⁶⁴ geto-dácké ohrady pro dobytek přežívaly jako součást zemědělsko-pasteveckého typu hospodaření až do současnosti. V životě soudobých rumunských vsí nachází paralely s tradičními ustanoveními geto-dáckých občin. Pro svoje tvrzení nachází podporu v dílech antických autorů.

⁵⁹ KADLEC, K.: c.d., s. 3-8.

⁶⁰ BOČKOVÁ, H.: c.d., s. 76.

⁶¹ BRÜCKNER, A.: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków 1957, s. 600-627.

⁶² RIKMAN, E. A.: c.d., s. 232-248.

⁶³ VULCĂNESCU, R.: *Agricultura de munte în vestul Carpaților meridionali*. Revista de etnografie și folklor 12, 1967, s. 88-98.

⁶⁴ BELCIN, C.: *Ocupațiile daco-geților în lumina literaturii antice*. Revista și folklor 13, 1968, s. 63-72.

Další analogie s dáckou minulostí nacházejí rumunští etnografové v oděvu.⁶⁵ Opírají se mimo jiné o známé sochy na Trajanově sloupi. Zobrazení Dákové měli prý stejné oblečení, jaké oblékali vesničané v horské části Transilvanie v první polovině 20. století.⁶⁶ Tyto podobnosti se ve značné míře týkají i oděvu Arumunů, Albánců a Řeků. Také v keramice lze najít shody s výtvarným projevem dáckým a také antickým a byzantským.

Dobře doložitelné shody lze sledovat i v duchovní kultuře. Patří k nim i geto-dácký kult medvěda se svátkem *Den medvěda*, jak se dochoval na salaších v Jižních Karpatech ještě v druhé polovině 20. století.⁶⁷ Pastýřské hudební nástroje, jako jsou píšťaly a trouby, jsou zase doloženy u thráckého plemene Mezů.⁶⁸

Nelze si nepovšimnout, že převážná část rumunských historiků, lingvistů a etnografů se při studiu geneze rumunského národa orientuje především na vazby k Dákům a k antickým národům, především Římanům. Tato orientace provází rumunskou vědu, kulturu a ve značné míře i národní osvětu a politiku už od časů hledání identity nově se formujícího rumunského národa. Přitom role Slovanů při jeho vzniku byla tak významná, že někteří autoři mluví o románsko-slovanském základu rumunské národnosti.⁶⁹ Jejich vliv se uplatňoval v 6. až 12. století a byl nejsilnější na území na sever od Dunaje. Ze Slovanů, kteří v té době už osídlili převážnou část východní Evropy, se na této pozvolné asimilaci nejvíce podíleli Jihoslované, zejména Bulhaři, později též Ukrajinci. V oblasti jazyka a historie dokládá tento vliv především A. I. Dragomir,⁷⁰ o zemědělském nářadí a o jeho převážně slovanských názvech ve východní části Rumunska pojednal N. A. Demčenko.⁷¹

Vlaši na Balkánském poloostrově

Bádání o Vlaších na Balkáně a o jejich vztahu k Valachům v Karpatech patřilo už od 19. století k tzv. velkým tématům historie i lingvistiky. Pojem *Vlach* směřoval množství významů měnících se v jednotlivých zemích i v různých

⁶⁵ FLORESCU, F. B.: *Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani, II-a*, Bucuresti 1961. Týž: *Urme ale inceputurilor artei ceramice în România*. In: *Revista de etnografie și folklor* 9, 1964, s. 594 an.

⁶⁶ CUC, M.: *Cercetări asupra cojocăritul în depresiunea Beiușului*. *Revista de etnografie și folklor* 18, 1973, s. 217.

⁶⁷ BİRLEA, A.: *Folklor și istorie*. *Revista de etnografie și folklor* 11, 1976, s. 13-18.

⁶⁸ HERȚEA, J.: *Știereașul de cucuta*. *Revista de etnografie și folklor* 9, 1964, s. 505.

⁶⁹ PÍČ, J. L.: c. d., s. 88.

⁷⁰ DRAGOMIR, A. J.: *Numiri de origine slava ale fiintelor mitologice feminine în limba Romana*. *Revista de etnografie și folklor* 18, 1973, s. 205-211.

⁷¹ DEMČENKO, M. A.: *Orni znarjadđa rumuniv Ukraínskoi RSR*. In: *Kultura ta pobyt, Užgorod* 1967, s. 81.

dobách. K jejich původu se vyslovila především dvě názorová seskupení. Rumunská historiografie povětšinou vycházela z představy o etnické jednotě Rumunů a Arumunů, kteří obojí pocházejí z romanizovaných Thráků. V jižní části jimi obývaného území došlo k romanizaci v době od 1. století před n. l. do 3. století n. l., v jeho severní části, tj. na sever od dolnodunajského levobřeží a také v Sedmihradsku a v Banátě, mezi lety 106-271 n. l. Všem zůstal název Rumuni, s předponou, která rozlišuje Dákorumuny na severu, Meglenorumuny v centrálním Balkánu (dnešní Thrákie), vzdálené Istrorumuny na jihoslovanském západě (Slovinsko) a Arumuny na jižním makedonsko-řeckém pomezí. Váhu této teze podporuje relativní jednota jazyka, s výjimkou Meglenorumunů.⁷²

Druhé hledisko staví svoje názory na jisté odlišnosti jednotlivých arumunských území, vyplývajících z rozdílů v čase a průběhu romanizace a taktéž ze specifiky původního obyvatelstva. Již od přelomu letopočtu se Balkán začal dělit na sféru helénskou a římskou. Romanizace pak probíhala v souběhu s kolonizačními ději. Už ve 2. století před n. l., po připojení k římské říši, zasáhla západní část Ilyrie, zatímco její větší část si uchovala svoji identitu až do dnešních dnů (Albánie). Poté romanizace pronikla na východ Thrákie, větší díl Thráků byl však helenizován. Románský jazyk se tam ujal pouze na území mezi Starou Planinou a dolním Dunajem. Dácii obsadily římské legie až roku 106 n. l. Za 165 let byli Dákové romanizováni.

Do rozložení jejich sídel i do jejich sociálního postavení osudově zasáhla vojenská tažení, nájezdy barbarů, včetně Slovanů. Za povstání Bulharů stáli sice Vlaši na straně vítěze, následně však byli odsunuti do pozadí. Vůdci Vlachů nesli i slovanská jména – Slavota a Berivoj.⁷³ V hranicích Srbského carstva najdeme Vlchy i na teritoriích Makedonie, Albánie, Epiru i Fessalie, na jejímž území měla svoje místo též Velká Vlachie.⁷⁴ V roce 1213, v čase II. bulharského carství, se jeho panovník zval *carem Vlachů a Bulharů*.

V početné odborné literatuře, zaznamenávající desítky významů a proměn tohoto názvu, převažuje obecná výchozí představa o *Vlachovi* – horském pastevci, který hovoří jazykem blízkým rumunštině. V tomto smyslu byl sousedními etniky označován též jako *Cincar*, *Maurovlach*, *Kucovlach* nebo *Aromun*. Jazyk Aromunů byl však postupně překrýván řečí slovanské a řecké majority. V srbském a chorvatském prostředí byl Vlach v pozdním středověku už považován za pastevce ovcí a koz, aniž by se tím označovala jeho národnost. Za významnou však považujeme skutečnost, že se tam tohoto označení nepoužívalo pro pastýře ovcí a koz v původních slovanských obcích, byť šlo o činnost obdobnou.

⁷² BOČKOVÁ, H.: c.d., s. 73.

⁷³ CZAJKOWSKI, J.: c.d., s. 119.

⁷⁴ KOROLJUK, V. D.: "*Vološskaja zemlja*" i formirovanie ..., s. 31.

Náš významný mediavelista Konstantin Jireček ve své práci o Vlaších a Maurovlaších⁷⁵ rozeznával po analýze srbských středověkých písemností nejméně tři významy názvu Vlaši: obyvatelé knížectví Valachie – románští pastevcí na balkánském poloostrově – a do třetice obyvatelstvo dalmatských měst, po původu románské (např. Dubrovničané). Od 16. století dochází k postupnému poslovanštění východorománského obyvatelstva a Vlach potom znamená horského pastevece. Jen jejich jména prozrazovala románský původ.⁷⁶

Valaši a Vlaši jako pastevcí

S pasteveckým hospodařením se setkáváme u Thráků ještě před římským údobím a později též v římské Dácii. Naše údaje opíráme o studii I. A. Rafaloviče z roku 1980.⁷⁷ Původní geto-dácké obyvatelstvo bylo ve 2. století n. l. římskými legiemi zlikvidováno nebo vyhnáno do hor, kde se setkal s pasteveckými kmeny různého původu. Do nové římské provincie Dácie byli povoláni kolonisté z blízkých i dalekých zemí, včetně Malé Asie, Afriky a Hispanie. Během pěti, šesti pokolení však byli všichni romanizováni. Jejich vliv na tradici tamního pastevectví nelze vyloučit.

Některá fakta by mohla vést k názoru, že pastevectví, včetně pastevectví horského typu, bylo vlastní Románům a jimi romanizovaným kmenům. Naše vědomosti, které by mohly potvrdit takové mínění, jsou však bohužel jen torzovitě. Když Titus Livius popisoval tažení makedonského cara Persea proti Thrákům ve 2. století před n. l., udává, že k napadení si vybral zimu, čas, kdy se Thrákové a jim blízcí Skordiskové vracejí do svých vsí, což by mohlo být bráno jako doklad o polokočovném pastevectví Thráků. Seneca zase vzpomíná Geta, který kočoval po polích. U Columelly, v sedmé knize zasvěcené pastevectví, jsou uvedeny kmeny zabývající se chovem ovcí. Mezi nimi autor jmenuje i Gety, kterým se přezdívalo *Galaktofágové*, tj. požívači mléka. Jak uvádí Plinius Starší, Dákové byli do hor vyhnáni ještě před příchodem legií Sarmaty.

Z thráckého pasteveckého kmene pocházel i onen legendární Spartakus (Plutarch). Při povstání se k němu přidali i místní pasáci volů a ovcí, prý „lid hbitý“, který se osvědčil též v úloze zvěďů. U Tacita se dovídáme, že v roce 26. n. l. povstaly thrácké kmeny „... ve své divokosti a ubohosti...“ proti Římu. Spolu se stády se skrývaly v horských pevnostech. U Varrona najdeme doklad o kočovném pastevectví Dáků i o kočování v jiných římských provinciích. „Ovce obvykleňně kočují po celé zemi, zimní pastviny jsou od letních vzdáleny

⁷⁵ JIREČEK, K.: *Die Wlachen und Maurowlachen in den Denkmälern von Ragusa*. Praha 1879.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ RAFALOVIČ, I. A.: *Romanizovannoe naselenie Nižnego Podunav'ja nakatanne slavjanskoj kolonizacii*. In: *Social'no-ekonomičeskaja i političeskaja istorija Jugo-Vostočnoj Evropy* (do seređiny XIX v.). Kišinev 1980, s. 10-21.

mnoho mil," píše Varro. Stáda strážil ozbrojený kolektiv. V Ilyrii je prý možno vidět na pastvinách i ženy, které se mužům zcela vyrovnaly v práci a navíc připravovaly stravu. Ilyrové žijící v řecké sféře jsou Varronem nazýváni *pastevci-polořekové*.

S Varonem nahlédneme i do zootechniky a života pastevců v Římské říši. Některé údaje se shodují s praxí karpatských pastevců. To platí např. o normě 80 až 100 hrubovlných ovcí na jednoho pastýře (u ovcí s jemnou vlnou jich bylo méně). Stádo o počtu osmi set ovcí se tehdy považovalo za malé. Zámožní latifundisté vlastnili i více než dva tisíce kusů a k tomu ještě navíc stádo skotu a kobyly. Při nich se – včetně rodinných příslušníků – zaměstnávalo kolem stovky osob. Vytvářely zvláštní sociální a profesní skupinu, jen málo svázanou se zemědělstvím a řemeslem, a – jak je zdůrazněno – skupinu ozbrojenou. V případě vpádu nepřátel a loupeže měl jim majitel latifundie tyto zbraně odebrat (edikt Licinia Luculla). S velkými latifundisty se setkáváme také v Dácii. Jeden z nich vlastnil 600 býků, 100 párů volů, 800 koní a 12 000 ovcí.⁷⁸

I z torzovitých faktů dospěl Rafalovič k závěru, že římská provincie Dácie se svým tradičním pastevectvím představuje počátek sociální a etnokulturní geneze pasteveckého obyvatelstva. Od obyvatel nížin a měst se odlišovalo specifickým sociálním postavením a zaměstnáním. Přežilo pád říše římské, ale i nadále bylo označováno jako *pastores Romanorum*. S těmito *římskými pastýři* se setkali Maďaři, proniknuvši do karpato-dunajského území.

Zpráv o způsobu hospodaření Valachů-pastevců od počátku 2. tisíciletí přibývá.⁷⁹ Podle svědectví tzv. maďarského anonyma v levobřeží středního Podunají žili koncem 10. století a na počátku 11. století v Banátu *pastores*, pečující o ovce, kozy, koně i skot. Soudobé prameny znají i jména tamních obyvatel – *Rada, Kukurja, Feber, Uturja, Borsu, Surul, Kučul, Papul* aj. – svědčící o jejich románském původu.

V čase románsko-slovanské asimilace, v 8. až 11. století, započali se ti první pod vlivem Slovanů více zabývat zemědělstvím. Svědčí o tom terminologie (pluh, kosa, snop, oves aj.) a též doklady o technologiích. V tom čase vznikal specifický typ hospodaření, kombinace pastevectví a zemědělství, ve kterém zprvu převládalo pastevectví.

Další kolonizační proudy směřující do Sedmihradska – po Maďarech Sekulové, Sasové aj. – způsobily nový odliv východorománského obyvatelstva do hor, a to pod názvem *Valaši*. Na královské půdě získali značná privilegia opírající se už o *valašské právo (ius valachicum)*. Na druhé straně byly od nich

⁷⁸ Tamtéž, s. 14-16.

⁷⁹ POLEVOJ, L. L.: *O chozjajstvenno-kulturnom tipe volochov*. In: *Social'no-ekonomičeskaja i političeskaja istorija Jugo-Vostočnoj Evropy*. Kišinev 1980, s 44-57.

požadovány specifické služby – např. drželi strážní službu v pohraniční oblasti (Făgăraș, Maramureș).

Předhoří Východních a Jižních Karpat bylo tehdy řídké porostlé duby a buky, dále k horám se táhl pás jehličnatých stromů a nad nimi se prostíraly rozsáhlé pastviny. Pásl se na nich dobytek, především ovce, patřící usedlým v níže položených vsích. V předhoří, v dubinách a bučinách, se prakticovalo tzv. lesní přílohové zemědělství, pásl se skot a prasata a pěstovaly se včely. Tento typ hospodaření blíže popsal rumunský historik a sociolog H. H. Stahl na základě studia horského území Făgăraș, které též bylo zváno *valašskou zemí*.

V hospodaření valašských občin v Maramureši se v evidenci pozemků v 13. a 14. století udávají senokosné louky, pastviny, hory, doubravy, ale také orná půda. Např. v maramurešské oblasti Kuchja se v roce 1353 *po obyčeji Valachů* využívalo k hospodaření „... terris arabilis, pratis, silvis, nemoribus, fluviis, alpibus, nivosis, montibus, vallibus, viis ... juxta modum Olachorum.“⁸⁰

Na základě srovnání s poznatky z 19. století lze předpokládat, že zmíněný lesní přílohový systém byl obdobou tzv. žárového zemědělství. Vypálený a takto i vyhnojený kus lesní půdy se postupně využil na louku a pastvinu, někdy i na pole, aby se po vyčerpání živin z půdy nechal opět zarůst lesem. Lze oprávněně soudit, že v horské i podhorské části Sedmihradska, konkrétně v pohorích Făgăraș (Jižní Karpaty) a Maramureș (Východní Karpaty) byl od 13. století rozšířen speciální kombinovaný typ hospodaření, ve kterém dominantní roli hrál salašnický chov dobytka, hlavně ovcí, na horských pastvinách, často hodně vzdálených od stálých sídel. Součástí tohoto typu se stalo i speciální polnohospodářství. Jeho význam s položením usedlosti směrem do nížiny a s postupem dalších staletí narůstal. Způsob hospodaření se až do poloviny 20. století v těchto oblastech příliš nezměnil.⁸¹

Významným fenoménem horského chovu ovcí a koz na Balkáně se stala transhumance. Rozumíme jí přesun stád a pastevců za pastvou, za letní pastvou na hory a za zimní pastvou na nížiny, přesun, kdy cesta trvala i několik týdnů. Transhumance je doložena už v antice, kdy stáda ovcí z Rodop putovala až k Egejskému moři v Thrákii. V bulharských a srbských listinách z 13. a 14. století jsou letní pastviny na horách zvány *letovišta*, ta zimní pak *zimovišta* nebo *zimišta*. Z pohorí severního a středního Řecka a jižní Albánie sešla stáda k západnímu pobřeží při Ionském moři, méně často k Egejskému moři poblíž Larysi a Válosu a na thesálské nížiny.⁸² V roce 1285 zimovali Vlaši až v okolí Konstantinopole.

⁸⁰ DANCUȘ, M.: *Zona etnografică Maramureș*. București 1986, s. 47. STAHL, H. H.: *Contribuții la studiul satelor devalmașe românești*. București 1958-1959, s. 189-195.

⁸¹ POLEVOJ, L. L.: c. d., s. 54.

⁸² KHAL, T. D.: c. d., mapa.

Transhumance přežívala do 20. století. Na počátku května 1910 se vynikající balkánský antropogeograf J. Cvijić setkal v Řecku s Cincary, kteří se s 15-20 stády počítajícími na 50-60 tisíc ovcí vraceli ze zimní pastvy poblíž Soluně do hor Pindu.⁸³

Na Balkánském poloostrově je doloženo nejméně pět typů přesunů stáda za pastvou:

a) Ovce rolníků se každý den ze dvora při usedlosti vyháněly na blízké pastviny a úhory. Tento typ souvisel s rolnickým chovem dobytka a byl běžný v celé Evropě.

b) Ovce se pásly na lesních polánách 2-3 hodiny cesty od stálého obydlí. Tak se to praktikovalo zejména v podhorské oblasti, kde se chov ovcí stal významnou součástí produkce rolnického hospodaření.⁸⁴

c) Ovce z horských obcí od sv. Jiří do Kristova dne (14. září) pobývaly na horských pastvinách vzdálených pět až šest hodin od vsi. Přes zimu byly ustájeny v košárech poblíž sídla jejich vlastníků. Podobně probíhal letní pobyt stád ovcí v Západních Karpatech. Jen zimování tam vzhledem k rozdílným klimatickým poměrům bylo odlišné.

d) Po pobytu na horách odehnali koncem září pastevci své stádo na vzdálené mořské pobřeží nebo na nížiny. Ve vsi se zdrželi jen na krátkou dobu (stříž vlny, oplodnění ovcí). Tak dlouhé cesty za zimní pastvou nejsou v Západních Karpatech doloženy, nikdy nepřesáhly tři až čtyři dny chůze (např. z jižního Těšínska k Opavě v 16. století).

e) Se stády kočovaly celé rodiny. Přes léto pobývaly na horách, v zimě v přímořských nížinách. Tato forma transhumance, označovaná někdy za balkánský nomadismus, nebyla v Západních Karpatech zaznamenána. K přesunům celých rodin mohlo snad docházet při přechodu kolonistů na nové území, na nové panství. Pro nomadismus byla charakteristická odlišná dělba práce mezi mužem a ženou, kdy zpracování mléčné produkce přešlo na ženu. Také s touto specifičností se v Karpatech nesetkáme.⁸⁵ (Nově byla práce žen na rumunských družstevních salaších zavedena v polovině 20. století.) K podobnému dělení dospěl rumunský etnograf L. Marku.⁸⁶ Balkánský nomadismus označil za totální migraci a za nejarchaičtější formu pastevectví.

⁸³ BOČKOVÁ, H.: c.d., s. 80.

⁸⁴ Na podobném principu fungovalo salašnictví v oblasti *kopanic* na Slovensku.

⁸⁵ BOČKOVÁ, H.: c.d., s. 80.

⁸⁶ MARCU, L.: *Formes traditionnelles d'élevage pastoral et systèmes d'organisation chez les Vlaques balkaniques*. In: *Odredbe pozitivnog zakonodavstva i občajnog prava o sezonskim kretanjima stočera Juugoistočnoj Evropi*, Beograd 1976, s. 67-84.

Na Balkáně bylo postavení Vlachů ve srovnání s Valachy v karpato-dunajském teritoriu v mnohém podobné, v něčem se však lišilo. Nad východorománskou etnitou začal postupně převažovat živel slovanský, v různých obdobích a na různých místech se prosazovala též kultura Thráků, Řeků i správní a právní řád státních útvarů – Byzance a později i říší srbské a bulharské. Pozastavíme se pouze u faktů vypovídajících o způsobu života Vlachů.⁸⁷

V první polovině 2. tisíciletí se Vlaši živili především pastevečtím a v něm převažoval chov ovcí.⁸⁸ Už v sedmdesátých letech 10. století jsou ve Fessalii zaznamenáni „Vlaši putující“. Na základě dalších zpráv lze vyslovit domněnku, že tam u Vlachů až do 13. století převažovalo kočovné pastevečtí, nomadismus. Většina Vlachů žila tehdy v občinách, v osadách zvaných katun, spravovaných *knezy*. V 13.-15. století velká část Vlachů se usadila a vedle pastevečtí se zabývala i zemědělstvím. Po 15. století se měnil i občinný charakter *katunů*, které se stále více stávaly teritoriální správní jednotkou, obcí. Mnohé správní praktiky původního řádu však přežily až do 20. století.

Ve 13. až 15. století Vlaši dodávali do měst maso, ovčí kůže, vlnu, hrubé sukno, vosk, med a především sýr. Vlašky z hrubé vlny zhotovovaly pláště a zdobené mošny. Podle velké produkce medu lze soudit, že se Vlaši hodně zabývali včelařením.

Chorvatský etnograf Milovan Gavazzi upozornil na obtíže s rozpoznáním asimilačních dějů a také na rozdíly mezi balkánskými Vlachy. Někteří zůstali až do našich časů u polokočovného způsobu života, u jiných stále více převažovalo zemědělství a od kočování dávno upustili. Na feudální majetky Vlachy ochotně přijímali jako uznávané chovatele ovcí a poskytovali jim privilegia. Po čase je jim však odjímali, což vedlo k častým konfliktům. Za kočovníky Gavazzi považuje především nevelkou etnickou skupinu Vlachů v pohoří Pindos v severním Řecku, v jižních oblastech Albánie, Srbska a Chorvatska, známou pod jménem Cincari, Arumuni nebo Kucovlaši.⁸⁹

Vlaši, majitelé stád, se těšili větší vážnosti než zemědělci. Dozajista k tomu přispěla i jejich pověst zdatných bojovníků. V historii balkánských vojen často vzpomínání *junáci*, *hajduci* a *uskoci* se rekrutovali převážně z vlašských pastevců.

⁸⁷ FREIDENBERG, M. M.: *Problemy otgonnogo skotovodstva v sovremennoj balkanistike*. In: Etničeskaja istorija vostočnych romancev, Moskva 1979, s. 204-214.

⁸⁸ POLEVOJ, L. L.: *O chozjajstvenno-kulturnom tipe volochov*. In: Social'no-ekonomičeskaja i političeskaja istorija Jugo-Vostočnoj Evropy. Kišinev 1980, s. 46.

⁸⁹ GAVAZZI, M.: *Stočari – Vlasi po sjeverozapadnoj Hrvatskoj prema odredbama vlasti o njihovim kretanjima obavezama*. In: Odredbe pozitivnog zakonodavstva i običajnog prava o sezonskim kretanima stočera u Jugoistočnoj Evropi, Beograd 1976, s. 49-56.

Bibliografie:

ANASTASSOVA, E.: *Les Valaques de Bulgarie: ethnicité et nation*. In: Études et documents balkaniques et méditerranéens, 2001, s. 11-18.

ANONYM: *Bayträge zur Statistik des Fürstenthums Tesche* Patriotisches Tageblatt, 1805, s. 334.

ANONYM: *Die mährischen Walachen*. In: Taschenbuch für vaterländische Geschichte, 10, 1829, s. 134-140.

ANONYMUS (TEKELI): *Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind*. Halle 1823.

ANOVSKA, K.: *Obredite i obrednite pesni za dozd kaj Vlasite vo Kruševo*. Makedonski folklor 34, 1984, s. 69-72.

ANTONIEVIĆ, D.: *Obredi i običaji balkanskih stočara*. Belgrade 1982.

BARBA, V.: *Über die Aromunen, ihre Sprache und Kultur*. In: Die Aromunen. Sprache-Geschichte-Geographie, Hamburg 1987, s. 4-12.

BĂRBULESCU, I.: *Invidualitatea limbii române și elementele slave vechi*. București 1929.

BAYER, J.: *Topographisches Handbuch vom Mährisch-Schlesischen Gouvernement zum nützliche Gebrache für Geschäftsmänner und Privatpersone I-II*. Brünn – Olmütz 1817.

BAYER, J.: *Karte des maehr. schles. Gouvernements nach den neuesten astronomischen Beobachtungen und geometrischen Vermessungen verbessert*. Wien s. d.

BELCIN, C.: *Ocupațiile daco-geților în lumina literaturii antice*. Revista și folklor 13, 1968, s. 63-72.

BEŇKO, J.: *Osídlenie severného Slovenska*. Košice 1985.

BERCIN, D.: *Unitate și continuitate în istoria poporului român*. București 1968.

BÎRLEA, O.: *Folklor și istorie*. Revista de etnografie și folklor 11, 1966, s. 13-18.

BOČKOVÁ, H.: *Vlaši na Balkáně. Geneze, historie a kultura minority. Příspěvek k otázce etnokulturní tradice*. Ethnologia Europae centralis 7, 2005, s. 73-90.

BODEA, C. a kol.: *România. Atlas istorico-geografic*. București 1996.

BRANDL, V.: *Handbuch der mährischen Vaterlandskunde*. Brünn 1860.

BRANDL, V.: *Kniha pro každého Moravana*. Brno 1863.

CVIJIĆ, J.: *Antropogeografski problemi balkanskoga poluostrva*. Srpski etnogr. zbornik 4, 1902, s. 129 an.

CRÂNJALĂ, D.: *Rumunské vlivy v Karpatech se zvláštním zřetelem k moravskému Valašsku*. Praha 1938.

CUC, M.: *Cercetări asupra cojocăritul în depresiunea Beiușului*. Revista de etnografie și folklor 18, 1973, s. 217 an.

CZAJKOWSKI, J.: *Studia nad Lemkowszczyzną*. Sanok 1999.

ČERNÝ, F.: *Moravští Valaši*. Časopis Matice Moravské 33, 1905, s. 355-365.

D. S. (SLOBODA, D.): *Radhosst o sw. Jáně 1852*. Moravský národní list, č. 61, 1852, s. 248, 252.

DANCUȘ, M.: *Zona etnografica Maramureș*. București 1986.

- DAVÍDEK, V.: *Osídlení Těšínska Valachy*. Praha 1940.
- DEMČENKO, M. A.: *Orni znarjadža rumuniv Ukrainskoj RSR*. In: *Kuľtura ta pobyt naselennia Ukraїnskych Karpt, Uźgorod 1972*, s. 20.
- DEŹE, L.: *Očerki po istorii zakarpatskich gorodov*. Budapest 1967.
- DOBROWOLSKI, K.: *Migracje wołoskie na ziemiach polskich*. In: *Pamiętnik zjazdu historyków polskich w Warszawie, Lwów 1930*.
- DOBROWOLSKI, K.: *Dwa studia nad powstaniem kultury ludowej w Karpatach zachodnich*. Kraków 1938.
- DOBROWOLSKI, K.: *Elementy rumuńsko-balkańskie w kulturze ludowej Karpat Polskich*. Warszawa 1938.
- DOSTÁL, F.: *Valašská povstání za třicetileté války (1624-1644)*. Praha 1956.
- DOSTÁL, F.: *K původu a vývoji pozdně feudální diferenciacie venkovského lidu na Moravě do pol. 17. stol. Počátky Hanáků a Valachů*. In: *Strážnice 1946-1965*, Brno 1966, s. 207-243.
- DRĂGANU, N.: *Românii în veacurile IX - XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*. București 1933.
- DRAGOMIR, S.: *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*. București 1959.
- DUDIK, B.: *Catalog der nationalen Hausindustrie und der Volkstrachten in Maehren*. Weltausstellung 1873 in Wien, Brünn 1873.
- DUMNIČ, JU. V.: *"Volochi" Zakarpatja po dannym gramot XIV v.* In: *Slavjano-vološskie svjazi, Kišiněv 1978*, s. 150 an.
- FICHTNER W.: *Schwammhandel der mährischen Wallachen*. Mitteilungen der k.k. Mährisch-Schlesischer Gesellschaft zu Beforderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde in Brünn, Brünn 1824, s. 22-23.
- FLORESCU, F. B.: *Monumentul de la Adamklissi, Tropaeum Traiani. II*. București 1961, s. 532 an.
- FLORESCU, F. B.: *Urme ale începuturilor artei ceramice în România*. Revista de etnografie și folklor 9, 1964, s. 594 an.
- FREIDENBERG, M. M.: *Gorod i vlachi v Dalmacii (XIV-XVI vv.)*. In: *Karpatodunajskie zemli v srednie veka, Kišinev 1975*, s. 198-212.
- FREIDENBERG, M. M.: *Problemy otgonnogo skotovodstva v sovremennoj balkanistike*. In: *Etničeskaja istorija Vostočnych Romancev, Moskva 1979*, s. 204-215.
- GALLAŠ, J. H. A.: *Romantické povídky*. Praha 1941.
- GAVAZZI, M.: *Stočari – Vlasi po sjeverozapadnoj Hrvatskoj prema odredbama vlasti o njihovim kretanjima obavezama*. In: *Odredbes pozitivnog zakonodavstva i običajnog prava o sezonskim kretanjima stočera u Jugoistočnoj Evropi, Beograd 1975*, s. 49-56.
- GEORGIEVA, I.: *Armanite v Bulgaria*. Sofía 1996.
- GLUTH, J.: *Die Mařena der mährischen Walachen*. In: *Das Panorama des Universums*, 4/1, 1837, s. 276.
- GINDIN, L. A.: *Nekotorye voprosy drevnego balkanskogo substrata i adstrata*. In: *Voprosy etnogeneza i etničkoj istorii slavjan i vostočnych romancev, Moskva 1976*, s. 48-67.

- GOSSIAUX, J. F.: *Pouvoirs ethniques dans les Balkans*. Paris 2002.
- [HANKE Z HANKENŠTEJNA, J. A.]: *Bibliothek der Mährischen Staatskunde*. Wien 1786.
- HERTEA, J.: *Șuierașul de cucuta*. Revista de etnografie și folklor 9, 1964, s. 505 an.
- HOLOVACKIJ, J. F.: *O halické a uherské Rusi*. Časopis Českého Musea 17, 1843, s. 12-15.
- HRUŠEVŠKIJ, M.: *Žerela do istoriji Ukrainy – Rusy. I, II*. Lvov 1895-1897.
- CHALOUPECKÝ, V.: *Staré Slovensko*. Bratislava 1923.
- CHALOUPECKÝ, V.: *Valaši na Slovensku*. Praha 1947.
- IVANOV, V. N. – TOPOROV, V. N.: *Mifologičeskie geografičeskie nazvanija kak istočnik dlja rekonstrukcii etnogeneza i drevnejšej istorii Slovan*. Moskva 1975.
- IVANOV, V. N. – TOPOROV, V. N.: *K voprosu o proischoždenii etnonima „valachi“*. In: Etničeskaja istorija vostočnych romancev, Moskva 1979, s. 61-84.
- INKIN, V. F.: *K voprosu o socialno-političeskoj organizacii galickich sel na vološkem prave (o sborach - večach)*. In: Karpato-dunajskie zemli v srednie veka. Kišiněv 1975, s. 299-330.
- INKIN, V. F.: *K voprosu o proischoždenii i evolucii vološkogo instituta "knazja" (kneza) v galickoj derevne XV-XVIII vv.* In: slavjano-vološkie svjazi, Kišiněv 1978, s. 114-142.
- JIREČEK, K.: *Der gegenwärtige Stand der Frage über die Herkunft der Rumänen*. In: Programm des evangel. Gymnasiums A. B. zu Hermannstadt für das Schuljahr 1896/97, s.1., 1897.
- JIREČEK, K.: *Die Wlachen und Maurowlachen in den Denkmälern von Ragusa*. Praha 1879.
- JIREČEK, K.: *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*. I. Wien 1902.
- JIREČEK, K.: *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien*. II. Wien 1912.
- JIREČEK, K.: *Cesty po Bulharsku*. Praha 1912, s. 220 an.
- JIREČKOVÉ, J. A H.: *Entstehen christlicher Reiche im Gebiete des heutigen österreichischen Kaiserstaates vom J. 500 bis 1000*. Wien 1865.
- J----de [JURENDE, K. J]: *Grundrisse zur Ethnographie Mährens*. Moravia 15, 1815, s. 57-59, 81-82
- [JURENDE, K. J.]: *Die Salaschen in Mähren*. In: Mährischer Wanderer, 2, 1811.
- KADLEC, K.: *Jos. Heřmana Gallaše ztracený spis o Valaších v kraji Přerovském*. Český lid 15, 1906, s. 168-169.
- KADLEC, K.: *Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských*. Praha 1916.
- KAVULJAK, A.: *Valasi na Slovensku*. In: Sborník na počesť J. Škultétyho, Martin 1933.
- KHAL, T. D.: *Ethnizität und räumliche Verteilung der Aromunen in Südost Europa*. Münster 1999.

- KLEPIKOVA, G. P.: *Funkcinovanie i genesis pastušeskoj terminologii v slavjanskich govorach Karpats'kogo arealu (na ukrains'komu dialektomu materialii)*. In: *Kul'tura ta pobyt naselennja ukrains'kich Karpat, Užgorod 1972*, s. 111.
- KLIMČUK, F. D.: *O polesskom variante odnoi polessko-karpatskoj izopragmy (polesskie truby – karpatskie trembity)*. Tamtéž, s. 78-79.
- KOROLJUK, V. D.: *K issledovanijam v oblasti etnogeneza slavjan i vostočnych romancev*. In: *Voprosy etnogeneza i etničeskoj istorii slavjan i vostočnych romancev, Moskva 1976*, s. 6-29.
- KOROLJUK, V. D.: *Termin "Vološskaja zemlja" v rannesrednevekovych pismennych istočnikach*. In: *Etničeskaja istorija vostočnych romancev, Moskva 1979*, s. 5-17.
- KOROLJUK, V. D.: *"Vološskaja zemlja" i formirovanie vostočnoromanskoj (vološskoj) obščnosti*. In: *Social'no-ekonomičeskaja i političeskaja istorija Jugovostočnoj Evropy (do serediny XIX v.), Kišiněv 1980*, s. 28-43.
- KOBILJAN'SKIJ, B. V.: *Z karpats'koj onomastiki (pro nazvi Kerta, Magura ta in)*. In: *Kul'tura ta pobyt naselennja ukrains'kich Karpat, Užgorod 1972*, s. 136 an.
- KRANDŽALOV, D.: *Le problème des influences roumaines dans les Carpathes du Nord et de l'Quest et surtout dans la région dite Valachie morave (en Tchecoslovaquie)*. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Historica 2, 1960*, s. 143-190.
- KRANDŽALOV, D.: *O sovremenom sostojanii izučenija rumunskih vlijanij v Karpatach*. In: *Ethnographica III-IV, Brno 1962*.
- KRANDŽALOV, D.: *Valaši na Moravě. Materiály, problěmy, metody*. Praha 1963.
- KRANDŽALOV, D.: *Znaczenie i charakter wplywów rumuńskich w Karpatach Zachodnich ze szczególnym uwzględnieniem Wołoszczyzny Morawskiej*. In: *Pasterstwo Tatr Polskich i Podhala, 5, Wrocław – Warszawa – Kraków 1964*.
- LANGER, J.: *Proces prechodu valašského hospodárstva na rostlinnú výrobu na Orave koncom 16. stor. a na začiatku 17. stor.* *Agrikultúra 9, 1970*, s. 39-51.
- LANGER, J.: *Znaczenie kolonizacji wołoskiej w kształtowaniu kultury ludowej północnych i zachodnich Karpat*. In: *Lemkowie w historii i kulturze Karpat, Rzeszów 1999*, s. 239-248.
- MACŮREK, J.: *Rumunsko ve své minulosti i přítomnosti*. Praha 1929.
- MACŮREK, J.: *Valaši v západních Karpatech*. Ostrava 1959.
- MAJEROVÁ – JANIŠOVÁ, K.: *Valaši na Moravě před třicetiletou válkou*. *Disertační práce, 1963*.
- MANIAK, A.: *Die mährischen Walachen*. In: *Taschenbuch für die Geschichte Mährens und Schlesiens, Brünn 1826*, s. 263-300.
- MANIAK, A.: *Grundlinien zur Darstellung der mährischen Slavenstämme*. *Moravia 1, 1837*, s. 53-66.
- MARCU, L.: *Formes traditionnelles d'élevage pastoral et systèmes d'organisation ches les Vlaques balkaniques*. In: *Odredbe pozitivnog zakonodavstva i običajnog prava o sezonskim kretanjima stočera Jugoistočnoj Evropi, Beograd 1976*, s. 67-84.

- MARKUŠ, V. M.: *Dejaki pitannja istorii Maramoroščini feodalno-kriposničьkoi epochi (XI-XIV st.)*. In: Kul'tura ta pobyt naselennja Ukrainських Karpat, Užgorod 1972, s. 229 an.
- MARTIANU, D. P.: *Valahii din Moravia*. Uricariul – Iași 1875, s. 148-156.
- MELENIČUK, JA. S.: *K voprosu o tak nazывaeмой vološskoj kolonizacii i vološskom prave v Karpatach v 14-18 vv.* In: Ježegodnik po agrarnoj istorii Vostočnoj Evropy, Kišiněv 1964, s. 96 an.
- MELENIČUK, JA. S.: *Zemlerobstvo seljan Galicьkoi Guculьščini v drugij polovini XVII st.* In: Kul'tura ta pobyt naselennja Ukrainських Karpat, Užgorod 1972, s. 19 an.
- METEȘ, S.: *Emigrari românești din Transilvania în secole XIII-XX*. București 1977.
- MIKLOSICH, F.: *Über die Wanderungen der Rumänen in den dalmatinischen Alpen und den Karpathen*. In: Separatabdruck aus dem XXX. Bande der Denkschriften der philosophisch- historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Wien 1880, s. 1-16.
- MOCHOV, N. A.: *Očerki istorii formirovanija moldavskogo naroda*. Kišiněv 1978.
- MOCHOV, N. A.: *Istorija narodnogo chozjajstva Moldavskoj SSR*. In: Social'no-ekonomičeskaja i političeskaja istorija Jugo-Vostočnoj Evropy do serediny XIX v., Kišinev 1980, s. 251-255.
- NANDRIȘ, G.: *Migrațiuni românești în Carpații Galiției și ai Moraviei*. In: Graiul Românesc I, București 1927, s. 99-104.
- NAUMOV, E. P.: *Balkanskije vlachi i formirovanie drevneserbskoj narodnosti (k analizu vlaških imen iz serbskich gramot XIII v.)* In: Etničeskaja istorija vostočnyh romancev, Moskva 1979, s. 18-60.
- OPIZ, J. F.: *Etwas über die Wallachische Sprache*. Hesperus, č. 52, 1813, s. 414-416.
- PALACKÝ, F.: *O národech uherských zvláště Slovanech*. Časopis společnosti vlasteneckého Museum v Čechách 3, 1924, sv. 4, s. 11-38.
- PALACKÝ, F.: *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě*. Praha 1870-1872.
- PASCU, O.: *Sufixele românești*. București 1916.
- PASTRNEK, F.: *O původě moravských Valachův*. Časopis Matice Moravské 31, 1907, s. 113-129.
- PETROVICI, E.: *Sl. zetica "zer" în limba româna, în limba slave și în limba maghiara*. In: Studia Universitatis "Babes-Bolyai" IV., Cluj 1962.
- PHILIPPIDE, I.: *Originea Romînilor*. Iași 1923-1925.
- PÍČ, J. L.: *Über die Abstammung der Rumänen*. Leipzig 1880, s. 70-228.
- PÍČ, J. L.: *Der nationale Kampf gegen der ungarischen Staatsrecht*. Leipzig 1882, s. 17-29.
- PÍČ, J. L.: *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage*. Leipzig 1886, s. 4-16.
- PILARZ, A. – MORAWETZ, F. F.: *Moraviae historia politica et ecclesiastica*. Bd. 3. Brünn 1787, s. 220 an.
- PIPAŠ, JU. O.: *Leksiko-semantične bagatstvo karpatsьkikh geografičnich nazv Bedro, Verch, Hora, Grunь, Dil*. In: Kul'tura ta pobyt naselennja ukrainських Karpat, Užgorod 1972, s. 126-128.

- POGHIRC, C.: *Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans. Survivances et évolution*. In: Les Aroumains 8, Paris 1989, s. 9-44.
- POLEVOJ, L. L.: *O chozjajstvenno-kulturnom tipe volochov*. In: Социально-економіческа і політическа історія Југо-Востоčnoј Европы, Кишінев 1980, s. 44-60.
- POLIŠENSKÝ, J.: *Valaši a Valašsko v anglických pramenech 17. století*. Naše Valašsko 10, 1947, s. 102 an.
- POLIŠENSKÝ, J.: *O úloze lidových hnutí na východní Moravě v období pozdního feudalismu*. Český lid 39, 1951, s. 10-15.
- POP, M.: *Romanii din Cehoslovacia*. In: Graiul Romanesc III, București 1929.
- POPA, R.: *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*. București 1970.
- PRASEK, V.: *Jméno "Valach"*. Národopisný sborník československý 6, 1900, s. 28-37.
- PRASEK, V.: *Kolik bylo "valašských vojvodství"?* Selský archiv 2, 1903. s. 83-92.
- RAFALOVICH, I. A.: *Romanizovannoe naselenie Nižnego Podunav'ja nakamune slavjanskoj kolonizacii*. In: Социально-економіческа і політическа історія Југо-Востоčnoј Европы (do serediny XIX v.), Кишінев 1980, s. 3-7.
- RATKOŠ, P.: *Rozvoj valašského ovčiarstva a jeho prírodné podmienky v 14. a 15. storočí*. Nové obzory 26, 1984, s. 132.
- RIKMAN, E. A.: *Problema etnogeneza v sovremennoj rumynskoj etnografii. (O drevnich istočnikach rumynskoj narodnoj kul'tury)*. In: Voprosy etnogeneza i etničeskoj istorii slavjan i vostočnych romancev, Moskva 1976, s. 232-249.
- ROESLER, R.: *Romanische Studien*. Leipzig 1871, s. 64-145.
- ROHRER, J.: *Versuch über die slawischen Bewohner der österreichisch Monarchie*. Wien 1804.
- RUDCZINSKY, C.: *Die Straniaken*. In: Taschenbuch für Mähren und Schlesien. Brünn 1808, s. 138-144.
- SEMKOWICZ, W.: *Materjaly źródlowe do dziejów osadnictwa górnej Orawy I-II*. Zakopane 1932, 1939.
- SLOBODA, D.: *Něco ze života Walaského*. Týdenník 1848, s. 27-220.
- (SLOBODA, D.): *Walassi Morawsstj*. In: Koleda. Kalendář na rok obyčejný 1851, Brno 1851, s. 123-133.
- STAHL, H. H.: *Contribuții la studiul satelor devalmașe românești I.*, București 1958, s. 189-195.
- STAHL, H. H. – DONAT, I.: *Etnografie și istorie*. Revista de etnografie și folklor 11, 1966, s. 3-11.
- SZCZOTKA, S.: *Studia z dziejów prawa włoskiego w Polsce*. Czasopismo prawno-historiczne 11, Poznań 1949.
- SZCZOTKA, S.: *Z dziejów chłopów polskich*. Warszawa 1951.
- ŠAFAŘÍK, P. J.: *Slovanské starožitnosti II*. Praha 1863, s. 221-226.
- ŠTIKA, J.: *Bádání o karpatském salašnictví a valašské kolonizaci na Moravě*. Slovenský národopis 9, 1961, s. 513-548.
- ŠTIKA, J.: *Význam slova „valach“ v Západních Karpatech*. Slovenský národopis, 1962, s. 396-437.

- ŠTIKA, J.: *Etnografický region Moravské Valašsko, jeho vznik a vývoj*. Ostrava 1973.
- TIVODAR, P. M.: *Osoblivosti pastvництва u naseleňnja zachidnich rajoniv Zakarpattja v XVIII - peršij polovini XX st.* In: *Kul'tura ta pobyt naseleňnja Ukraïns'kich Karpat*, Užgorod 1972, s. 14 an.
- TIVODAR, P. M.: *Tradicijne skotarstvo Ukraïns'kich Karpat drugoï poloviny XIX – peršoï polovini XX st.* Užgorod 1994.
- ULČÁK, L.: *Sedm století zemědělských Kozlovice na Ostravsku*. In: *Kozlovice*. Kozlovice 1964, s. 9-24.
- VARSÍK, B.: *Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku*. Bratislava 1964.
- WYROSTEK, L.: *Ród Dragów – Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej*. In: *Rocznik Polskiego Tow. Heraldycznego II*, Kraków 1932.
- VÁLEK, J.: *Poznámky k mapě moravského Valašska*. *Časopis Moravského musea zemského VII-XI*, 1907-1911.
- VOCEL, J. E.: *Radhost*. In: *Pautník 1846*, přetištěno: *Naše Valašsko 4*, 1937-1938, s. 141.
- VULCĂNESCU, R.: *Figurarea minii în ornamentica populara romînă*. *Revista de etnografie și folklor 9*, 1964, s. 213-255, 415-447.
- VULCĂNESCU, R.: *Toponimie profesionala*. *Revista de etnografie și folklor 10*, 1965, s. 252-253.
- VULCĂNESCU, R.: *Agricultura de munte în vestul Carpaților meridionali*. *Revista de etnografie și folklor 12*, 1967, s. 89-96.

Profesní sdružení truhlářů a stolařů na Svitavsku, Litomyšlsku a Hlinecku

Michal Roček

Truhlářské řemeslo nezačalo pracovat se dřevem v té podobě, jak ho známe dnes. Procházelo proměnami, které ho formovaly po staletí. Až do 12. století splývalo s tesařským řemeslem a výrazně specializované práce, typické pro jednotlivá pozdější řemesla, začaly být rozeznávány až se vznikem jednotlivých cechovních organizací a zvyšováním nároků na kvalitu bydlení. V počátcích byly výrobní nástroje tohoto řemeslného odvětví velice příbuzné s tesařskými, také truhláři pracovali s dláty, sekerami, teslicemi, pořízy, nebozezy a pilami. Hlavním znakem, který je odlišoval od tesařů, byla práce na vybavení interiérů nábytkem, který se již výrazně lišil od nábytku vyrobeného tesaři, a to zejména způsobem výroby a kvalitou.

Tesaři se posléze soustřeďovali na výrobu krovů, lešení, zhotovování trámů, ale i např. vojenské techniky. Jako výchozího materiálu používali celé kmeny stromů, které opracovávali tesáním v trámy; na rozdíl od truhlářů nebo stolařů nepracovali s řezaným dřevem. Avšak ani vlastní pojmenování u truhlářů nebylo ve středověku určujícím třídícím prvkem, jak o tom píše Zikmund Winter. „V oněch dobách [rozuměj období 14. a 15. století, pozn. autora] se jim říkalo spíš stolaři; bral se stůl za hlavní jejich práci.“¹ Při podrobném studiu archiválií ke své práci zjistil, že na počátku 15. století byl v Pražských městech pouze jeden truhlář, avšak k roku 1419 napočítal 18 stolařů.² S tímto poznatkem plně souhlasí i Josef Janáček, když ve své práci u hesla truhláři dochází k tomuto závěru: „... specialisté na výrobu truhel. Vyskytovali se ojedinelé.“³ Při stručném charakterizování pojmu stolař uvádí: „... hlavní řemeslo, vyrábějící různé části nábytku. Z něho se specializací odštěpovala jiná řemesla.“⁴

Mohlo by se tedy zdát, že jednotlivá dřevozpracující odvětví vyráběla pouze ty předměty, které byly obsaženy v jejím názvu. Ale takovýto závěr by byl zcela chybný. Jednalo se pouze o převládající výrobní sortiment. Kromě těchto kusů řemeslníci samozřejmě zhotovovali i ostatní výrobky, jež dovozovala příbuzná technologie zpracování. „Truhláři dělali také stoly, a stolaři robili truhly i všecken nábytek domovitý, i protož rozdíl mezi jmény leckdy mizí, a jména se zaměňují. Jméno stolařovo však naskýtá se nejčastěji. Některý stolař a truhlář

¹ WINTER, Z.: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. Praha 1906, s. 143.

² Tamtéž, s. 143.

³ JANÁČEK, J.: *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*. Praha 1963, s. 49.

⁴ Tamtéž, s. 47.

*byl jemný řemeslník, který se znal v kolika odvětvích dřevěné práce, lištoval pokoje, stavěl a opravoval varhany, robil i soustružnické dílo, rámy a kalamáře, ba na venkově posloužil, když chtěl na něm dřevěný zámek do dveří.*⁵ Jak tedy vidíme, není zcela jednoznačné určit přesně výrobce interiérových doplňků do domácností. Ovšem od pravdivé skutečnosti se neodchýlím, jestliže na tomto místě budu konstatovat, že truhláři (*cistator*) a stolaři (*mensator*) se ve své práci prolínali. Dnešní praxe je co do prolínání obou termínů velice podobná. Jedná se však o truhláře spadající do kategorie nábytkového truhlářství.⁶

Výrobci nábytku v Litomyšli, Poličce a v Hlinecku v období cechovních organizací

Jednou z nejstarších statistik, které můžeme využít k vytvoření představy o tom, jaký počet řemeslníků v námi sledovaném oboru a území pracoval, je Tereziánský katastr český.⁷ Na Poličsku, Hlinecku a Litomyšlsku, jež ležely v tehdejších Chrudimském kraji, se nalézal následující počet řemeslníků: Bystré (které bylo rovněž panstvím): 1 truhlář, ve fasi 3 tesaři, Jedlová: žádné sledované řemeslo, ale 1 pila na nestálé vodě, Pomezí: 2 tesaři, z toho jeden ve fasi, panství Litomyšl Záhrad: 1 truhlář, v Zahájí nikdo, Němčice: pouze 1 tesař, v Benátkách není nikdo zmíněn. Litomyšl (město): mělo 5 truhlářů, ve fasi není uveden žádný truhlář, pouze 1 soustružník.

Truhláři netvořili cech v Litomyšli, ani nebyli součástí spojeného cechu. Z dřevozpracujících řemesel byli v tehdy působícím cechu zastoupeni pouze bednáři, těch bylo méně než truhlářů, katastr uvádí pouze tři.⁸ Královské věnné město Polička mělo: 1 truhláře a tesaře. Pro královské věnné město Vysoké Mýto jsou uvedeni 4 truhláři, 1 truhlář ve fasi. K Vysokému Mýtu se edice katastru také zmiňuje o těžké situaci místních řemeslníků, kteří „... *se s bídou vyživují, protože okolní dominia mají dost svých řemeslníků a nepotřebují je z města. Žádný z nich proto nemá ani tovaryše.*“⁹

Litomyšlští truhláři nevytvořili v době sestavování Tereziánského katastru vlastní korporaci a ani nebyli členy žádného jiného cechu. To není ojedinělý případ, zvláště když si uvědomíme, že nedaleká města v kraji (jako např. Polička nebo Hlinsko) vytvořila spojené cechy, ve kterých byli sdružení truhláři či stolaři až okolo poloviny 18. století. V případě Poličky je první

⁵ WINTER, Z.: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. Praha 1906, s. 449.

⁶ Specializace dnešního řemesla dělí truhláře na: a) nábytkové, b) stavební, c) umělecké.

⁷ HLAVÁČEK, I. – KAŠPAR, J. – NOVÝ, R.: *Vademecum pomocných věd historických*. Praha 2002, s. 254.

⁸ CHALUPA, A. – LIŠKOVÁ, M. – NUHLÍČEK, J. – RAJTURAL, F.: *Tereziánský katastr český. Svazek I*. Praha 1964, s. 306-307.

⁹ Tamtéž, s. 321.

zmínka o truhlářích v cechu z roku 1741, pocházející z tovaryšských register.¹⁰ Truhláři byly členy tzv. spojeného cechu *devaterníků*.¹¹ V případě Hlinecka je znám vstup truhlářů do cechovní organizace díky udělení privilegií Františka Josefa Kinského z roku 1751 svrateckému cechu kovářů, kolářů, truhlářů, zámečnicků a bečvářů. Jeho nástupce Filip Kinský v roce 1786 stvrzuje *Řád cechu bednářského, kovářského, kolářského, mlynářského, perníkárského, sklenářského, truhlářského a krejčovského*¹² platný pro Richtenburk, Skuteč, Hlinsko a Svratku.

Na Litomyšlsku můžeme z dostupných archivních pramenů bezpečně prokázat činnost cechu, jenž sdružoval truhláře, stolaře nebo soustružníky (tedy řemesla, která se zabývala nábytkovou výrobou) rokem 1786. Vztahuje se k němu nejstarší dochovaná písemná památka cechu s názvem *Cechovní hlawnj aučty od roku 1786*.¹³ Doklad patřil smíšenému cechu puškařů, sklenářů, soustružníků a truhlářů působícímu v Litomyšli. Účetní dokument je doveden do roku 1828. Nenabízí sice ucelený soubor informací, ale umožňuje získat představu o tom, kolik truhlářských mistrů se ve společenstvu nacházelo. Při příležitosti zasedání cechu dne 4. listopadu 1788 zapisovatel uvedl celkem 47 mistrů. K dřevozpracujícím řemeslům náleželo 11 truhlářských (tj. 23,4%) a 7 soustružnických (3,29%) mistrů.¹⁴ *Cechovní hlavní aučty od roku 1829*¹⁵ dovolují upřesnit rozmístění mistrů v kraji. Celkem uvádějí 39 obcí s celkovým počtem 82 mistrů. Vzhledem k počtu obcí náležejícím k cechu lze vyvodit, že jde o sdružený cech se sídlem v Litomyšli, ke kterému náleželi i někteří venkovští mistři. Ovšem ze záznamů nelze vysledovat jednotlivé zastoupení řemesla z hlediska profese. Patrná je pouze lokace a počet jednotlivých mistrů. Z obcí byly v cechu zastoupeny tyto: Chmelík (3), Morašice (1), Cerekvice (1), Nikle (Mikuleč 5), Fridrichov (Pohodlí 1), Absdorf (Opatov 2), Dittersdorf (Dědřichov 1), Brünnersteig (Brlenka 1), Lauterbach (Čistá 2), Kórben (Košíř 1), Karlsbrun (Karle 1), Jansdorf (Janov 1), Altwelder (Altwaldek – Starý Valdek 1), Mendrik (Mendrika 1), Stiefried (Stylfrýdek 1), Schenhengs (Hřebeč 2), Ketzelsdorf (Kocliřov 4), Dolní Újezd (5), Horní Újezd (2), Poříčí (1), Sebranice (1), Aujezdce (Újezdec 2), Lubná (1), Jarošov (2), Budislav (1), Sloupnice (3), Třenice (Trstenice ? 6), Litomyšl (5), Němčice (7), Člupek (1), Pazucha (1), Kornice (1), Kozlov (1), Přívrat (1), Horek (Horky 1), Nová Sídla (1), Benátky (4), Osík (3), Aberdörfel (Opatovec 1), Miberdörfel

¹⁰ EBELOVÁ, I.: *Truhláři v královském věnném městě Poličce*. Český lid 90, 2003, s. 82.

¹¹ Tamtéž, s. 82

¹² Viz ADÁMEK, K. V.: *Cechovní zřízení na Hlinecku v XVII. a XVIII. věku*. Praha 1899, s. 48-53.

¹³ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli. Fond: Cechy Litomyšl, zápisy o schůzích. (Cechovní hlavní aučty od roku 1786). Kn 72.

¹⁴ Můžeme tedy zaznamenat nárůst o 6 mistrů v každém řemesle a to za 31 let o proti údajům Tereziánského katastru.

¹⁵ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli. Fond: Cechy Litomyšl, zápisy o schůzích. (Cechovní hlavní aučty od roku). Kn 73. Kniha je dovedena do roku 1846.

(Michelsdorf – Ostrov 2). V roce 1831 bylo už v cechu přítomno 95 mistrů ze čtyřiceti míst.

Sommerova statisticko-topografická příručka vydaná v roce 1839 uvádí, že v Litomyšli (respektive litomyšlském cechu) pracovalo 18 truhlářských mistrů.¹⁶ Pro srovnání, týž autor dokládá 12 truhlářských mistrů v Poličce a 13 v Chrudimi.¹⁷ Jak je vidět, počet mistrů se po zvolna zvyšoval.

V případě, který by dokumentoval učební poměr v litomyšlském cechu, máme k dispozici záznamy *Protokolu cechu truhlářského, sklenářského a soustružnického v Litomyšli*. Z cechovních knih vedených od roku 1853 je patrné, že místní truhláři učili své učně 2-3 roky. Tvzení můžeme doložit na příkladě zápisů z 5. ledna roku 1862,¹⁸ kdy Václav Seidl žádá, aby jeho syn Karel Seidl byl k němu vzat do učení na dva roky. Týž truhlářský mistr v zápisu z 8. ledna roku 1856 žádá společenstvo o povolení, aby „Jan Kroulík z Pazuchy na tři roky do učení zapsán byl.“¹⁹ Jak vidíme, mistrovští synkové byli v některých případech zvýhodněni, nebylo to však pravidlem. Nesmíme zapomenout, že je to případ až z 19. století. Pro dobu, která ji předcházela, záznamy chybí, lze však předpokládat, že učební doba byla obdobná. V případě smíšeného cechu se sídlem ve Svatce, který navíc zasahoval do obcí Herálec, Křižánky, Milov, Březiny, Humperky a Krouna, to byla tři léta, alespoň podle artikul cechu z roku 1751.²⁰ V poličském cechu „*devaterníků*“ byla délka učení stanovena na dva roky.²¹

O tom, jaké výuční, tovaryšské nebo mistrovské kusy museli vypracovávat kandidáti sdružení pod litomyšlským cechem, prameny mlčí. Jisté však je, že se jejich náročnost stupňovala s dosaženým stupněm vzdělání. Předpokládejme, že se jednalo v případě mistrovského kusu o stůl, truhlu, skříň, postel,²² tedy o běžný inventář domácnosti. Výuční kusy byly zřejmě méně náročné. K jejich zpracování učni používali jednodušší technologie i výzdobné prvky. Dokladem, který by mohl alespoň rámcově přiblížit tento problém v sledované

¹⁶ SOMMER, J. G.: *Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt. Chrudimer Kreis*. Prag 1839, s. 178.

¹⁷ Tamtéž, s. 215 (Polička) a s. 3 (Chrudim).

¹⁸ SOKA Svítavy se sídlem v Litomyšli. Fond: Cechy Litomyšl, Protokol cechu truhlářského, sklenářského a soustružnického v Litomyšli od roku 1853. Kn 71, s. 93.

¹⁹ Tamtéž, s. 103.

²⁰ ADÁMEK, K. V.: *Cechovní zřízení na Hlínecku v XVII. a XVIII. věku*, Praha 1899, s. 56.

²¹ EBELOVÁ, I.: *Truhláři v královském věnném městě Poličce*. Český lid 90, 2003, s. 83.

²² Z. Winter o mistrovských kusech píše: „*Truhlářský kus mistrovský obyčejně býval stůl. Pražští malostranští mistři ukládali za kus mistrovský truhlu javorovou, napřed řezanou s truhličkami z lipového dřeva... Kromě toho stůl z javorového dříví, u noh z dříví, a na něm aby byl sladr klejován a spojen tlukem (bude intarsia); pod tím stolem aby byla truhla javorová s truhličkami i mřežovanými a s dvěma okrouhlými filunký. Později ukládány za úlohu skříň nebo jarmary, psací stolky, vše podle 'architektury' umělecké.*“ – WINTER, Z.: *Mistrovské kusy starodávných řemeslníkův*. Časopis musea království českého LXVIII, 1894, s. 512.

oblasti Svitavska, Poličska a Hlinecka je *Matrika členů společenstva stavebních a příbuzných živností v Bystrém*.²³ Jedná se však o pramen dokumentující stav pro období let 1893-1940. Domnívám se však, že i přes časový odstup od doby zrušení cechů může tento příklad velmi dobře posloužit. Jelikož ozvěny cechovního „školství“ byly definitivně odstraněny až z nástupem moderního učňovského školního systému po druhé polovině 50. let 20. století.

ZHOTOVOVANÝ KUS	POČET KUSŮ
Židle	7
Stůl	2
Skříň pro prádlo	1
Stoleček	1
Prkno na nudle	1
Válek na nudle	5
Psací stůl	1
Stolička	9
Chránítka za postel	1
Žehlicí prkno	1
Rámy k obrazům	1
Noční stolek	1
Dětská postýlka	1

Jak již bylo výše uvedeno, uchazeč o mistrovskou hodnost většinou musel zhotovit také výrobek, podobně jako učen. Avšak jeho technologická náročnost byla podstatně větší než u mladších a méně zkušených učňů. Přehled mistrovských kusů v poličském cechu v letech 1833-1845 byl následující: stůl z tvrdého dřeva a šatní skříň, skříň z měkkého dřeva a postel, fornyrovaný prádelník z tvrdého dřeva a dvě židle, zhotovení skříně a šicího stolku.²⁴

K tovaryšům neodmyslitelně patřil tzv. tovaryšský vandr. Archivní prameny fondu litomyšlského cechu informují pouze o jednom případě vandrovního tovaryše, Václava Bohuňka ze Zahájí (dnes část Litomyšle), narozeného roku 1839, který se v Litomyšli vyučil stolařem.²⁵ Svou dráhu tovaryše započal tamtéž roku 1858. Jeho další kroky směřovaly do Desné, což byla obec patřící do tehdejšího politického okresu Litomyšl. Desnou opustil v lednu roku 1859,

²³ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli. Fond: Společenstvo stavebních a příbuzných živností v Bystrém. Ka 22/10.

²⁴ EBELOVÁ, I.: *Truhláři v královském věnném městě Poličce*. Český lid 90, 2003, s. 84-85.

²⁵ Vandrovni knížka: podle patentu z 24. února 1827, Praha. SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli. Fond: Cechy Litomyšl, Vandrovni kniha, Ku 75.

dále působil v Lanškrouně, kde setrval po celý rok. V roce 1860 je doložen jeho pobyt v Brně a posléze ve Vídni, kde podle záznamů jeho vandrovnické knížky zůstal až do roku 1863. Následujícího roku pracoval jako tovaryš v Litomyšli. A ještě k roku 1865 nalézáme zmínku o jeho pobytu ve Vídni. Pro rok 1866 se v knize vyskytuje nespecifikované místo. Tím zřejmě svou tovaryšskou pouť zakončil. Jak vidíme, náš tovaryš se „toulal světem“ po celých sedm let. Nevíme ovšem, zdali vůbec dosáhl mistrovské hodnosti. Pro oblast Poličska je znám případ Franze Klimeše, poličského rodáka, který trávil na vandru šest let. Během své pouti pracoval v Krumlově, Čáslavi, Praze a další dva roky ve městech, která neuvádí.²⁶

Obecně vzato, vandr po tehdejších mocnářství nebyl nijakou zvláštností. Dále se chodilo na „zkušenou“ do Německa, Polska i do Uher a z těchto zemí zase vandrovali tovaryši na území Koruny České.

Cechy vykazovaly známky ziskového hospodaření i v době, kdy se už pomalu blížil jejich konec. Zápisy cechovních účtů litomyšlského cechu potvrzují fakt, že se cech v první polovině 19. století nenalézal v nějaké finanční svízelné situaci a nehospořoval z finančním schodkem.²⁷ Tabulka zobrazuje počet obcí do kterých cech zasahoval, množství mistrů i stav pokladny cechu.

Rok	Počet obcí	Počet mistrů	Pokladna zl. kr.
1830	41	89	+36 ²¹
1831	41	105	+20 ⁴⁶
1832	42	112	+21 ³⁰
1836	44	107	+1 ⁴⁰

V následující tabulce upouštím od zobrazování počtu obcí a mistrů, protože se i nadále pohybovali v rozmezí daných předešlým výčtem. Zobrazeny jsou pouze účetní stavy v příslušných letech.

1837	+18 ¹⁸ zl. kr.
1838	+3 ⁴⁴ zl. kr.
1839	+11 ⁹⁵ zl. kr.
1841	+1 ⁴⁷ zl. kr.
1842	+10 ²⁶ zl. kr.
1843	19 ³³ zl. kr.
1844	+48 ¹⁸ zl. kr.
1845	+101 ²¹ zl. kr.

²⁶ EBELOVÁ, I.: *Truhláři v královském věnném městě Poličce*. Český lid 90, 2003, s. 84.

²⁷ V následujících tabulkách jsou použita data, která nabízí „Cechovní hlavní účty od roku 1829“. SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli. Fond: cechy Litomyšl. Kn 73.

První polovina 19. století byla tedy pro litomyšlský cech stabilním obdobím. Naproti tomu poličský cech „*devaterníků*“ prodělal ve 40. letech 19. století zásadní změnu. 19. února 1849 se ze společného cechu oddělili truhláři a vytvořili samostatný cech stolařů, který počítal na dvacet dva mistrů, z nichž bylo devět z okolních vsí.²⁸

V této době (40. léta 19. stol.) byly již cechy za dobou největší slávy a jejich konec se neodvratně blížil. Otázkou zůstává, proč se poličští truhláři osamostatňovali. Odpověď se pokouší Ivana Ebelová zdůvodnit požárem, jenž vypukl v Poličce 10. července 1845. Stavební ruch při obnově města podle ní způsobil příliv nových řemeslníků. Přitom ale podrobný soupis, který autorka uvedla ve své práci,²⁹ hovoří o tom, že v rozmezí dvaceti let před vypuknutím zhoubného požáru bylo do cechu přijato na 20 mistrů. Od roku 1840 do vypuknutí požáru – tedy pět let – jich bylo přijato prokazatelně sedm. Od požáru do založení stolařského cechu, což je přes čtyři roky, bylo nově vedeno pět mistrů. Z těchto údajů jasně vyplývá, že se početný příliv po požáru nekonal. Hlavní moment proto spatřuji v navýšení ekonomické stability truhlářů, kterou umožnil mohutný stavební ruch a odbourání feudálních přežitků z roku 1848. Početní stav mistrů zřejmě stačil k tomu, aby nově utvořená cechovní organizace prokázala dostatečnou životnost a dravost. K dalším faktorům rozvoje truhlářského řemesla přičítám zvýšení poptávky po truhlářských výrobcích, které mohlo být vyvoláno v souvislosti s novým uspořádáním prostoru v obytných místnostech způsobených uzavřením topeniště a dále novým možnostem vybavení městských domácností.

50. léta 19. století zastihla litomyšlský cech v podobné situaci, jakou jsem uvedl ve statistickém výčtu. Ke konci tohoto desetiletí však měly cechy ustoupit novému hospodářskému systému reprezentovanému Živnostenským řádem.

Další z cechů, který sdružoval truhláře měl svoji působnost v Bystrém. Bohužel archiválie umožňující provést sondu nebylo možné zpracovat z důvodu usoustavňování fondu. A tak se musíme spokojit pouze s tvrzením autorů knihy *Průvodce po sbírkách*,³⁰ že v městečku Bystrém existoval cech mistrů kolářského, truhlářského, zámečnického, sklenářského a bednářského.

Činnost cechů byla formálně zrušena Živnostenským řádem, který vyšel 20. prosince 1859 č. 227 říšského zákona, s platností od 1. června 1860. Tento řád byl průběžně doplňován a novelizován jak v meziválečném období ČSR, tak

²⁸ EBELOVÁ, I.: *Truhláři v královském věnném městě Poličce*. Český lid 90, 2003, s. 84-92.

²⁹ Tamtéž, s. 93.

³⁰ RŮŽIČKA, J. a kol.: *Okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli. Průvodce po fondech a sbírkách*. Praha 1972, s. 208.

v období její okupace.³¹ Řádem byla stanovena svoboda podnikání a jeho ustanovení doplnil obchodní zákoník ze 17. prosince 1862, který již prosazoval zásady volné konkurence. O tom, že cechy ve své okleštěné podobě přetrvávaly i po zavedení Živnostenského řádu, informuje Vladimír Scheufler. Uvádí, že v době zrušení cechů mohlo ještě přes 70 institucí užívat tohoto názvu a také zachovávat některé cechovní tradice. Až v roce 1911 byly podle autora odstraněny poslední zbytky cechovních organizací.³²

Výrobci stojící mimo profesní sdružení

Vedle oficiální výrobní linie truhlářských a stolařských výrobků existovala paralelně také sféra výroby, která se neopírala o cechy a společenstva. Reprezentovali ji tzv. fušeři, tedy výrobci, kteří stáli mimo zmíněné organizace, nebyli tedy vyučeni, nesložili tovaryšské ani mistrovské zkoušky. Ti pak svými výrobky narušovali monopol cechů a společenstev, zejména proto, že jejich výrobky byly levnější. Proto také byli oblíbeni u méně majetných vrstev obyvatelstva na vesnicích, ale i u části populace v městských předměstích. Odběr produktů od fušerů způsoboval cechům potíže. Karel Severin však nepokládá vztahy truhlářů v cechu a fušerů za zvláště vyhocené. Podle jeho tvrzení „... jediným důvodem, proč cech postihoval fušery, byla pravděpodobně snaha po zamezení úniku poplatků, které museli organizovaní řemeslníci cechu pravidelně odvádět. Zájmy obou sfér se patrně nekřížily, vesničtí truhláři pracovali výhradně pro lidové prostředí, městští zase pro prostředí městské a panské.“³³

Ochranařská funkce cechu byla v některých případech neúčinná. Například „... cechovní patent z roku 1731 stanovil, že nepořádní a postranní dělníci, kteří ani poddaní, ani sloužící, ani v ceších začlenění nejsou, od vrchnosti ani v krajích, ani na svobodných gruntech v městech a předměstích, ani od magistrátů na gruntech a domech městských nesmí být trpěni, nýbrž kde by dopadeni byli, byli by uvězněni, byli by jim zabaveny nástroje i hotové výrobky a potrestáni býti mají.“³⁴ Tato nařízení, stejně jako jiná (např. rozšíření mílového práva v roce 1804 na 8 mil),³⁵ nepomohla. Fušeři se stali nedílnou součástí řemeslné výroby. Cechy měly právo dle zmíněného generálního patentu samy postihovat odhalené fušery. Proto se litomyšlští mistři vydávali do okolních vesnic a pokoušeli se fušerství zlikvidovat. „Tyto výpravy měly ráz policejní akce, povinně (často však nedobrovolně) při nich asistovali vesničtí

³¹ PECELT, A.: *Mizející řemesla*. Praha 1958, s. 42.

³² SCHEUFLER, V.: *České řemeslo v období Národního obrození (1760-1860)*. Umění a řemesla, 1980/1, s. 12.

³³ SEVERIN, K.: *Výroba malovaného nábytku*. Umění a řemesla, 1978/4, s. 26.

³⁴ Tamtéž, s. 25.

³⁵ ŠEVČÍK, V.: *Historie cechovního zřízení řemesel a obchodu*. Praha 1926, s. 25.

rychtáři a konšelé, někdy také úřední mušketýr.”³⁶ Nedobrovolnost asistence místní správy se dá vysvětlit tím, že mnozí z čelných představitelů obce si sami objednávali nábytek u fušerů pro jeho snadnější cenovou dostupnost.³⁷ Zakázky, které dávali vlivní představitelé obce fušerům, vedou k závěru, že jejich výrobky musely být vzhledem k jejich ceně dostatečně kvalitní a reprezentativní.

V letech 1789 až 1805 bylo odhaleno 23 fušerů z 17 obcí. Díky raziím, které podnikal litomyšlský cech, se dozvídáme mimo jiné, jaký sortiment nářadí fušeři používali. Právem cechů bylo trestat tyto přečiny, a tak kromě nářadí zabavovaly také hotové výrobky a podávaly stížnosti magistrátu k dalšímu šetření.³⁸ Magistrát však v případech opravdu zručného fušera většinou reagoval tím způsobem, že se snažil učinit ze „zloděje četníka“. To znamená, že doporučil provinilce k získání mistrovského práva. Truhláři je tak v několika případech přijali „na trpěnou“, avšak bez práva brát do učení učně.³⁹

Podle Karla Severina, který zpracovával protokoly stěžující si na fušery, obsahovalo vybavení jejich dílny: pilky, nebozízky, hoblíky, dláta, úhelnice, kladiva, cirkly a šejcary. Výrobky, které zhotovovali na zakázku, čítaly: truhly, postele, špižirny, stoly, dveře a tkalcovské stavby.⁴⁰ Vidíme tedy, že jak sortiment vyráběných produktů, tak i výrobní nástroje se od pevně organizovaných řemeslníků nelišily.

Příklad jednoho tolerovaného fušera nám dokládá zpráva V. Vavřínové. Autorka zaznamenala, že: „... kolem roku 1800 byl učitelem v Němčicích Jiří Vilím z Chocně... Truhlářem byl výborným. Dělal truhly, almary a rakve. Sám pro sebe měl rakev zvlášť zhotovenou. Almary dubové od něho zhotovené ještě jsou zachované. V naší rodině jest jedna veliká šatní truhla, a jedna malá španělská stěna skládací, pěkně malovaná. Rád maloval květiny.“⁴¹ Jak na tomto příkladě vidíme, fušeři se pouštěli i do výzdoby nábytku. Jmenovaný výrobce Jiří Vilím prý zhotovoval dekor květin podle ilustrovaného herbáře, kterým se nechal inspirovat a byl jeho vlastníkem.⁴²

Fenomén fušerů prostupoval celou dobou trvání cechů i společenstev a nevyhnul se ani pozdnímu období jejich působnosti. Skutečnost potvrzuje šetření Městského úřadu v Litomyšli ze dne 25. listopadu 1923, který uděluje

³⁶ SEVERIN, K.: *Výroba malovaného nábytku*. Umění a řemesla, 1978/4, s. 25.

³⁷ STAŇKOVÁ, J. – BARAN, L.: *Lidový malovaný nábytek na Litomyšlsku. Sbírkový katalog galerie Litomyšl*. Litomyšl 1998, s. 6.

³⁸ SEVERIN, K.: *Výroba malovaného nábytku*. Umění a řemesla, 1978/ 4, s. 26.

³⁹ Tamtéž, s. 26.

⁴⁰ Tamtéž, s. 27.

⁴¹ VAVŘÍNOVÁ, V.: *Ze staré školy v Němčicích I. Ze vzpomínek výměnkářky na starého učitele*. In: *Od Trstenické stezky XIII*, 1933/1934, s. 13.

⁴² Tamtéž, s. 13.

pokutu ve výši 300 Kč Josefu Huškovi z Lezníka, přistiženému při truhlářské práci, na kterou neměl patřičné povolení. Josef Huška se bránil tím, že pouze dokončoval zakázku po Františku Vostřelovi, který byl toho času povolán na vojenské cvičení.⁴³

Tradiční cechovní organizace formálně zanikla v roce 1859. Společenský, výukový a kulturní projev, který vznikl a formoval se v době staleté působnosti cechů u nás přetrval až do násilného zprětrhání sociálních, kulturních a hospodářských pout na přelomu 2. poloviny 20. století. ‚Dědictví‘ cechovních organizací bylo hluboce zakořeněno ve společnosti a nedalo se, ba ani nešlo najednou vymazat z paměti.

⁴³ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli. Fond: Městský úřad Litomyšl.

PERSONÁLIE

Vzpomínka na PhDr. Hanu Hynkovou, CSc.

(* 15. 11. 1921 Lukavice † 17. 6. 2004 Javornice)

Někdy si člověk ani neuvědomí, že se dotkl historie. Tak si dnes připadám i já. Jako absolventka etnologie a muzeologie jsem v roce 2002 nastoupila na místo etnografky do Muzea a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou. Po velmi krátké době jsem se zapojila do přípravy publikace, kterou muzeum financovalo a technicky redigovalo a jejíž autorkou byla PhDr. Hana Hynková. Ta žila spolu se svým druhem ve své chalupě na Přímu u Javornice. Toto setkání na mne velmi zapůsobilo a ve své vzpomínce bych se chtěla svěřit s několika postřehy a dojmy.

Už tehdy jsem si byla vědoma toho, že mám příležitost mluvit a pracovat s legendou oboru a zanedlouho jsem poznala, že se jedná o výraznou osobnost nejen po stránce odborné ale i po stránce lidské. Nechci hodnotit její životní a politické postoje. Víím, že osoba PhDr. Hany Hynkové je pro řadu kolegů kontroverzní a její jméno ještě dnes budí negativní emoce. Politická orientace doktorky Hynkové je všeobecně známá a musím potvrdit, že se ke komunistickým ideálům hlásila až do své smrti. Dnes můžeme říci, že její život je vlastně příkladem osudu velké řady našich spoluobčanů či nás samotných. Ovšem dnes chci připomenout spíše její práci při studiu lidové kultury. Odborně se věnovala lidové kultuře Bulharska a svého rodného kraje – Orlických hor a Podhůří. Podílela se na budování našeho prvního vědeckého etnografického pracoviště (Národopisného kabinetu ČSAV, později Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV) a po jeho založení v roce 1952 zde pracovala jako odborná a později vědecká pracovnice až do roku 1982, od roku 1979 na pozici vedoucí vědecké pracovnice. Spolupracovala s doc. PhDr. Drahomírou Stránskou, zpracovala kapitulu *Oblečení* ve III. díle *Československé vlastivědy* (1968) nazvaném *Lidová kultura* a heslo *Lidový oblek* v *Naučném slovníku zemědělském* (1971-1972). Nastínila také program monografie o lidové architektuře Orlických hor pro Ústav etnografie a folkloristiky v roce 1969, ale k vydání díla nikdy nedošlo. Prispívala do časopisů a sborníků: *Český lid*, *Československá etnografie*, *Z dějin textilu*, *DEMOS*, *Bulharsko ve výstavbě*, *Orlické hory* a *Podorlicko* a další.

Já jsem poznala energickou starou dámu, sice sužovanou vlekou a bolestivou chorobou pohybového aparátu, ale přesto neúnavně pracující za svým psacím strojem. Většinu času věnovala vědecké práci, přestože již byla odkázána na pomoc lidí zvenčí. Psala do nejrůznějších místních tiskovin (*Horský kurýr*, *Orlické hory*) či sborníků (*Český lid*, *Orlické hory* a *Podorlicko*, *Panorama*) a snažila se vydat maximum materiálu, který za svůj dlouhý život

nashromáždila během pochůzek po kraji, jak sama říkala „*bez ohledu na roční dobu a počasí, v zimě třeba na běžkách.*“ Využívala vlastní rozměrné kartotéky s výstřižky, poznámkami, výpisky, terénními výzkumy a fotografiemi. Pilně a neúnavně sepišovala články nabitě informacemi z terénu. Uspořádala vlastní pozůstalost s určením, kam má přijít archiv. Od roku 1964 odevzdávala do rychnovského muzea několik obsáhlých konvolutů předmětů nashromážděných z terénu. Vždy k nim připojila vlastnoručně sepsaný popis s rozměry, datací a určením původního majitele předmětu. Tyto doprovodné informace byly následně pečlivě přepsány do inventárních karet. Řada předmětů pocházela z její rodiny a jsou připomínkou maminky učitelky a tatínka truhláře.

Při několikerém sezení nad korekturami jsme se dotkli také osobního života. Velmi jí ležel na srdci zájem o vědecké bádání o regionu a dostatku schopných lidí v institucích, jako jsou muzea a úřady. Každého nejprve prozkoumala, co je za člověka, jakou práci má za sebou a podle toho s ním jednala. Samozřejmě že i já jsem se musela nejprve vyzpovídat, poreferovat o dění na katedře v Brně a až po té mne vzala „na milost“. Ale snad jsem jí nezklamala. Závěrečné úpravy textu jsme konzultovali už pouze my dvě a byla s nimi spokojena. Vydání této knihy pro ni mnoho znamenalo, přípravy se dlouho protahovaly z nejrůznějších důvodů, až nakonec kniha mohla vyjít za finančního krytí rychnovským muzeem.

Hana Hynková, taková jakou jsem poznala já, byla pilnou a neúnavnou pracovnící na poli vědy. Byla přísnou posuzovatelkou práce vlastní i práce ostatních lidí. Vyžadovala dobře odvedenou práci, ať už od kuchařek ze závodní jídelny, odkud jí vozili obědy, nebo od nás, kteří jsme za ní dojížděli s posledními korekturami knihy *Lidové tkaniny z Orlických hor*. V její osobě jsme roku 2004 ztratili znalkyni lidové kultury Bulharska a Orlických hor a čas či historie nakonec ukáží, kde jsou hodnoty, které přetrvávají věky. Tak se jistě stane také s dílem PhDr. Hany Hynkové. Negativní emoce spojené s jejím jménem a politickou činností se jistě časem oddělí od významu jejího díla.

Petra Mertová

K životnímu jubileu PhDr. Antonína Satkeho, CSc.

V loňském roce jsme zaznamenali jubileum PhDr. Antonína Satkeho, CSc. (* 12. 11. 1920 Komárov u Opavy), našeho předního folkloristy, oblíbeného učitele a mimořádně skromného člověka.

Podobně jako Jaromír Jech začínal dialektologickými pracemi, a sice o opavském a hlučínském nářečí; od začátku padesátých let se však soustředil na lidovou slovesnost. Významně se podílel na rozsáhlých sběrech a výzkumech folkloru uskutečněných ve Slezsku po roce 1945 (spolu s Ivo Stolaříkem, Jaromírem Gelnarem, Hanou Podešvovou, Drahomírem Šajtarem a Danielem Kadlubcem). Jeho vědecké dílo vyznačující se důkladnou dialektologickou a folkloristickou erudicí a přesností se opírá o nezkrasované, především vlastní záznamy lidové prózy s důrazem na osobnost vypravěče, vypravěčské umění a styl. Po studiu češtiny a ruštiny na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (1945–1949) působil jako středoškolský učitel v Opavě (1948–1955), externí referent pro folkloristiku (1953), externí referent pro jazykovědu (1954) a interní vědecký pracovník Slezského studijního ústavu ČSAV v Opavě (1955). Byl odsouzen pro tzv. protistátní činnost (1961), po propuštění (amnestie 1962) byl dělníkem, po občanské rehabilitaci krátce učitelem a od roku 1969 vědeckým pracovníkem Slezského ústavu ČSAV a nakonec vědeckým pracovníkem Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze, kde pracoval až do odchodu do důchodu (1970–1981).

V roce 85. narozenin byla vydána jeho personální bibliografie (Bibliografická příloha Národopisné revue č. 19, Strážnice 2005), jež upozorňuje na mimořádný význam jeho vědeckého díla. I když je těsně a celoživotně spjat s jedním regionem, nejedná se o badatele regionálního. Jeho dílo, v němž se prolínají směry a metody současné evropské folkloristiky, je významnou a nedílnou součástí československé folkloristiky. Věříme, že v letošním roce bude doplněno jeho hesly v *Národopisné encyklopedii Čech, Moravy a Slezska*.

Mezi více než tři sta záznamy v jeho bibliografii jsou tři stěžejní samostatné publikace věnované slezskému folkloru. První česká monografie o lidovém vypravěči *Hlučínský pohádkář Josef Smolka* (Ostrava 1958) byla v odborném světě přijata s uznáním a dodnes patří k nejlepším monografiím, které v evropském bádání vznikly. V chrestomatii slezské lidové prózy zapsané převážně v letech po 2. světové válce *Pohádky, povídky a humorky ze Slezska* (Ostrava 1984) podal celistvý obraz folklorní prózy z této oblasti, zejména pohádek, jejich umělecké hodnoty, historie sběru, charakteristik vypravěčů a zasazení regionu do širších územních souvislostí. Další chrestomatii lidové prózy – *Úsměv a smích. Anekdoty a humorky slezského venkova a hornického*

Ostravska (Karviná 1992) – doplnil A. Satke svými poznatky o lidovém humoru.

V Satkových pracích je obdivuhodná jeho soustředěnost na osobnost interpreta, tedy toho, od něhož folklorista, který pracuje v terénu, získává základní poznatky pro svoji práci. I když jeho článkům, studiím i monografii o Josefu Smolkovi dominují edice folklorních látek, přece jsou vždy doplněny zprávou o osobě informátora. Nejedná se přitom o pouhý životopis, nýbrž také o hledání souvislostí mezi vyprávěčovými prožitky a způsobem, jak podává tu či onu pohádku nebo povídku. Určitě není příliš nadnesené napsat, že Satke přichází ke konkrétnímu člověku s úctou a zároveň touhou poznat ho co nejlépe, přiblížit se mu a z nabytých dojmů potom vytěžit pro samotný výzkum. Při vyprávění si všímá toho, co protějšku nejlépe vyhovuje (např. jaké má rád obecenstvo, reakce na záznam sdělovaného), neunikne mu však ani mimika a mimoverbální projev vůbec. Většinou je provázen fotografem (Arnoštem Puskou nebo Josefem Solnickým) – dbá na podrobnou dokumentaci a snímky výstižně popisuje. V článku *Nový typ vyprávěče z Opavska* popsal nositele folkloru takto: „*Richard Stoniš dovede vyprávět velmi poutavě a přesvědčivě. Do jeho mluvy se přirozeně dostaly již prvky spisovného jazyka, nevyjímaje ani současných konvenčních a otřelých výrazů, které však působí ve vyprávění aktualizovaně (...), ale jeho mluva je ještě stále bohatá a pestrá. Má velmi živý přednes, řeč je intonačně barvitá, gestikulace výrazná, ale nepřehnaná.*“¹

A. Satke jako absolvent obchodní akademie ovládal dokonale těsnopis a v padesátých letech jej hojně využíval, přesto však uvítal nástup nahrávací techniky. Rozdíl v obou přístupech porovnal v předmluvě ke knize *Hlučínský pohádkář Josef Smolka* (s. 71, 83). Význam stenografování pro národopisné bádání viděl v tom, že „*zapisovatel byl schopn zachytit vyprávění bez častého přerušování vyprávěče, což se do určité míry podařilo jen tehdy, když sběratel ovládal těsnopis.*“²

Satkovu odbornou erudici dokazuje rovněž bohatá recenzní činnost, kromě domácí především polské, ale i německé a ruské literatury. Jeho dílo jakoby odráželo autorovy osobní vlastnosti a neohrožené životní postoje projevené i za cenu velkých obětí. Vrchovatou měrou naplnil svoje slova pronesená roku 1968 nad hrobem našeho předního znalce staroslověnského a staročeského

¹ A. SATKE: *Nový typ vyprávěče z Opavska*. Vlastivědné listy Severomoravského kraje 1983, č. 2, s. 37.

² A. SATKE: *Folklorní vyprávění z Opavska před sto lety*. Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy 1998, č. 1, s. 36.

pisemnictví Josefa Vašici: „*Jak šťastni jsou lidé, kteří nevyhledávají slávu, ale kteří se stávají slavní v hledání pravdy.*“³

Jana Pospíšilová – Andrea Zobačová

³ A. SATKE: *Profesor Josef Vašica. Jeho život, vztahy k rodině a k rodnému kraji*. Sborník k 110. výročí jeho narození. Usp. V. Neuwirth. Olomouc 1994, s. 98.

Jubileum PhDr. Jarmily Šťastné, CSc.

Etnografka a odbornice na lidovou stravu PhDr. Jarmila Šťastná, CSc., oslavila v březnu tohoto roku (narozena 2. 3. 1931) významné životní jubileum.

Vedle tradiční stravy soustředila jubilantka svůj zájem, hlavně na počátku své vědecké dráhy, na problematiku dělnictva. Svůj výzkum cíleně směřovala především na rodinný život a stravu do jednotlivých regionů Čech a severní Moravy. Prioritou byly výzkumy v průmyslových oblastech Kladenska, Ústeckoorlicka, Českotřebovska, Ostravska, Náchodska a Podkrkonoší a v pražské aglomeraci. Později pokračovala regionálními výzkumy stravy v prostředí venkovského a městského obyvatelstva a to především v jižních Čechách, na Příbramsku, v Krkonoších a Podkrkonoší.

Jarmila Šťastná se narodila v Ústí nad Orlicí. Gymnázium ukončila v roce 1950 a při tom rozvíjela i své výtvarné schopnosti. Jedna z jejích prací (busta chlapce) dosud zdobí její pražský byt a připomíná jí malé odbočení na cestě k národopisu. V letech 1950-1953 pracovala jako vychovatelka na Pedagogickém gymnáziu v Litomyšli a připravovala se ke studiu národopisu. K tomu ji přivedl zájem o výtvarné umění, četba a také, jako mnohé před ní a další její následovníky, práce v souborech lidové umělecké tvořivosti. V přípravách ke studiu národopisu jí byl rádcem ředitel muzea v Litomyšli, který budoucí studentce doporučil vhodnou literaturu. Na podzim roku 1953 začala Jarmila, tehdy Neuwirthová, tento obor studovat na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. V této době také začal trend výzkumu průmyslových oblastí, který měl pro začínající adeptku národopisu velký význam. Na dlouhou dobu určil, kudy se bude její profesionální dráha dále ubírat. Mladá studentka pocházela z kraje *textiláků*, tato problematika ji tedy plně zaujala, a tak si ji také zvolila jako téma své diplomové práce. Studium ukončila v roce 1958 státními závěrečnými zkouškami a obhajobou diplomové práce *Rodinný život textilních dělníků na Ústecko-Orlicku od konce minulého století do období první republiky*. V červnu téhož roku, ještě jako posluchačka FF UK, nastoupila do Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV (nyní Etnologický ústav AV ČR) a to jako odborná asistentka. Právě na základě terénních výzkumů a pracovních výsledků z Ostravska, kde se věnovala problematice zemědělského hospodaření horníků a stravě, ji sem nejprve jako dočasný zástup doporučila doktorka Skalníková. Ta v tuto dobu pobývala s rodinou v zahraničí. Po návratu PhDr. Skalníkové zde již J. Šťastná zůstala a pokračovala ve výzkumech v její pracovní skupině.

Výsledky výzkumů měly být publikovány v monografii *Ostravsko*, která však bohužel nikdy nevyšla. Z terénních výzkumů na Jilemnicku, které podnikla se svým manželem, etnografem Jaroslavem Šťastným, vznikla ojedinelá práce

Krčkové chalupy na Jilemnicku a Náchodsku. Zcela mimo své odborné zaměření (PhDr. Šťastný se především věnoval zemědělství) zde oba manželé popsali málo známý typ lidové stavby tzv. polínkové chalupy. Tento typ staveb nebyl, až na malé vyjimky, do té doby popsán v zahraniční ani domácí literatuře. Po dalších studiích získala J. Šťastná tituly kandidát historických věd (1968) na základě obhájení práce *Změny ve způsobu života tkalců na Náchodsku v procesu industrializace* a doktorát z filozofie (1970). V ústavu postupně dosáhla funkčních zařazení odborný a vědecký pracovník. S odchodem do důchodu však neopustila své pracoviště úplně. Vzhledem ke svému erudovanému přístupu při řešení výzkumných úkolů a odborným znalostem, pro které je i nadále vyhledávanou odbornicí v oblasti lidové a městské stravy, se stala vědeckým konzultantem a tuto funkci zastávala až do roku 1986.

Z jejich prací zaměřených na rodinný život dělníků (především textilních) a výzkumů průmyslových aglomerací můžeme vyzdvihnout např. knihy *Změny ve způsobu života tkalců na Náchodsku v procesu industrializace (se zřetelem k rodinnému životu)* z roku 1970, která byla obohacenou verzí její kandidátské práce, a *Život textilních dělníků na Ústecku a Českoříbevsku 1870-1914* z roku 1980, která je rozšířením její diplomové práce a setkala se s velkým regionálním ohlasem. Důležitým úkolem tehdejšího Ústavu pro etnografii a folkloristiku byl výzkum pražského dělnictva. Doktorka Šťastná se stala jednou z vůdčích osobností tohoto projektu ve kterém se zaměřila nejprve na otázky pramenné základny etnografického výzkumu pražského dělnictva, dále pak na možnosti získávání potravin, způsoby stravování a působení potravních spolků včetně stravy a stravování pražského dělnictva a chudiny. Na základě těchto výsledků vzniklo několik studií, maketa a rozsáhlá ústavní monografie *Stará dělnická Praha. Život a kultura pražských dělníků 1848-1939*. Další oblastí jejího zájmu bylo lidové pečivo. Začala se zabývat jeho historií, technologií, funkcemi v rodinné a výroční obřadnosti a možnostmi prezentace a uchování v muzejních sbírkách. Tato rozsáhlá výzkumná práce byla v roce 1988 zakončena knihou *Lidové pečivo v Čechách a na Moravě* (spoluautorka L. Prachařová). Velkým přínosem pro obor, zejména stravu, se staly její práce metodického zaměření. Vedle práce se sčítacími operáty a matrikami, na nichž demonstrovala jejich využití jako pramene pro další etnografická studia, to jsou především práce vztahující se k vybavení kuchyně a přípravě pokrmů. Zde podala ucelený obraz o kuchyňském nádobí a náčiní včetně podrobného popisu jejich jednotlivých funkcí a názorného ikonografického materiálu. Všechny shromážděný materiál pak rozdělila do čtyř oddílů podle jeho funkce a významu. Podobně postupovala i u lidového pečiva, kde se zaměřila na jeho význam, rozdělení a prezentaci v muzejních sbírkách. Dalším přínosem pak bylo vytvoření několika dotazníků ke stravě pro dopisovatele Národopisné společnosti. Nelze opomenout ani jubilační práce popularizační,

přednáškovou činnost a relace pro rozhlas v pořadu *Cesty za folklorem*. Pro časopis *Praktická žena* napsala v 70. letech 20. století sérii článků o jídle. V 80. letech pak vycházely její seriály *Ze starých kuchařek* a *Lidový jídelníček našich krajů* a monotematické články za účasti dalších etnografů v časopise *Chatař*. Drobné příspěvky psala také pro časopis *Vlasta*.

Na otázku, co považuje za svoji nejnáročnější a nejzajímavější práci za svého působení v dnešním Etnologickém ústavu, mně jubilantka vyprávěla o svojí účasti na projektu o období národního obrození. Pozornost v něm zaměřila na poznávání stravy v tomto období. Na základě studia pramenů a literatury pak vznikla její práce *Stav a proměny stravy obyvatelstva Čech na konci 18. a v první polovině 19. století*. Během projektu však došlo k zúžení tématu na období panování Josefa II. a tak vyšla v 90. letech 20. století jen část této studie pod názvem *Lidová strava jako součást publikace Počátky českého národního obrození. Společnost a kultura v 70. až 90. letech 18. století*. Zbytek práce zůstal v rukopise.

Co popřát na závěr jednomu pracovitému a skromnému člověku, který se natrvalo zapsal do dějin oboru svým přínosem k tematice dělnictva, průmyslových regionů a stravy. Hodně síly a zdraví do dalších let. Paní doktorka totiž svou práci neopustila a pokud ji zdraví dovoluje, píše stále. O tom se budeme moci zanedlouho přesvědčit v chystané *Národopisné encyklopedii Čech, Moravy a Slezska*, kam přispěla cca 50 hesly k tematickému okruhu strava. Doufám, že se také nevzdá myšlenky na dokončení své práce o Magdaleně Dobromile Rettigové, která by dále obohatila její rozsáhlou bibliografii.

Judita Hrdá

Výběrová bibliografie Jarmily Šťastné

Samostatné publikace

1970 *Změny ve způsobu života tkalců na Náchodsku v procesu industrializace (se zřetelem k rodinnému životu)*. Edice: Národopisná knihnice 2. Praha, ÚEF ČSAV.

1980 *Život textilních dělníků na Ústecku a Českotřebovsku 1870-1914*. Vysoké Mýto, Okresní muzeum.

1988 *Lidové pečivo v Čechách a na Moravě*. Edice: Technologie lidové výroby 7. Praha, SNTL (s L. Prachařovou)

Studie, články

1959 *Litomyšlsko a národopisná činnost Terézy Novákové*. Časopis společnosti přátel starožitností 67, 2, s. 27-32.

- 1959 *Strava textilních dělníků v Ústí nad Orlicí a okolí od konce minulého století do první světové války*. Český lid 46, s. 150-158.
- 1961 *K některým otázkám studia rodinného života textilních dělníků*. Český lid 48, s. 16-21.
- 1961 *Matriky jako pramen ke studiu způsobu života dělníků*. Český lid 48, s. 170-171.
- 1962 *Změny v tradiční lidové stravě a její stav v současnosti*. Český lid 49, s. 1-9.
- 1966 *Současná forma svatby v nových městech na Ostravsku*. Český lid 53, s. 23-32 (s O. Skalnikovou).
- 1966 *Výsledky dotazníkové akce k lidové stravě*. Věstník NSČ při ČSAV a Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV 3-4, s. 47-55.
- 1966 *Význam prací spisovatele Josefa Šíra pro studium lidu v Podkrkonoší*. Krkonoše-Podkrkonoší 2, s. 199-208.
- 1967 *Krčkové chalupy na Jilemnicku a Náchodsku*. Český lid 54, s. 317-326 (s J. Šťastným).
- 1967 *Nádobi a náčini k přípravě pokrmů*. Muzejní a vlastivědná práce 5 (75), s. 69-80.
- 1967 *Zemědělské hospodaření dělníků na Ostravsku*. Český lid 54, s. 1-15.
- 1968 *Dělnická strava*. In: Československá vlastivěda 3. Lidová kultura. Praha, Orbis, s. 192-195.
- 1969 *Příspěvek k rodinnému životu tkalců a továrních dělníků na Náchodsku*. Český lid 56, s. 216-224.
- 1971 *Výměnek a postavení výměnkářů v západním Podkrkonoší*. Český lid 58, s. 283-290.
- 1972 *Lidové pečivo v muzejní sbírce*. Muzejní a vlastivědná práce 10 (80), s. 5-17.
- 1973 *Změny v rodinných oslavách a problém adaptace „tradičních“ jevů*. In: Vesnice 1. Edice: Národopisná knižnice 7. Praha, ÚEF ČSAV, s. 164-189.
- 1974 *Otázky pramenné základny etnografického výzkumu pražského dělnictva*. In: Etnografie pražského dělnictva. Zpravodaj KSVI, příloha 1. Praha, ÚEF ČSAV, s. 25-42.
- 1975 *Nákupy, způsob stravování a strava pražského dělnictva*. In: Etnografie pražského dělnictva. Maketa sv. 3. Praha, ÚEF ČSAV, s. 103a-240.
- 1975 *Pražské dělnické potravní spolky ve druhé polovině 19. století*. In: Etnografie pražského dělnictva. Zpravodaj KSVI, příloha 4. Praha, ÚEF ČSAV, s. 36-46.
- 1975 *Sčítací operáty jako pramen pro etnografické studium*. Český lid 62, s. 33-36.
- 1977 *Etnografický výzkum způsobu života pražských dělníků*. In: Stav a perspektivy výzkumu průmyslových oblastí. Opava, Slezský ústav ČSAV, s. 142-148.
- 1977 *K některým výsledkům studia stravy pražského dělnictva*. In: Etnografie dělnictva 8. Edice: Národopisná knižnice 18. Praha, ÚEF ČSAV, s. 113-120.
- 1977 *Pečivo v Čechách a vliv sousedních oblastí*. In: Etnické procesy 1. Edice: Národopisná knižnice 31. Praha, ÚEF ČSAV, s. 181-188.
- 1977 *Strava horníků na Příbramsku ve druhé polovině 19. a na počátku našeho století*. Vlastivědný sborník Podbrdsko 8-9, 1974-1975, s. 286-311 (s V. Kyliánkovou)
- 1977 *Stravování pražského dělnictva a chudiny ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století*. Český lid 64, s. 9-22.

- 1978 *Doklady o postavení pražského dělnictva v pracích a korespondenci Boženy Němcové*. Český lid 65, s. 140-145.
- 1978 *Dva prameny k poznání skladby pražského dělnictva koncem šedesátých let 19. století*. In: Etnografie dělnictva 11. Edice: Národopisná knižnice 35. Praha, ÚEF ČSAV, s. 156-172 (s O. Skalnikovou)
- 1978 *Problematika etnografického výzkumu způsobu života textilního dělnictva*. In: Etnografie českého dělnictva. Zpravodaj KSVI, příloha 4. Praha, ÚEF ČSAV, s. 29-41.
- 1979 *Stav etnografického studia stravy dělníků*. In: Výzkum českého dělnictva. Zpravodaj KSVI, příloha 2. Praha, ÚEF ČSAV, s. 55-60.
- 1980 *Pražské trhy a tržiště od konce 18. do počátku 20. století*. Český lid 67, s. 5-19.
- 1980 *Projevy diferenciacie průmyslových oblastí v etnografickém materiále*. Slovenský národopis 28, s. 212-216.
- 1981 *Poddanské povinnosti ve vztahu ke stravě venkovského obyvatelstva Čech (konec 18. a 1. polovina 19. stol.)*. Český lid 68, s. 145-155.
- 1981 *Strava a stravování pražských dělníků*. In: Stará dělnická Praha. Život a kultura pražských dělníků 1848-1939. Praha, Academia, s. 183-216.
- 1983 *Strava venkovského a městského obyvatelstva Čech koncem 18. a v první polovině 19. století a její sociální diferenciacie*. In: Lid a lidová kultura národního obrození. Na pomoc muzejní práci 1. Praha, ÚEF ČSAV, s. 157-165.
- 1985 *Prostředky ke zmírnění bída a hladu obyvatel na Vysocku v padesátých letech 19. století*. In: Člověk a kultura v Krkonoších a krkonošském podhůří. Zpravodaj KSVI, příloha 2. Praha, ÚEF ČSAV, s. 100-109.
- 1985 *Sociální diferenciacie ve stravě venkovského a městského obyvatelstva Čech koncem 18. a v první polovině 19. století*. In: Agricultura Carpatica 3. Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě, s. 16-24.
- 1987 *Lidová strava*. In: Národopis. Jihočeská vlastivěda, řada A. České Budějovice, Jihočeské nakladatelství, s. 65-75.
- 1989 *Pečivo jako odměna, dar, poplatek a úplatek*. Národopisné aktuality 26, 2, s. 85-98.
- 1990 *Lidová strava*. In: Počátky českého národního obrození. Společnost a kultura v 70. až 90. letech 18. století. Praha, Academia, s. 168-174.
- 1993 *Vypovídací hodnota sčítacích operátů (Kyšperk 1880)*. Vlastivědný sborník Okresního archivu v Ústí nad Orlicí 4, s. 18-28.
- 1995 *Významný pramen k poznání domácí ruční tkalcovské výroby*. In: V proměnách času. Sborník příspěvků k padesátinám PhDr. Ladislava Hladkého. Edice: Dissertationes historicae 3. Hradec Králové, Historický klub, s. 117-122.

Judita Hrdá

Blahopřání k životnímu jubileu PhDr. Jaroslavy Zastávkové

S Jarkou Zastávkovou nás pojila dlouhá léta působení v Ústředí lidové umělecké výroby, kde se vytvářely nejen dobré pracovní, ale i srdečné osobní vztahy, přecházející v celoživotní přátelství. Je faktem, že všechny nás zasáhl rozpad organizace a bylo nutné se rozejít, ale i nadále sledujeme vzájemně své osudy a další působení v jiných institucích. A snad i proto jsem se, jako jedna z bývalých *úluvaček*, ráda ujala milého úkolu připomenout její významné životní jubileum. Lidsky patří J. Zastávková k těm spolehlivým a obětavým lidem, kterých si vážíme, odborně pak k velkému okruhu etnografů, odvádějících na svých pracovištích často nepostihnutelný rozsah činností a jsou oporou instituce, kde pracují.

Nejdůležitější kroky a osudové okamžiky v životě jubilantky se pojí k Valašsku, kde pobývala až do maturity. V tomto národopisně bohatém prostředí ji pochopitelně zaujala lidová kultura a vytvářel se vztah ke kroji, který ovlivnil i zaměření jejího studia na Filosofické fakultě UK v Praze na obor národopis i další odbornou činnost. Ještě rok před ukončením studia, v roce 1958 se vrátila na Moravu a nastoupila do Vlastivědného ústavu v Olomouci. Pro začínající etnografku bylo jistě štěstím, že se dostala do muzea s bohatými národopisnými sbírkami. Muzeum ji poskytlo skvělé zázemí, kde se důvěrně obeznámila s obrovským množstvím sbírkových předmětů, základními úkony při zpracování sbírek i s chodem muzea. S vděčností vzpomíná na své učitelky zejména doc. Drahomíru Stránskou a PhDr. Helenu Johnovou, které ovlivnily její první kroky v muzejní praxi.

Pět let v muzeu v Olomouci byla dobrá průprava a tak po přestěhování do Prahy a nástupu do Ústředí lidové umělecké výroby v roce 1964 dobře zúročila všechny poznatky, načerpané v muzeu. Ale zde ji pochopitelně čekaly úkoly další a často značně odlišné. Skloubit práci etnografa s mnoha povinnostmi provozně-organizačními, zejména na oblastním závodě, vyžadovalo zcela jiný přístup a nemalé úsilí. Tou příjemnou a přínosnou stránkou pracovního programu byly kontakty s výrobci, jejich vyhledávání v terénu, spolupráce na nových postupech a vzorech, zabezpečování jejich odborného rozvoje a pochopitelně stále nová setkání s mnoha vzácnými lidmi. To jubilantka oceňuje dodnes. S mnoha z nich, s nimiž byla ve styku v minulosti, má stále vřelé vztahy. Velmi obohacující byla spolupráce s výtvarníky, čehož svědectvím jsou desítky výstav, na nichž se J. Zastávková podílela. Spolupráce s Krásnými jizbami na jejich akcích, činnost v oblasti popularizace organizace i práce řemeslníků – to vše znamenalo desítky článků v tisku či časopisu *Umění a řemesla* a jejichž soupis by jistě překvapil i samotnou autorku.

Zajímavé kontakty, různorodost práce a přátelské vazby na spolupracovníky a především věrnost organizaci, tak lze charakterizovat postoj mnoha

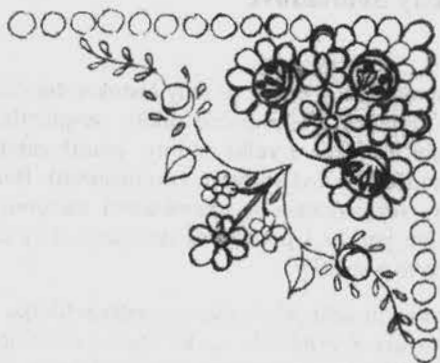
spolupracovníků a také i Jaroslavy Zastávkové. Proto tak těžce nesla rozpad ULUV a neměla zájem setrvat až do jeho totálního zániku. V roce 1993 odešla do důchodu a vyměnila Prahu, kde s rodinou dlouho žila, za malebné Valašsko. S povděkem přijala nabídku částečného pracovního úvazku ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Zde zpracovávala obsáhlý archiv ULUV, který sem byl předán (především jeho významnou součástí soustředěnou na oblastním závodě v Uherském Hradišti). Mohla tak využít svých celoživotních zkušeností a důvěrné znalosti všech shromážděných materiálů, s nimiž během let při řešení odborných úkolů přicházela do styku. Její vztah k tomu, čemu se celý život věnovala a čím i završila svou práci, i když na jiném pracovišti, snad nejlépe vystihují její vlastní slova: „*Tak jsem se znovu vrátila ke své milé práci, kterou jsem ocenila, až když jsem o ni přišla.*“

Její blízký vztah ke krojům, lidovému textilu a především k výšivce ji přivedl nejen ke studiu národopisu, ale ovlivnil i další odborné zaměření na tuto oblast lidové kultury. A to i přes nutnost a potřeby organizace a jejich etnografů, věnovat se nejrůznější problematice lidové umělecké výroby. To dokládá i zdařilá publikace *Klasifikace stehů lidové výšivky* (Praha 1981) vydaná v rámci řady technologií ULUV. A ve svých zájmech mohla úspěšně pokračovat i v Rožnově p. R. Spolupracovala na scénářích krojovaných přehlídek a podílela se na zpracování grantového projektu *Bílá výšivka na Rožnovsku*. Závěry z práce vyústily v publikaci, která shrnuje historii a hlavně vzory bílého vyšívaní této oblasti. Na knížce s názvem *Uzlík vzorů bílé výšivky z Rožnovska* (2005) spolupracovala s Marií Brandstetrovou, nadšeně ji uvítaly jako skvělý inspirační zdroj především současné vyšívačky. S velkým ohlasem se setkala i výstavka, která vydání publikace předcházela.

Jubilantka J. Zastávková dodnes oceňuje dřívější možnost podílet se na aktivitách muzea, výstavách a zejména tematických pořadech, které se v Rožnově pod Radhoštěm těší tak velikému zájmu veřejnosti. Její zapojení do činnosti muzea ji pomohlo překonat nelehké období, které přinesly zásadní změny v jejím životě, odchod z Prahy a z činnosti zaměstnání do penze.

A snad opravdu nastává čas pro zahrádku a procházky? Milá Jarko, stále tomu při Tvé vitalitě nevěřím, ale pokud ano, přeji zdar všemu Tvému konání, hodně zdraví a ještě velký kus spokojeného života uprostřed rodiny!

Běla Minaříková

MARIE BRANDSTETTROVÁ
JAROSLAVA ZASTÁVKOVÁ

Uzlík vzorů bílé výšivky z Rožnovska

VALAŠSKÉ MUZEUM V PŘÍRODĚ ROŽNOV POD RADHOŠTEM

Jubileum Heleny Šenfeldové

Narodila se 8. dubna 1936 v Praze, je tedy čistokrevná Pražačka a Prahu také, až na dva roky strávené v Humpolci, nikdy neopustila. Velký vliv na ni v dětství měla babička, žena z velké rodiny, jejímž zaměstnáním byla práce v cukrovarech (pradědeček byl vrchním strojmistrem). Babička vodila vnučku na různé výstavy, seznamovala ji s památkami stavební i kulturní historie. K hezkým zážitkům patřily i pobyty na dovolené, kdy do hlavy vnímavého dítěte přibývaly nové poznatky.

Dobří prospěch přivedl naši jubilantku na jedenáctiletku v Praze-Michli, kde roku 1954 maturovala a přihlásila se ke studiu národopisu na Filozoficko-historické fakultě UK. Studia úspěšně ukončila v roce 1959 a nastoupila na místo ředitelky do tehdy Městského muzea v Humpolci (dnes muzeum A. Hrdličky). Zde pracovala ony dva roky, kdy nebyla v Praze – do roku 1961.

Od tohoto roku až do roku 1992 pracovala v Ústředí lidové umělecké výroby v Praze jako výzkumná pracovnice, v letech 1968-1978 tým výzkumníků-etnografů vedla. Práce v této organizaci nás svedla dohromady a tak jsem měla možnost sledovat její pilnou a zapálenou činnost plnou dobrých nápadů.

Na národopis se přihlásila hlavně proto, že toužila dělat folkloristiku. Jak říká, je „hudebně postižená“ – a tak láska ke zpěvu ji sem směřovala. Situace na katedře v té době nebyla však hudební folkloristice nakloněna (chyběl vyučující). Soustředila se proto na lidovou kulturu hmotnou. Výborní učitelé (prof. Chotek, prof. Pertold a hlavně doc. Stránská aj.) jí poskytli základní znalosti z oboru. Ty se potom velmi hodily jak při práci v muzeu, tak při práci v ÚLUV. Jako pražské dítě neměla velkých představ o životě a obtížné práci v zemědělství. Teprve četné brigády v době studia jedenáctiletky, kterými si také vylepšovala kapesné, jí přinesly rozšíření znalostí i na toto téma.

Práce výzkumníka-etnografa v ÚLUV byla velmi pestrá. Při vyhledávání nových výrobců po celých Čechách zavedly Mgr. Šenfeldovou do různých národopisných oblastí a přinesly seznámení a později i spolupráci s mnoha výtečnými lidmi, kteří dokázali poctivě vyrobit krásné a užitečné věci. Zvláště ji upoutalo pletení z přírodních materiálů – proutí, slámy, loubku. Nejen, že ovládala problém teoreticky, ale osvojila si i praktickou znalost, což jistě každý etnograf o sobě říci nemůže.

Vyhledávání inspiračních materiálů pro výtvarníky ÚLUV zavedlo jubilantku i do mnoha muzeí. Materiály zde získané jsou zdokumentovány a uloženy v rozsáhlém archivu ÚLUV. Její pražská část přešla po zrušení ÚLUV do Národopisného oddělení Národního muzea v Praze, kde po odborném

zpracování bude nadále sloužit jako studijní materiál. (Stejně jako moravská část dokumentace z Uherského Hradiště byla predisponována do Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, kde je již nyní připravena pro zájemce o studium).

Po zániku ÚLUV pracovala jubilantka dále. Ač důchodkyně, zapojila se v Národopisném oddělení Národního muzea v Praze a ve funkci odborného asistenta sbírek (1. 5. 1996-30. 6. 2003) se podílela na přípravě nové národopisné expozice. Také grantový projekt na uspořádání archivu NSČ jí přinesl možnost další odborné práce, ve které stále pokračuje.

Z toho, co již bylo řečeno, vyplývá, že profesní život Mgr. Heleny Šenfeldové byl bohatý a pestrý. Pravda, nešlo vždy všechno „jako po másle“. Byly i problémy, které musela překonávat, což se jí celkem dobře dařilo. I když ÚLUV, ve kterém pracovala převážnou část svého aktivního života, zaniklo, zůstala po její práci zřetelná stopa. Svědčí o tom materiály, dokumentace i publikace, ve kterých zúročila své teoretické i praktické znalosti.

Přejme jubilantce ještě dlouho dobré zdraví i svěží mysl a děkujeme za vše, co pro náš obor vykonala. Myslím, že může být spokojená.

Jaroslava Zastávková

Bibliografie nejdůležitějších odborných prací Heleny Šenfeldové

Samostatné publikace

Sláma a orobinec. Technologie lidové výroby 1. Uherské Hradiště 1970. [část o slámě]

Pletení z loubků. Technologie lidové výroby 3. Uherské Hradiště 1975.

Košikářská výroba v Českých zemích. Studie o lidové umělecké výrobě. Praha 1980.

Lidové techniky zdobení dřeva. Technologie lidové výroby 6. Praha 1984.

Pletení z proutí od A do Z. Praha 1995.

Pletení ze slámy. Praha 2004.

Odborné články

K šedesátému pátému výročí založení muzea v Humpolci. In: Zprávy muzeí Jihočeského kraje 1., 1961, s. 10-13.

Základní principy přístupu k podchycení a rozvíjení lidové textilní výroby v ÚLUV Praha. Umění a řemesla, 1976, č. 2, s. 9-11

Práce etnografů v ÚLUV. Umění a řemesla, 1977, č. 4, s. 66-68.

Meze možnosti mechanizace v lidové umělecké výrobě. Umění a řemesla, 1978, č. 4, s. 8-11.

Lidový textil na Chodsku. In: Z chodského hradu (sborník Muzea Chodska v Domažlicích, 1978, 1979.

Předměty pletené z přírodních pletiv v muzeích. Muzejní a vlastivědná práce 16, 1978, s. 6-20.

Keramika ÚLUV. (Spolu s V. Scheuflerem). Umění a řemesla, 1979, č. 3, s. 13-24.

Lidové vyšivačky v současnosti. Umění a řemesla, 1979, č. 4, s. 10-12.

Postavení lidové umělecké výroby v současnosti. Muzeum a současnost, 1979, č. 2, s. 81-84.

Třicet pět let činnosti Ústředí lidové umělecké výroby. Muzeum a současnost, 1981, č. 4, s. 23-31.

Změny v osobnosti pracovníků lidové umělecké výroby. Umění a řemesla, 1982, č. 4, s. 24-31.

Počátky studia lidového umění jako zdroje pro soudobé využití – Renata Tyršová. In: Sborník materiálů z pracovního semináře v Olomouci – „Počátky vědeckého národopisu a studium českého a slovenského lidového umění“. Olomouc 1984, nečíslované stránky.

Lidový textil a současný oděv. Umění a řemesla, 1986, č. 2, s. 40-43.

Vliv institucionální péče na oživení některých obyčejových předmětů. Roztoky u Prahy 1988, s. 35-38.

Výzkum a dokumentace Ústředí lidové umělecké výroby v letech 1947-1991. Český lid 80, 1993, č. 3, s. 248-249.

Domácká výroba loubkových košů v Krechlebech. In: Domácká výroba v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Měčín 2000, s. 45-50.

Scénáře některých realizovaných výstav

Kanafas v minulosti a dnes. V Chodském muzeu v Domažlicích, 1973.

Kanafas v minulosti a dnes, rozšířená verze, spoluautorství s PhDr. J. Langhammerovou, Národopisné oddělení Národního muzea, Praha, 1976.

Lidová umělecká výroba a současnost, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště, 1977.

35 let ÚLUV v Uherském Hradišti. Slovácké muzeum, Uherské Hradiště, 1980.

Košíky a košíkářství. Národopisné oddělení Národního muzea, Praha, 1981.

Současná lidově umělecká výroba v ČSSR, Maďarské národopisné muzeum, Budapešť, 1981.

Tvořivé ruce. Výstava k 25. výročí vydání zákona o lidové umělecké výrobě a uměleckořemeslné práci, U Hybernů, Praha, 1982.

Lidový textil a současný oděv. Spoluautorství s PhDr. J. Langhammerovou, Národopisné oddělení Národního muzea, Praha, 1985.

Vánoční výstava. (Oddíl současnosti). Spoluautorství s PhDr. J. Langhammerovou, Národní muzeum – Lobkovický palác, Praha, 1988.

Expozice Skašovské hračkařství, Městský úřad, Měčín, 1997.

Jaroslava Zastávková

Jubilující Věra Thořová-Stiborová

(* 14. 4. 1936)

Mezi jubilanty roku 2006 vstoupila také etnomuzikoložka Věra Thořová, vědecká pracovnice Etnologického ústavu AV ČR v Praze. Vystudovala gymnázium v Praze a po něm dějiny hudby na Filozofické fakultě Karlovy univerzity. Po absolutoriu byla zaměstnána jako odborná, později vědecká pracovnice tehdejšího Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV (dnes Etnologický ústav AV ČR). Z politických důvodů byla nucena na přelomu šedesátých a sedmdesátých let minulého století svou vědeckou kariéru přerušit. V letech 1972-1978 byla v domácnosti, od roku 1978 pracovala jako metodička v Obvodním kulturním domě v Praze 6. V roce 1990 se vrátila na své bývalé akademické pracoviště, kde pracuje dodnes.

Celá činnost V. Thořové je zaměřena především na českou lidovou píseň, na tradiční, folklorní a na novou písňovou tvorbu. Zejména v počátcích své vědecké kariéry zaměřila pozornost, v podstatě jako jediná v českém bádání, na systematické studium tvorby nových lidových písní, pro něž našla četné zdroje v Čechách i na Moravě, zejména na Slovácku. Této problematice věnovala několik prací. Studium ukončila diplomovou prací, která nesla název *Nové lidové písně v komparaci se staršími sbírkami* (FF KU Praha 1959). Po ní následovaly studie v časopisech *Český lid* (47, 1960; 55, 1968) a *Malovaný kraj* (5, 1969). Otázku vývojových proměn lidové písně zpracovala na příkladu dvou českých regionů, Kralupska a Domažlicka, ve své kandidátské práci nazvané *Příspěvek ke studiu vývoje lidové písně v Čechách ve 20. století* (Praha 1967). Dalším okruhem jejího badatelského zájmu byla činnost významných českých sběratelů Františka Homolky a Josefa Jandy (*Český lid* 52, 1965; 56, 1969), lidové balady (*Český lid* 56, 1969) a zlidovělé písně (Václavkova Olomouc 1964).

Po návratu do Akademie věd se stala významnou součástí díla V. Thořové práce na písňových edicích. Ze sbírek, jejichž vznik byl podnícen přípravami na Národopisnou výstavu československou v roce 1895 v Praze, připravila k vydání dvě: zpracovala sběry Ludvíka Kuby na Chodsku (L. Kuba: *Lidové písně z Chodska*. Praha 1995) a *Lidové písně z Úpicka*, sestavené ze zápisů Boženy Čapkové a Karla Kořízka (Praha 2002). Nedávným činem v této sféře je ojedinělá tematická pramenná edice, sbírka jarních koled nazvaná *Velikonoční a předvelikonoční koledy v Čechách* (Praha 2005). Důležitým edičním projektem EÚ je generální soupis lidových písní, připravený k tisku pod názvem *Průvodce po pramenech lidových písní, hudby a tance v Čechách* (autoři L. Tyllner, V. Thořová, J. Traxler), na němž se V. Thořová podílela významnou měrou. Prostudovala desítky mimoakademických archivů

obsahujících zápisy lidových písní a vykonala tak velmi záslužnou práci, jejíž výsledky mohou sloužit jak badatelským účelům, tak amatérskému zájmu.

Vedle těchto velkých, několikaletých projektů a jejich výstupů v podobě samostatných publikací se na kontě jubilantky shromáždila četná dílčí pojednání, jejichž tematika dokládá široké badatelské rozpětí V. Thořové, zahrnující hudební a slovesnou stránku tradičních i nových písní, jejich archivování, interetnické vztahy, stejně jako vývoj bádání či rozsáhlou recenzní činnost v oblasti etnomuzikologie. Prostředí průmyslové části metropole z hlediska písňové tradice zachytila ve studii *Zpěvní repertoár průmyslového města na přelomu 19. a 20. století* (Lidé města 13, 1999), psala o zpěvnosti a o textové stránce lidových písní na Chodsku (Praha 1992; Český lid 80, 1993), o vlivu německého etnika na českou lidovou píseň (Český lid 86, 1999). Reakci na vraždu v Polné zaznamenala v jejích písňových ohlasech (Český lid 87, 2000), pokračovala ve studiu odkazů významných osobností etnomuzikologii, vztahu D. Stránské a Č. Zíbrta k lidové písni (Národopisný věstník 15-16, 1999; 19, 2002), k výročí Etnologického ústavu zpracovala činnost českého pracovního výboru (*Od Pracovního výboru pro českou národní píseň na Moravě a ve Slezsku k Ústavu pro etnografii a folkloristiku (1905-1995); Etnografický ústav Akademie věd České republiky 1905-2005*, Praha 2005). Podílela se na publikaci České písně z ukrajinské Volyně (J. Pospíšil, V. Lohvinová, Praha 1997) studií *Písňový folklor volyňských Čechů* a rozsáhlým poznámkovým aparátem k jednotlivým písním.

K významnému životnímu jubileu lze Věře Thořové jen přát, aby jí práce s lidovou písní poskytovala stále hodně potěšení a dobré zdraví k tomu, aby v ní mohla podle libosti i nadále pokračovat.

Marta Toncrová

Jiří Langer jubilující

PhDr. Jiří Langer, CSc. (narozen v roce 1936), který patří mezi naše přední odborníky v oblasti lidového stavitelství a především muzeí lidové architektury v přírodě v ČR i v Evropě, se dožívá v tomto roce významného životního jubilea – sedmdesátí let. Jeho odborná aktivita se po odchodu do důchodu (v roce 1996) dále prohloubila a zejména vědecká publikační činnost nabyla výrazných obrátek. Za uplynulých posledních deset let autor publikoval řadu studií, článků s dosud málo probádanou tematikou nebo s jiným (novým) pohledem na již řešenou problematiku. Mezi přívalem této nanejvýš odborné literatury, nezbytné pro další bádání vybraných problémů lidové hmotné kultury, vynikají v podstatě tři tituly, které patří k Langrovým nejzávažnějším pracím posledního desetiletí. Patří k nim rozhodně publikace *Co mohou prozradit lidové stavby* s podtitulem, že jde o knihu o lidových stavebních tradicích v severozápadních Karpatech a jejich kulturních funkcích (Rožnov pod Radhoštěm 1997), dále o knihu *Dům v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských* (spolu s H. Bočkovou z roku 1999) a konečně v roce 2005 vydaná velmi rozsáhlá, impozantní práce o evropských muzeích v přírodě. Tyto všechny publikace zároveň odrážejí hlavní problémy řešené autorem v průběhu třiceti let jeho odborného působení. To je spojené v počátcích jeho odborné kariéry s Oravským muzeem a Oravskou galerií a dále pak s Valašským muzeem v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, kde jubilant působil v letech 1971-1996.

Terénní výzkumy lidového stavitelství jubilant realizoval od roku 1957 a od roku 1962 se věnuje zejména problematice výstavby, koncepcí a dalšího fungování muzeí lidové architektury v přírodě. Je autorem téměř 400 vědeckých studií, odborných článků a recenzí, kromě nich je autorem řady výstav a podílel se též na četných stálých muzejních expozicích. Od roku 1999 působí jako šéfredaktor časopisu *Ethnologia Europae Centralis*. J. Langer mimo jiné přispěl ve svých pracích k poznání vzniku stavebních tradic v Karpatech a inovací stavebních tradic na Moravě. Jeho knižní práce a studie ve sbornících a časopisech mají též značný metodologický přínos pro odborníky zabývající se touto složkou lidové hmotné kultury. V posledním desetiletí posunul J. Langer dále problematiku vesnického roubeného domu uveřejněním příspěvků k volné a vázané konstrukci roubeného domu a ke genetickým souvislostem dřevěného průjezdního domu. Vrátil se rovněž v tomto období ve své odborné publikační činnosti k původní tradiční architektuře některých oravských obcí v okolí Dolného Kubína. Na příkladě obce Podbiel J. Langer demonstroval sidelní typ jako historickou kategorii. V posledních zhruba pěti letech se jubilant vyjádřil také k málo probádané problematice architektury dřevěných kostelů. Četné Langrovy studie byly

rovněž otištěny v zahraničí (zejména ve slovenských a polských periodikách). V posledních třech letech zpracoval J. Langer několik architektonických a koncepčních studií pro muzea v přírodě na území Slovenska a Polska.

Jiří Langer výrazně přispěl terénním výzkumem a badatelskou činností k poznání lidového stavitelství českých zemí, zejména na území severozápadních Karpat, přispěl rovněž k terminologii a dále k metodologii výzkumu vesnického stavitelství. Přínos dosavadní práce J. Langra je pro poznání lidové hmotné kultury českých zemí mimořádně cenný.

Lubomír Procházka

Výběrová bibliografie prací Jiřího Langra 1996-2005

(navazuje na bibliografii v Ethnologia Europae Centralis 3, 1996, s. 75-82)

1996

Architektonické tradície. In: Klin. Dolný Kubín, s. 81-93.

Discussion about the Family-Type between West and East Europe. Ethnologia Europae Centralis 3, s. 31-40.

Fojtství. Ethnologia Europae Centralis 3, s. 62-63.

Hasičská zbrojnice. Ethnologia Europae Centralis 3, s. 63-64.

Hřbitov. Ethnologia Europae Centralis 3, s. 64-65.

Kulturné pamiatky v Istebnom. In: Istebné. Dolný Kubín, s. 104-119.

1997

Co mohou prozradit lidové stavby. Lidové stavební tradice v severozápadních Karpatech a jejich kulturní funkce. Rožnov p. R., 240 s., 229 kreseb.

Cooking. Heating. Slovak. Country Churches. In: Oliver, P. (ed.): Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World. Oxford – Cambridge, I: s. 432-433 (1.VI.2), 435 (1.VI.4), II: s. 1320-1322 (2.IV.6).

Human Dimensions of Architecture in Open Air Museums. In: 18. Conference of the Association of European Open Air Museums. Tallinn, s. 137-144.

Původná architektúra v Mutnom. In: Mutné. Dolný Kubín, s. 92-117.

Původná architektúra v Sedliackej Dubovej. In: Sedliacká Dubová. Dolný Kubín, s. 71-87.

Region Hané a horního Pomoraví: Poloha a členění regionu. Bydlení na Hané a v horním Pomoraví: Obytná stavení. Hospodářské a technické stavby. Stavby ke společenskému využití. In: Vencálek, J. a kol.: Hané a Horní Pomoraví. Geografie místního regionu pro základní školy. Český Těšín, s. 9, 53-55.

Volná a vázaná konstrukce roubeného domu. In: Evropský kulturní prostor – jednota v rozmanitosti. Praha, s. 150-159.

1998

Původná architektúra v Oravskom Veselom. In: Oravské Veselé. Dolný Kubín, s. 137-154.

Původná architektúra v Sihelnom. Gajdošská muzika. Ján Olejník. In: Sihelné. Dolný Kubín, s. 94-114.

Původná architektúra v Zubrohlave. In: Zubrohlava. Dolný Kubín, s. 169-177.

Současný stav bádání o původním vesnickém stavitelství na Moravském Valašsku. Český lid 85, s. 49-67.

1999

Architektura v lidové kultuře. Systém informací pro počítačový program. Klatovy, 24 s.

Dům v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských. Rožnov p. R., 144 s., 226 fotografií a kreseb (s H. Bočkovou).

Genetické souvislosti dřevěného příjezdního domu. Národopisný věstník 15-16 (57-58), s. 79-87.

O tradici. Ethnologia Europae Centralis 4, s. 56-58.

Polyetnický charakter ľudového obydlia v Karpatoch. In: Tradície staviteľstva a bývania na Slovensku s osobitým akcentom na kultúrne prejavy v prostredí etnických minorít. Bratislava – Svidník, s. 243-255.

Sídelní krajina v Karpatech a její historické proměny. In: Vesnice – krajina – lidé. Praha, s. 4-6.

Struktura dokumentačního kompletu usedlosti. In: Studie k lidovému stavitelství IV. Fotodokumentace lidové architektury v muzeích České republiky. Klatovy, s. 141-145.

Úloha síně v polygenezi obydlí ve střední Evropě. Ethnologia Europae Centralis 4, s. 29-38.

Wurzeln und Änerungen der Architekturtradition artikularer Holzkirchen. Ethnologia Slovaca et Slavica 28-29 (Bratislava), s. 71-92.

2000

Původná architektúra v Dlhej nad Oravou. In: Dlhá nad Oravou. Dolný Kubín, s. 107-125.

Rozložení sídel a dvorů. Tradiční stavitelství. In: Těšínsko II. Šenov u Ostravy, s. 17-68, 174-179.

2001

Romanian Walachia and Views of Valachian Colonisation in the West Carpathians. Études et documents Balkaniques et Méditerranéens 24 (Paris), s. 45-53.

Původná architektúra v Pucove. In: Pucov. Dolný Kubín, s. 97-105.

The Carpathian-Balkan Comparison Enriches the Studies of the Carpathian Traditional House (Basis and Orientation of Research) – Přínos karpato-balkánské komparace ke studiu tradičního domu v Karpatech (východisko a směry bádání). Ethnologie Europae Centralis 5, s. 30-56 (s H. Bočkovou).

2002

Badania dawnej architektury w ujęciu etnografii historycznej. In: Tradycje architektury regionalnej. Toruń, s. 143-149.

Dřevěné toleranční kostely a vztah mezi architekturou lidovou a slohovou. In: Dřevěné stavby – průzkum, dokumentace, ochrana, využití. Praha, s. 59-64.

Lidová architektura v Karpatech. Veronica, XV. zvl. č. Karpaty – krajina a lidé. Brno, s. 17-21.

Lidová alebo vernakulárna architektúra? Pamiatky a múzeá, č. 4 (Bratislava), s. 20-21.

Muzeele în aer liber din Carpați. Lumea Carpatică 3 (Suceava), s. 10-15.

Obyčejové právo v Karpatech mezi západní a východní koncepcí právního řádu v Evropě. In: Obyčejové právo. Praha, s. 152-162.

Rozdíly v pojetí a zpracování sbírek muzeí v přírodě a muzeí tradičního typu. In: Sbírkové předměty v muzeích v přírodě. Materiály ze semináře konaného 17. a 18. 5. 2001. Rožnov p. R., CD.

Sídla, stavby, bydlení. In: Okres Vsetín. Rožnovsko – Valašskomeziříčsko – Vsetínsko. Valašské Meziříčí – Brno – Vsetín, s. 389-412.

Východní cesta mediteránních inovací střeoevropské lidové architektury. In: Česká etnologie 2000. Praha, s. 83-104 (s H. Bočkovou).

2003

Fenomen pogranicza jako specyfika Karpat. In: Pogranicza kulturowe i etniczne w Polsce. Wrocław, s. 35-41.

Podíl františkánů (z Trstěné a z Pruského) na šíření Pastýřské vánoční hry. In: Aktivita duchovních na poli vědy a kultury. Rožnov p. R., s. 39-43.

Wschodni szlak śródziemnomorskich innowacji w ludowej architekturze Karpat. In: Sprawozdania z posiedzeń komisji naukowych XLV/1 PAN, oddział w Krakowie, Styceń – czerwiec 2001 r., Kraków, s. 19-21.

2004

Aktualizácia koncepcie MSD pre súčasnú etapu jeho výstavby. Zborník Slovenského národného múzea 98 – Etnografia 45, s. 22-55.

2005

Dřevěné kostely v Karpatech jako pramen ke studiu starších etap konstrukčního vývoje. Ethnologia Europae Centralis 7, s. 49-72.

Evropská muzea v přírodě. Praha, 896 s., 2700 fotografií, map, plánů a nákresů.

Sídelný typ ako historická kategória (na príklade obce Podbiel). Slovenský národopis 53, s. 134-151.

Architektonické a koncepční studie pro muzea v přírodě

1997

Koncepcia múzea hornospíšskej dediny, 21 s., 11 náčrtů.

2003

Aktualizácia koncepcie MSD. Etnograficko-architektonická štúdia pre SNM-EM Martin. 5 s., 6 grafických príloh.

MLD Pribylina – vodné stavby. Vstupná štúdia pre riešenie súčasného stavu výstavby. 6 s., 1 nákres.

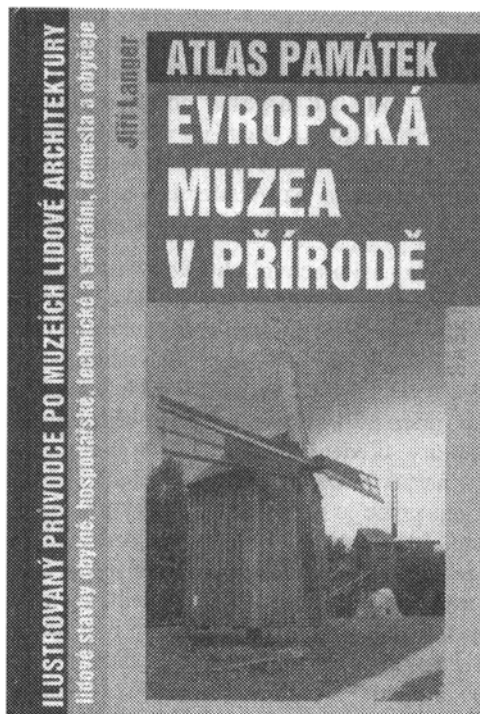
MLD Pribylina – Hromadná dedina – zastavovacia štúdia. 6 s., 2 grafické prílohy.

2005

Osadenie kostola zo Sromoviec v Orawskim Parku Etnograficznym w Zubrzycy Górzej. Architektonicko-etnografická studie. Text, nákresy, fotografie.

Podle podkladů autora sestavila

Helena Bočková

Blahopřání PhDr. Evě Večerkové, CSc.

Když jsme jako studentky prvního a druhého ročníku katedry etnografie a folkloristiky brněnské Filozofické fakulty před více než čtyřiceti lety obcházely s Evou Večerkovou chalupy ve valašské obci Francova Lhota (vybaveny blokem s tužkou, neforemným a těžkým magnetofonem značky Sono a fotoaparátem Flexaret) a pod vedením odborného asistenta Václava Frolce získávaly své první zkušenosti z terénní práce, netušila jsem, že život nás obou bude po celé další období úzce provázán s různě odstupňovanými aktivitami na poli národopisu. Na naší společné cestě nás provázela drobná trápení i drobné radosti, ale zejména nepominutelné inspirace v Etnografickém ústavu Moravského muzea pod autoritativním velením nestora brněnského muzejního národopisu Ludvíka Kunze. V tehdejších podmínkách muzejního režimu práce nás spojovalo i náročné a v té době průkopnické postgraduální studium muzeologie na Filozofické fakultě (1972-1974). Připomeňme dále společné terénní výzkumy v nově osídlených vesnicích jihomoravského pohraničí (někdy ještě spolu s Miroslavou Ludvíkovou), společné dvouměsíční každodenní jízdy do Šlapanic, kde jsme zapisovaly a shromažďovaly doklady k uspořádání výstavy o revoluční proměně životního stylu (hmotné, duchovní a sociální kultury v brněnské příměstské obci) a mnohé další. Opomenout nelze ani vzájemnou podporu při úsilí úspěšně obstát u rigorózních zkoušek na katedře etnografie a folkloristiky s cílem po několikaleté pauze obhájit jako první v oboru doktorský titul (v roce 1972). Časem se naše cesty rozešly, neboť v roce 1975 jsem odešla na Akademii věd, zatímco Eva Večerková zůstala věrná muzeu, kde našla své celoživotní poslání.

Toto stručné ohlédnutí za naši pracovní i lidskou blízkostí mě umožňuje, abych o jubilující Evě Večerkové mluvila jako o člověku, který dokázal etnografii rozdat své nejlepší síly, odbornou erudici, spojenou s precizností, odpovědností a nesmírnou pílí – a to jak na poli muzejního shromažďování, zpracování a popularizace sbírkových fondů (zemědělského nářadí, nábytku, kraslic a dalších obřadních artefaktů), tak i na poli vědeckovýzkumného bádání v oblasti obřadní kultury, především obyčejových tradic moravského regionu. Široké jsou sféry národopisného dění, do nichž jubilantka vstupovala. Příznačným rysem její práce je pečlivý heuristický přístup a dokonalá znalost materiálu, podložená terénními výzkumy – to jsou základy, na nichž stavi nejen cílevědomé rozšiřování muzejních sbírek a jejich zprostředkování širší veřejnosti formou expozic a výstav, ale i své publikační a popularizačtorské aktivity. Z autorských výstav připomeňme alespoň ty poslední, z nichž některé byly doprovázené katalogem a reprízované v dalších muzeích doma i za hranicemi: *Lidový nábytek na Moravě* (1994), *Poslouchejte, mládenci a panny... aneb O české písni kramářské* (1995-1996), *Kraslice u nás i jinde*

(1997), *O perníku* (1999-2000), *Od Barborky ke Třem králům* (2003-2004), *Historický nábytek z lidového prostředí* (2005).

Ve vědeckovýzkumné činnosti Evy Večerkové můžeme sledovat více oblastí, předmětem jejího stálého zájmu však zůstávají obyčejové tradice, při jejichž studiu shromáždila bohatý fond poznatků, které jsou významným pramenem pro další bádání. Od sledování proměn obyčejů v etnicky smíšených oblastech Moravy a u charvátské diaspory se jubilanтка postupně zaměřuje na témata, osvětlující společensko-historické pozadí národopisných svátků a slavností, na krajské národopisné výstavy a výstavní slavnosti, na obyčejové tradice a společenský život vesnického a maloměstského prostředí (spolková hnutí a pěstování lidových tradic), na slavnosti a obřady v průběhu kalendářního roku, na svatební obřady, na obyčeje, spjaté se zemědělským hospodařením aj. Zvláštní pozornost věnuje studiu hmotných artefaktů jako součástí obřadní kultury (pečivu, vejci, svatebnímu stromu, velikonočním hrkačům, dožinkovým věncům, stárkovskému právu, praporcům a mnoha dalším). Výsledky svého bádání jubilanтка publikuje v muzejních, regionálních a jiných periodikách a sbornících, podílí se na zpracování více než 40 hesel do připravované *Národopisné encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, kapitolami o lidových obyčejích přispívá do jednotlivých regionálních svazků moravské vlastivědy. K významným publikačním počínům patří monografie *Kraslice na Moravě* (2003), která završuje autorčino mnohaleté sběratelské úsilí a svědčí o její schopnosti spojit empirické poznatky s teoretickými a metodologickými znalostmi.

K výčtu aktivit Evy Večerkové by patřilo mnoho dalších, z nichž připomeňme alespoň její členství v redakčních radách národopisných periodik, v odborných komisích, sdruženích a poradních sborech, popularizační a přednáškovou činnost, účast na odborných setkáních doma i v zahraničí. Můžeme se těšit na další zajímavé podněty, vyplývající z řešení současných grantových projektů jubilanťky a z rozpracovaných publikací, které nepochybně přispějí k rozvoji vědeckého poznání v oboru etnologie. K tomu přejme naší kolegyni dobré zdraví, životní pohodu a dostatek tvořivých sil.

Alexandra Navrátilová

Jubilantka Marta Toncrová

PhDr. Marta Toncrová se narodila 23. července 1945 v Brně. Po gymnáziu se rozhodla pro studium českého jazyka a hudební výchovy na Filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně. Po ukončení vysoké školy se dále během studijního pobytu na tehdejší brněnské pracovišti Ústavu pro etnografii a folkloristiku Československé akademie věd (1968–1971) specializovala. Od roku 1971 byla zaměstnána v tomto ústavu jako asistentka a odborná pracovníce a od roku 1993 působí v nynějším Etnologickém ústavu AV ČR jako vědecká pracovníce.

Odborné zaměření Marty Toncrové se v průběhu let vykristalizovalo do několika hlavních linií: sledování tradiční kultury v příhraničních regionech, interetnické souvislosti lidové hudby, zpěvnost ve velkoměstě, nositelé tradiční kultury a vztahy české a německé lidové písně. Nesmazatelný vliv na její vývoj měl vedoucí ústavu Karel Vetterl i spolupracovník Jaromír Gelnar. Často vstupovala do společných projektů s Martou Šrámkovou, Olgou Hrabalovou, Zdenkou Jelínkovou, v posledních letech spolupracuje s Janou Pospíšilovou, Jiřinou Kosíkovou a Lucií Uhlíkovou.

Samostatné publikování zahájila v roce 1967, kdy referovala o fonoarchivu ÚEF v Brně. Hlubší zájem o slezskou oblast se záhy projevil ve studiích o repertoárových celcích ve slezské lidové písni (1971), o variabilitě jihotešínské lidové písně (1973), o souvislostech lidových písní ze slezsko-slovensko-polského pomezí (1974). Tato linie vyústila do diplomové práce na téma *Lidová píseň na Jablunkovsku a její nositelé*, kterou obhájila v roce 1980, a její dosavadní vrchol je možno spatřovat v edici *František Lýsek, Písně z Lašska* (2004).

V 80. a 90. letech 20. století se naplno rozvinulo studium a vědecká produkce v dalších výše zmíněných tematických okruzích. Jubilantka se cíleně věnovala etnografickým oblastem často přehlíženým a vždy se snažila o zpřístupnění neznámých fondů uložených v domovském ústavu. Studium materiálů z brněnské oblasti mělo výstup ve sbírce *Zpěvník lidových písní v Brna* (1995), objevně zapůsobily také edice *Lidové písně z moravského Horácka* (1999) a *Martin Zeman, Horňácké písně* (2000, s L. Uhlíkovou).

Vedle samostatných článků a studií PhDr. Toncrová vytvořila značné množství slovníkových hesel. Také díky ní je moravský hudební folklor úctyhodně zastoupený ve *Slovníku české hudební kultury* (Praha 1997), autorsky se podílela na slovníku *Od folkloru k folklorismu* (Strážnice 1997) a na *Kulturněhistorické encyklopedii Slezska a severovýchodní Moravy* (Ostrava 2005). V budoucnu najdeme její příspěvky v *Národopisné encyklopedii Čech*,

Moravy a Slezska. Psala pro anglický *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, nedávno i pro neznámější německý hudební slovník *Die Musik in Geschichte und Gegenwart (MGG)*.

Marta Toncrová také přednášela jako externí lektor na Ústavu evropské etnologie Masarykovy univerzity v Brně. Je velmi sympatické, že přesahuje pomyslné hranice teoretické a akademické, neboť neméně důležitou součástí její pracovní náplně byla a stále je činnost popularizační. Spolupráce s Československým rozhlasem v Brně a v Ostravě vrcholila v 70. a 80. letech, kdy byla u vzniku více než šedesáti pořadů na téma lidová píseň a tradiční kultura. V době, kdy zpracovávala Lýskovy záznamy, obnovila své kontakty s lašskými soubory a dodnes s nimi konzultuje potřebná témata. Podobné služby doceňují i vedoucí souborů z dalších regionů a oblastí, když se s ní setkávají jako se správcem sbírek v Etnologickém ústavu AV ČR.

V současnosti je v popředí jejího zájmu téma *Etnokulturní tradice v současné společnosti se zřetel na využití hudebního a tanečního folkloru*. V jeho rámci zkoumá vztah mladé generace k tradiční kultuře a lidové písni, nové formy slavností a aktivity folklorních souborů. Dílčí výstupy celého projektu uplatňuje nebo připravuje k uveřejnění na konferencích a seminářích. M. Toncrová je nyní také členkou týmu editorů, který připravuje novou edici Janáčkových folkloristických studií a textů, třetí díl kompletního kritického vydání umělceva literárního díla.

Marta Toncrová je významnou osobností současné hudební folkloristiky a etnologie. Její bohatá a různorodá publikační činnost skýtá původní pramenné práce, recenze i zprávy, a jen úplná bibliografie bude dokládat široký tematický záběr a obdivuhodnou kvantitu její produkce. Jako jedna z mála na konferencích promlouvá zásadně z paměti. Její vystoupení nikdy nejsou samoúčelná - mluví přímočaře, nevyhýbá se ožehavé problematice a současně dokáže naznačit možná řešení. Vnímá a doceňuje skryté a neokázané pracovní úsilí svých kolegů. Nám mladším umí vždy poradit, přičemž se u ní setkáme s ochotou, pochopením, moudrostí a nadhledem, které jsou dané bohatými zkušenostmi s folklorním materiálem i s jeho zpracováním.

Všichni jí přejeme hodně zdraví a pracovního elánu do dalších let!

Jarmila Procházková

Výběrová bibliografie PhDr. Marty Toncrové

Zkratky:

ĚÚ – Etnologický ústav Akademie věd České republiky

MVS – Muzejní a vlastivědná společnost

NA – Národopisné aktuality

OM – Opus musicum

SAV – Slovenská akadémia vied

ÚEF – Ústav pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky (dříve Československé akademie věd)

(N)ÚLK – (Národní) Ústav lidové kultury ve Strážnici

ÚLU – Ústav lidového umění ve Strážnici

Samostatné práce a edice:

Podluží v lidové písni (s kolektivem). Brno, MVS, 1988.

Ty ranšpurské zvony zvoňá...: slovanské lidové písně z Ranšpurku, Cahnova a okolí. (s M. Šrámkovou). Brno, ÚEF, 1993. ISBN 80-85010-25-9.

Zpěvník lidových písní z Brna. Brno, Doplněk, 1995. ISBN 80-85765-51-9.

Lidové písně z moravského Horácka. Brno, EÚ, 1999. ISBN 80-85010-11-9.

Martin Zeman, Horňácké písně (s L. Uhlíkovou). Brno, EÚ, 2000. ISBN 80-85010-28-3.

František Lýsek, Písně z Lašska. Brno: EÚ, 2004. ISBN 80-85010-75-5.

Jaromír Gelnar (1931-1990). Bibliografická příloha Národopisné revue č. 4, Strážnice 1992.

Sirovátka Oldřich – Toncrová, Marta (ed.): *Písně z Benešova na Boskovicku.* Brno, EÚ AV ČR; Strážnice, NÚLK, 2006.

Studie a články:

1967

Fonoarchív ÚEF Brno. NA 4, 1967, s. 39-42.

1971

K výzkumu repertoárových celků v lidové písni slezské oblasti. OM 3, 1971, s. 142-146.

Veronika Matýsková a její písně. NA 8, 1971, s. 359-368.

1972

Vítězslav Novák a jeho Slovenské spevy. In: Vítězslav Novák. Studie a vzpomínky k 100. výročí narození. České Budějovice, Jihočeské muzeum, 1972, s. 175-181.

1973

Individuální a krajová variabilita v podání jihotěšínské lidové písně. In: O životě písně v lidové tradici: variační proces ve folklóru. Brno, Univerzita J. E. Purkyně, 1973, s. 105-119.

1974

Vzájemné souvislosti v lidové písni slezsko-slovensko-polského pomezí (s J. Gelnařem). Mionší 2, 1974, s. 12-14.

1978

K životnímu jubileu Karla Vetterla (s O. Hrabalovou). Český lid 65, 1978, s. 239-241.

Soupis prací Karla Vetterla. NA 15, 1978, s. 185-190.

1980

Jak žije folklór mezi dětmi (Kolektivní příspěvek). NA 17, 1980, s. 31-38.

Pišňový repertoár dětí na současné vesnici. In: Dítě a tradice lidové kultury. Brno, Blok, 1980, s. 136-139.

1981

Formování zpěvnosti a píšňového repertoáru školní mládeže v nově osídlené vesnici na jižní Moravě. In: Revoluční změny jihomoravského venkova. Brno 1981, s. 216-219.

Vyprávění a lidová píseň v dnešním životě družstevních vesnic na Podluží (s M. Šrámkovou). In: Socializace vesnice a proměny lidové kultury, sv. 1. Uherské Hradiště, Slovácké muzeum, Strážnice, ÚLU, 1981, s. 269-280.

Zpěvačka Františka Petřů a její repertoár. NA 18, 1981, s. 207-214.

1982

Zpěv a hudba. In: Náš kraj. Folklór, obyčej, historie, nářečí a jména v tradici a současnosti družstevních vesnic Moravská Nová Ves, Hrušky, Týnec a Tvrdonice. Brno, MVS, 1982, s. 165-214.

Společenská úloha dnešních hodů na Podluží (s J. Pospíšilovou). In: Výroční obyčej: současný stav a proměny. Brno, Blok, 1982, s. 239-243.

Výzkum píšňového repertoáru etnických skupin v pohraničí. In: Zpravodaj KSVI. Materiály k problematice novoosídlenického pohraničí, sv. 5, Praha, ÚEF, 1982, s. 122-127.

1983

Zkušenosti z výzkumu zpěvnosti v nově osídlených obcích na jižní Moravě. In: Lidový tanec, píseň a hudba v tradici a v současné praxi. Brno, Krajské kulturní středisko, 1983, s. 123-128.

1984

K hudebně folkloristickému výzkumu na jihomoravském pohraničí. In: Socializace vesnice a proměny lidové kultury, sv. 2. Uherské Hradiště, Slováké muzeum, Strážnice, ÚLU, 1984, s. 87-92.

Význam souborové činnosti v životě nově osídlených obcí na jižní Moravě. In: Socializace vesnice a proměny lidové kultury, sv. 3. Uherské Hradiště, Slováké muzeum; Strážnice, ÚLU, 1984, s. 69-75.

Zpěv a zpěvnost v nově osídlených obcích na jižní Moravě: konfrontace s výzkumem starousedlických obcí na Podluží. In: Zpravodaj KSVI. Materiály k problematice novoosídleneckého pohraničí, sv. 7. Praha, ÚEF, 1984, s. 92-98.

1985

Zpěv a zpěvnost v kulturních procesech novoosídleneckého pohraničí na jižní Moravě. Český lid 72, 1985, s. 211-217.

Zpěvnost a hudební aktivita na současné vesnici. In: Morava v české hudbě. Brno, Svaz československých skladatelů a koncertních umělců, 1985, s. 118-120.

1986

Bývalý domov ve zpěvu novoosídleneckých obcí na jižní Moravě. Malovaný kraj 22, 1986, sv. 1, s. 17-18.

Lidová píseň, hudba a tanec. In: Tvrdonice. Příroda, dějiny a lidová kultura podlužácké obce. Brno, MVS, 1986, s. 395-404.

Podíl zpěvu a zpěvnosti na formování vesnického kolektivu v novoosídleneckém pohraničí. In: Etnické procesy v pohraničí českých zemí po roce 1945: společnost a kultura Sv. 2. Praha, ÚEF, 1986, s. 85-91.

Zpěv a hudba v životě novoosídleneckého pohraničí na jižní Moravě. In: Etnické procesy v nově osídlených oblastech na Moravě. Strážnice, ÚLK, 1986, s. 127-135.

Zpěv ve společenském a kulturním životě malého města. In: Venkovské město: sborník příspěvků z 9. strážnického symposia (29. - 31. 10. 1984), sv. 1. Uherské Hradiště: Slováké muzeum; Strážnice, ÚLU, 1986, s. 160-165.

1987

Jak vydávat zpěvníky lidových písní. NA 26, 1987, s. 37-41.

Ke skladbě zpěvního repertoáru v městě Brně. In: Lidová píseň, hudba a tanec: místo, funkce, proměny. Brno, Krajské kulturní středisko, 1987, s. 45-52.

Vzpomínáme 150. výročí narození Františka Bartoše. Malovaný kraj 23, 1987, č. 5, s. 14.

Zpěv a zpěvní repertoár slovenské menšiny v Karvině. In: Zpravodaj KSVI. Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR. Sv. 4. Praha, ÚEF, 1987, s. 132-137.

1988

Brno a Brněnsko v práci souborů lidových písní a tanců (s J. Pospíšilovou). NA 27, 1988, s. 91-98.

Instrumentální hudba v novoosídlenecých obcích na jižní Moravě. Vlastivědný věstník moravský 40, 1988, s. 186-194.

Lidová tradice ve společenských procesech velkého města (s V. Svobodovou). In: Rodná země: sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy. Brno, MVS, 1988, s. 498-507.

Masopustní obchůzka na Uherskobrodsku z hudebního hlediska. In: Obřadní obchůzky. Uherské Hradiště, Slováké muzeum; Strážnice, ÚLU, 1988, s. 125-138.

Otázky studia zpěvnosti v městě Brně. Český lid 75, 1988, s. 90-94.

Život a kultura slovenských obyvatel Karvinska (s J. Pospíšilovou a M. Šrámkovou). Těšinsko 1988, č. 3-4, s. 30-34.

1989

Interetnické vztahy těšinské lidové písně. In: Studie o Těšinsku 14. Český Těšín 1989, s. 96-101.

1990

Co se dnes v Brně zpívá. In: Národopisné studie o Brně. Brno, ÚEF, 1990, s. 135-151.

Etnomuzikologie na brněnském pracovišti ÚEF ČSAV: stav a výhledy. In: Sociologické a štylovokritické koncepty v etnomuzikologii. Príspevky z 20. etnomuzikologického seminára 7. - 11. 5. 1990. Bratislava, Slovenská muzikologická asociácia, 1990, s. 152-158.

Význam a úloha lidové písně při slavnostech a svátcích ve velkoměstě. In: Město: prostor, lidé, slavnosti. Uherské Hradiště, Slováké muzeum, 1990, s. 95-101.

1991

Bericht über ein laufendes Projekt des Instituts für Ethnographie und Folkloristik der tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften in Brünn "Über das Schicksal der Reste der tschechischen Volkskultur im Marchfeld" (s M. Šrámkovou). Österreichische Zeitschrift für Volkskunde, XLV/94, 1991, s. 294-298.

Dluh našeho národopisu (s M. Šrámkovou). NA 28, 1991, č. 1, s. 44-46.

Jožka Severin (1. 6. 1916 - 17. 3. 1991). NA 28, 1991, č. 4, s. 221-222.

Katalogy moravských lidových písní a folklóru (s M. Šrámkovou). In: Folklorne žánre – archívy – katalógy. Bratislava, Národopisný ústav SAV, 1991, s. 180-188.

Stav bádání o moravsko-slovenských vztazích v hudebním a slovesném folklóru (s M. Šrámkovou). In: Česko-slovenské vztahy v bádání o lidové kultuře, 21.-23.10.1991 Luhačovice. Acta musealia, řada A, č. 2. Zlin, Muzeum jihovýchodní Moravy, 1991, nestr.

Südmährische Kirtag in Großrussbach (s M. Šrámkovou). In: Aus der Fuhrmannsgass n. Mitteilungen der Volksliedwerke NÖ und Wien 7. Wien 1991, Heft 3, s. III-IV.

1992

Die Lieder des Brünner Volkes. In: Leute in der Großstadt: Referate der Konferenz „Die Großstadt als multiethnischer und -kultureller Raum“, 12. - 13. 5. 1992 in Brno. Brno, ÚEF, 1992, s. 151-163.

K problematice přesahu české lidové kultury v rakouském Marchfeldu (s M. Šrámkovou). Český lid 79, 1992, s. 135-145.

1993

K činnosti Karla Vetterla v brněnském Radiojournalu. In: Živý odkaz Karla Vetterla. Brno, ÚEF, 1993, s. 131-138.

Lidová píseň v hodinách hudební výchovy. In: Postavenie ľudovej kultúry vo výchovno vzdelávacom procese. Zborník príspevkov zo semináre v Poľnom Kesove 20. - 22. apríl 1993. Nitra, Vysoká škola pedagogická, 1993, s. 87-92.

Slovenský hudební folklór ve fonotéce ÚEF v Brně. Ethnomusicologicum 1, 1993, s. 113-121.

Zpěv a hudba. In: Město pod Špilberkem: o lidové kultuře, tradicích a životě lidí v Brně a okolí. Brno, Doplněk, 1993, s. 186-195.

1994

K otázce individuálních a lokálních repertoárů v lidové písni na Jablunkovsku. Český lid 81, 1994, s. 29-39.

Slezská lidová píseň z pohledu současné folkloristiky. In: Lidová kultura Slezska: sborník referátů ze semináře „Lidová kultura Slezska a její interetnické vztahy“ konaného 20. 10. 1993 v Brně. Brno, ÚEF, 1994, s. 104-114.

Zur Frage der Identifikationsfunktion der Folklore in Kontaktgebieten (s M. Šrámkovou). In: Folklore in the Identification Processes of Society. Bratislava, Ústav etnológie SAV, 1994, s. 144-146.

1995

"Das Volkslied in Österreich" – aneb Ke zrodu Ústavu pro etnografii a folkloristiku v Brně. OM 27, 1995, s. 242-253.

Das Volkslied in Österreich. Zur „Prähistorie“ des Instituts für Ethnographie und Folkloristik der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik (s J. Pospíšilovou). Österreichische Zeitschrift für Volkskunde XLIX/98, 1995, s. 473-478.

Ještě ke guberniální sbírce. OM 27, 1995, s. 106-110.

K činnosti brněnského pracoviště ÚEF – v počátcích i v posledních letech. In: 1905–1995. Od Pracovního výboru pro českou národní píseň na Moravě a ve Slezsku k Ústavu pro etnografii a folkloristiku. Brno, ÚEF, 1995, s. 53-58.

Lidová píseň v učebnicích. In: Tradičná ľudová kultura a výchova v Európe. Nitra, Vysoká škola pedagogická, 1995, s. 30-35.

Pisně a hudba. In: Zlínsko. Vlastivěda moravská. Brno, MVS, 1995, s. 297-302.

Volkskundliche Erforschung der tschechischen Minderheit in Wien. Erinnerungskultur, Assimilationsprozesse, konfessionelle und vereinsmässige Bindungen: ein Projektbericht (s J. Pospíšilovou). Österreichische Zeitschrift für Volkskunde XLIX/98, 1995, s. 452-459.

1996

Česká menšina v Rakousku – do roku 1945 (s J. Kosíkovou a J. Pospíšilovou). Češi v cizině 9, 1996, s. 105-113.

K prehistorii Ústavu pro etnografii a folkloristiku v Brně. In: K dejinám slovesnej folkloristiky. Bratislava, Ústav etnológie SAV a Nadácia Prebudená pieseň, 1996, s. 142-145.

K výzkumu vídeňských Čechů. Národopisná revue 6, 1996, č. 1, s. 23-26.

Úloha zpěvu v životě vídeňských Čechů. In: Život a kultura etnických minorit a malých sociálních skupin: sborník ze stejnojmenné konference k nedožitým 70. narozeninám prof. Oldřicha Sirovátky, konané 27. - 28. 9. 1995 v Brně. Brno, Společnost odborníků a přátel Muzea romské kultury, 1996, s. 142-145.

1997

K současné ediční činnosti ÚEF AV ČR v Brně. Národopisný věstník 13, 1997, s. 115-121.

Lidová píseň a hudební výchova z pohledu folkloristy. In: Lidová píseň a hudební výchova. Musica VI. Olomouc, Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, 1997, s. 71-75.

Lidová píseň na Podluží. In: NIVA z multidisciplinárního pohledu II. Sborník rozšířených abstrakt k 2. semináři konaném 14. 10. 1997 v Geotestu v Brně. Brno, Geografická obec českých zemí; Geotest; Archeologický ústav AV ČR, 1997, s. 62.

Studentské rukopisné zpěvníky. In: Společenství děti a kultura. Strážnice, ÚLK, 1997, s. 186-153.

Vokální vicehlas na Moravě a ve Slezsku. Slovenská hudba 23, 1997, č. 1-2, s. 77-82.

1998

Edice hudebního folkloru na Moravě a ve Slezsku. In: Kritické edice hudebních památek II. Olomouc, Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 1998, s. 149-153.

Fonograf ve folkloristické práci Leoše Janáčka a jeho spolupracovníků. In: Nejstarší zvukové záznamy moravského a slovenského lidového zpěvu. Brno: GNOSIS, EÚ, 1998, s. 37-46, 50 + redakce textové části.

Jan Poláček a hanácká lidová píseň. Zpravodaj Prostějovska. Prostějov, Městský úřad, 1996, č. 2, s. 29-33 (vyšlo 1998).

Jan Poláček (12. 11. 1896–10. 3. 1968). Slovácko 40, 1998, s. 74-77.

K problematice etnických stereotypů (s L. Uhlíkovou). Bulletin Muzea romské kultury 1998, č. 7, s. 27-31.

Sběry dr. Bohuslava Indry na severní Moravě. In: Lidový oděv a tanec na Haně: sborník z 5. konference o lidové kultuře na Haně konané ve dnech 14. - 16. 10. 1996 v Muzeu Komenského v Přerově. Přerov, Muzeum Komenského, 1998, s. 165-170.

Spojil svůj život s lidovou písní. Hynek Bím (5. 3. 1874 Lomnice nad Popelkou–30. 12. 1958 Tišnov). In: Tišnov – fotorevue. Tišnov, Spolek Fotorevue, 1998, s. 19.

Život je služba a láska. (Osobnost Věry Holubářové z Brna) (s J. Kosíkovou). In: Žena z pohledu etnologie. Bratislava, Nadácia Prebudená pieseň, 1998, s. 69-75.

1999

Dokumentace a prezentace folkloru v Ústavu pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Brně. Národopisný věstník 15-16, 1999, s. 159-161.

František Buláň (14. 12. 1899 1. 4. 1974). In: Horňácké slavnosti ve Velké nad Veličkou. Velká n. V., Obecní úřad, 1999, s. 12-15.

Halekačky – pastevecké písně dětí na Moravě a ve Slezsku. In: Piesňové žánre v tradičnej hudobnej kultúre. Bratislava, ISTER SCIENCE, Ústav hudobnej vedy SAV, 1999, s. 98-114.

O lidových písních ze Sulkovce a okolí. In: Sulkovec-Polom. Brno, EÚ, 1999, s. 95-108.

Obraz Cikána ve folklorních projevech. Bulletin Muzea romské kultury 1999, č. 8, s. 21-28.

Zpěvák František Buláň z Velké nad Veličkou. Slovácko 41, 1999, s. 117-120.

2000

Hudební folklor. In: Vlastivěda moravská. Země a lid. Sv. 10. Strážnice, ÚLK; Brno, MVS, 2000, s. 275-286.

Mechanismus mezigeneračního přenosu folkloru. Na příkladech z Horňácka. I. Hudba a zpěv. In: Tradiční kultura a generácie. Bratislava, Ústav etnológie SAV, 2000, s. 143-148.

Reflexe Cikána v lidových písních českých zemí. In: Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů. Brno, EÚ, 2000, s. 37-38.

Song and Music in the Life of Bosnian Czechs. In: Bosnia, Bosnian Czechs, and Migratory Bridges. Praha, EÚ, 2000, s. 69-74.

Svůj je svůj, cizí je cizí: lidová rčení, pořekadla a přísloví ve světle etnických stereotypů (s L. Uhlíkovou). Český lid 87, 2000, č. 2, s. 97-106.

2001

Břeclav. Písně a hudba. In: Město Břeclav. Brno, MVS, 2001, s. 440-446.

O písních a tancích na Moravě. Text k CD Proměny v čase tradiční lidová hudba na Moravě ve 20. století. Brno, GNOSIS, 2001, s. 30-32.

2002

Hudba (s L. Uhlíkovou). In: Okres Vsetín. Rožnovsko – Valašskomeziříčsko – Vsetínsko. Valašské Meziříčí: Hvězdárna; Brno, MVS, 2002, s. 461-469.

Hudební folkloristika na Moravě a ve Slezsku. In: Česká etnologie 2000. Praha, vila Lanna, 25. - 26. 10. 2000. Praha, EÚ, 2002, s. 115-118.

Současná výzkumná a ediční činnost v etnomuzikologii. In: Miscellanea z výročních konferencí 1999 a 2000. Praha, Česká společnost pro hudební vědu, 2001, s. 63-68.

Terénní výzkum a dokumentace tradiční lidové kultury v Etnologickém ústavu Akademie věd České republiky v Brně (s J. Kosíkovou). In: Péče o tradiční lidovou kulturu v České republice. Strážnice, ÚLK, 2002, s. 78-87.

2003

... *co si zpívají*. In: Rajče na útěku: kapitoly o kultuře a folkloru dnešních dětí a mládeže s ukázkami. Brno, Doplněk, 2003, s. 75-131.

František Lýsek a lidová píseň. In: Hudební věda a výchova 9. K poctě profesora doktora filosofie Pavla Klapila, kandidáta věd. Olomouc, Univerzita Palackého, 2003, s. 47-53.

K objektu studia české hudební folkloristiky. In: Od folkloru k world music. Náměšť nad Oslavou, Městské kulturní středisko, 2003, s. 30-39.

K perspektivám katalogizace lidových písní. In: Neničte archivy! Současné metody dokumentace lidové kultury a digitalizace získaného materiálu či údajů o něm. Strážnice, ÚLK, 2003, s. 15-18.

O lidových písních z Poteče. In: Petr Odehnal: Poteč. Poteč, Obecní úřad, 2003, s. 218-223.

Vánoce a koledy. Text k CD Čas radosti, veselosti. Brno, Vox iuvenalis (smíšený sbor VUT Brno), 2003.

2004

Strava v lidové písni. Národopisná revue 14, 2004, č. 4, s. 203-208.

Výběr prací o Františku Sušilovi. In: František Sušil (1804-1868): Odkaz a inspirace. Rousínov; Brno, Město Rousínov a EÚ, 2004, s. 197-199.

2005

Lidová hudba ve sbírkách Etnologického ústavu AV ČR 1909–2005. CD (s M. Kratochvílem a L. Tyllnerem). Praha, EÚ, 2005.

Lidová píseň a sborová tvorba. Text k CD Vox iuvenalis o lásce. Brno, Vox iuvenalis, 2005.

Lidová píseň a současná zpěvnost (na příkladě Moravy a Slezska). In: Kultura – společnost – tradice I. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie. Ed. L. Tyllner, Z. Uherek. Praha, EÚ, 2005, s. 145-182.

Nad významnou kapitolou naší folkloristiky. In: Ohlédnutí za půlstoletím české etnochoreologie. Pocta Zdence Jelínkové. Brno, EÚ, 2005, s. 32-36.

Jarmila Procházková

Přípitek Alexandře Navrátilové

Významná životní jubilea jsou obvykle příležitostí k pozvednutí číši a takový motiv jsme měli i letos. Už na začátku roku – přesně 17. ledna – se totiž mezi šedesátileté zařadila PhDr. Alexandra Navrátilová, CSc., vědecká pracovnice Etnologického ústavu Akademie věd České republiky. Výsledky jejich aktivit v oboru etnografie přípitek rozhodně opravňují, neboť má za sebou úctyhodné dílo, jež je výsledkem mnohaleté poctivé práce. Především se po celou dobu svého působení v řadách národopisců opírala o solidní vzdělání. Rodačka z Prahy studovala v Brně, po maturitě na jedenáctileté střední všeobecně vzdělávací škole absolvovala v letech 1963-1968 studium etnografie a folkloristiky na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity (tehdejší Univerzity Jana Evangelisty Purkyně), které zakončila státní zkouškou a obhajobou diplomové práce *Lidové stavitelství na Znojemsku*.

Zkušenosti z řady terénních výzkumů z oblasti hmotné a duchovní kultury v různých regionech Moravy (Valašsko, Uherskohradištsko, Moravskobudějovicko, Znojemsko) a Slovenska (chov ovcí a salašnictví v Čičmanech, Zliechově a dalších obcích, záchranné výzkumy v okolí Liptovského Mikuláše), konaných v průběhu studia, vedly odborný zájem jubilentky nejprve k oblasti lidové architektury a bydlení. Roku 1968 nastoupila jako odborná asistentka do Etnografického ústavu Moravského muzea v Brně. Odbornou kvalifikaci na tomto pracovišti si zvýšila tříletým postgraduálním studiem muzeologie na své alma mater, zakončeném obhajobou práce *K problematice etnografické dokumentace současnosti v muzeích*. Svůj odborný zájem postupně rozšiřovala i o výzkumy vybraných jevů obyčejové tradice v obcích na Brněnsku a Znojemsku. Složením rigorózní zkoušky a obhájením disertační práce na téma *Základní aspekty vývoje lidového obydlí v jihomoravské obci* získala doktorát filozofie.

V roce 1975 byla Alexandra Navrátilová přijata do interní vědecké aspirantury na brněnské pracoviště Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV s odbornou orientací na problematiku obřadní kultury. Po krátkém působení na pražském pracovišti ústavu pak roku 1981 v Brně ukončila kandidaturu obhajobou disertační práce *Obřady a obyčej při narození a smrti. Pokus o analýzu genese a složek lidových obřadů a obyčejů* a získala tak hodnost CSc.

Během svého dalšího působení na akademickém pracovišti, kde v letech 1984-1989 zastávala funkci vedoucí, se podílela na různých pracích a projektech. Svou vědeckovýzkumnou činnost zaměřila zejména na tematiku obřadní kultury, na oblast urbánní etnologie a v posledních letech věnuje pozornost zejména studiu rituálů ve vztahu k lidové religiozitě. Jejím zatím posledním velkým dílem je kniha *Narození a smrt v české lidové kultuře*.

Poznal jsem Alexandru Navrátilovou v roce 1984, kdy mne přijímala na brněnské pracoviště ÚEF, v jehož čele stála. Od té doby nepřetržitě jsem jejím kolegou. Obdivuji šíři jejích znalostí, úroveň jejích textů a také osobní vlastnosti, zejména pak smysl pro humor, nadhled a shovívavost k pokleskům některých nezbedných spolupracovníků.

Tak Leško – na zdraví a ať slouží!

Karel Altman

Životní jubileum Zdeňka Tempíra

Dne 4. června 2006 uplynulo osmdesát let od narození Ing. Zdeňka Tempíra, CSc. Jeho životní osudy a badatelský přínos k dějinám zemědělství a agrární etnografie (včetně bibliografie) jsem v tomto časopise (NV 18(60), 2001, s. 82-87) podal k jeho pětasedmdesátinám. V uplynulých pěti letech jubilant v práci pilně pokračoval, svědčí o tom níže uvedený seznam publikací. Zvláštní pozornost Z. Tempír i nadále věnuje Chmelařskému muzeu v Žatci, na jehož vzniku i činnosti má lví podíl. V posledních letech stále pokračuje ve sbírkotvorné i jiné odborné a vědecké činnosti pro tuto instituci. Tempírovou největší zásluhou byla spolupráce na *Národopisné encyklopedii Čech, Moravy a Slezska*, která vyjde v nejbližších měsících. Z. Tempír pro ni s velkou erudicí vypracoval víc než stovku agrárně etnografických hesel, jež představují pozoruhodnou sumu poznatků a encyklopedických vědomostí zkušeného muzejního a vědeckého odborníka. Jistě budou spolehlivým a dlouho nepřekonatelným pramenem cenných informací.

Těšíme se, že obdobný obdiv k jubilantově pracovitosti spolu s blahopřáním zde budeme moci otisknout opět za dalších pět let! K tomu milému kolegovi přejeme zdraví a vše dobré.

Josef Vařeka

Výběrová bibliografie Zdeňka Tempíra z let 2002-2005

2002

Kresby a rytiny chmelnic před čtyřmi sty lety. In: Chmelařská ročenka 2003, Výzkumný ústav piv a sladařský, Praha 2002, s. 105-112.

Poslední období „tyčovek“ v žatecké chmelařské oblasti (1920-1927). In: Chmelařská ročenka 2003, Výzkumný ústav piv a sladařský, Praha 2002, s. 113-116.

130 let organizovaného včelařství v Čechách. Včelařství 55/136/2002 (seriál 12 statí vč. foto).

Chmelařské muzeum Žatec. Stručný průvodce, 8 s., Žatec 2002.

Významní chmelaři v českých zemích. Stručný průvodce, 4 s., Žatec 2002.

K nedožitým osmdesátinám Vladimíra Vaňka. Chmelařství 55/136/, s. 141-143.

2003

Tradice zdobení úlů. Včelařství 56/137/ 2003 (seriál 12 statí vč. foto).

Zemědělská technika a technologie. In: Studie o technice v českých zemích 1945-1992, s. 2121-2201, řada NTM Studie o technice v českých zemích sv. 9, Encyklopedický dům, Praha 2003, res. angl. s. 2507-2517, res. něm. s. 2706-2717.

Historické postříkovače a poprašovače ve Chmelařském muzeu. Chmelařství 2004, s. 40-41.

Připomenutí výročí významných chmelařů v čes. chmelařství. Carl Fruwirth – chmelař, učitel šlechtění kulturních rostlin a historik jejich pěstování; František Doubrava (1822-1902); Ke 150. výročí narození Josefa Fischera; recenze: Ch. Pinzl, P. Meier-Diener: Eiserne Pflücker. Das Buch der Hopfenpflückmaschine. Geschichte und Katalog – v čes. chmelařství 2003.

Vladimír Beránek: Když pláсты tekly medem. Praha 2003. (Rec. knihy).

2004

Historie chmelařství v Žatci. In: P. Holodňák, I. Ebalová: Žatec. Nakl. Lidové noviny, Praha 2004, s. 420-449.

Západočeský percák – tradiční oradlo používané při kultivaci chmele od 18. století. In: Chmelařská ročenka 2004, Výzkumný ústav piv a sladařský, Praha 2004, s. 104-110.

Karel Milan Lambl – autor prvního samostatného českého spisu o pěstování chmele. In: Chmelařská ročenka 2004, Výzkumný ústav piv a sladařský, Praha 2004, s. 97-103.

Memoria sulla coltivazione del luppolo – zapomenutý spis o pěstování chmele z druhé poloviny 19. století od K. Mensingera z Týnce nad Labem. In: Chmelařská ročenka 2005, Výzkumný ústav piv a sladařský, Praha 2004, s. 102-107.

Poslední fáze německé sekce Jednoty chmelařské v Žatci. In: Chmelařská ročenka 2005, Výzkumný ústav piv a sladařský, Praha 2004, s. 108-109.

Fotograf Josef Wara o žateckém chmelařství. Stručný průvodce k výstavě, 4 s. Vyd. Chmelařství – družstvo, Žatec 2004.

„Český chmel“ k tisícim výročí první zmínky o Žatci 1004-2004. Vyd. Chmelařství – družstvo, Žatec 2004, 4 s.

Historie chmelařství na Žatecku (podklady, text, foto). In: Ústecký kraj. Vyd. ACR Alfa, Praha 2004, s. 154-155 (čes., angl., něm.).

2005

V. Fric, Z. Tempír, F. Chvalovský, J. Kořen, V. Nesvadba: *Chmelařská jednota významné chmelařské instituce.* In: Chmelařská ročenka 2005, Výzkumný ústav piv a sladařský, Praha 2005, s. 82-95.

Smysl a funkce Chmelařského muzea. In: Chmelařská ročenka 2005, Výzkumný ústav piv a sladařský, Praha 2005, s. 103-114.

České chmelařské oblasti leží v území zrodu kulturního chmele (čes., angl., něm.) In: Český chmel 2005, 6-9. Ministerstvo zemědělství, Praha 2005.

Josef Vařeka

Richard Jeřábek – dodatky k personální bibliografii za léta 2002-2006

Soupis 398 prací do roku 1991 byl vydán jako Bibliografická příloha Národopisné revue č. 2, dodatky k němu za léta 1992-2001 jsou uveřejněny v Národopisném věstníku XVIII (60) 2001, s. 50-65. Na ně navazuje následující seznam prací, které vyšly tiskem do dubna 2006. Všechny tyto bibliografie si podržují stejné tematické třídění, avšak pořadová čísla záznamů navazují plynule na předchozí soupisy.

I. BIBLIOGRAFIE

1.1. Mezinárodní soupisy

ad 1

Internationale Volkskundliche Bibliographie für das Jahr 1999 mit Nachträgen für die vorausgehenden Jahre. Bonn 2004.

Výběr příspěvků z českých zemí s německými anotacemi.

531

K. Ribenis: Eesti rahvaluule bibliograafia.

Národopisná revue 12, 2002, č. 4, s. 238.

Recenze.

1.3. Personální bibliografie

532

Richard Jeřábek: *Dodatky k personální bibliografii za léta 1992-2001.*

Národopisný věstník 18 (60), 2001, s. 50-65 (záznamy 399-530).

533

Bibliografie: Soupis publikovaných prací Antonína Václavíka a Práce o Antonínu Václavíkovi a jeho dílech.

In: A. Václavík: Luhačovské Zálesí. 2. vydání. Zlín 2005, s. 861-866.

II. HISTORIOGRAFIE

II.1 K dějinám národopisu

534

Volkskundliche Zeitschriften aus den Böhmischen Ländern, der Slowakei und der Russischen Föderation.

Hessische Blätter für Volkskunde und Kulturgeschichte 37-38, 2001-2002, s. 67-84.

535

Baláš, Emanuel; Baláš, Miloslav; Bartoš, František (s M. Makariusovou).

In: Biografický slovník českých zemí 2. Praha 2005, s. 189-190, 242-243.

III. OBECNÉ OTÁZKY

536

Marginalie k záměru a pojetí Biografického slovníku evropské etnologie.
Národopisná revue 13, 2003, č. 4, s. 234-237.

537

Karpaty – pestrá mozaika etnických pospolitostí.
Veronica: časopis ochránců přírody. 15. zvláštní vydání. 2002, s. 11-16.

538

Ubi bene, ibi patria – „Malé vlasti“ Čechů a Moravanů.
In: Ich małe ojczyzny. Lokalność, korzenie i tożsamość w warunkach przemian.
Wrocław 2003, s. 243-250.

IV. NÁRODOPISNÁ RAJONIZACE A DIFERENCIACE

539

Morava a Slezsko – etnický a etnografický obraz.
In: Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska IV. Etnografický a etnický obraz Čech, Moravy a Slezska (1500-1900). Národopisné oblasti, kulturní areály, etnické a etnografické skupiny. Praha, Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2004, s. 38-76, v příloze mapa Etnická a etnografická rajonizace Moravy a Slezska (od 17. do pol. 20. století)

540

Na závěr seriálu příspěvků ke studiu etnografické rajonizace Moravy a Slezska.
Národopisná revue 12, 2002, s. 4.

541

Lašsko, Kravaňsko a Hřebečsko – národopisné oblasti na etnických a kulturních rozhraních. Národopisná revue 12, 2002, s. 5-15.

542

Errata 15 – Do vlastního hnízda aneb nad Lidovou kulturou na Moravě.
Národopisná revue 12, 2002, s. 187-191.

543

Těšínsko 3 a 4.
Národopisná revue 12, 2002, č. 4, s. 235-237.
Recenze.

VII. 3.3. Tradiční a zlidovělé umění

544

Lidová výtvarná kultura.

In: Vlastivěda moravská. Okres Vsetín. Rožnovsko – Valašskomeziříčsko – Vsetínsko. Valašské Meziříčí – Brno – Vsetín 2002, s. 482-502.

VII. 3.4. Současné výtvarné aktivity, výtvarný folklorismus

545

Lid a jeho kultura z druhé ruky – Folk and Their Culture at Second Hand.

In: Folklorismy v českém výtvarném umění XX. století – Folklorisms in 20th-Century Czech Art. Praha, České muzeum výtvarných umění v Praze, 2004, s. 14-23.
Katalog

VIII. OBECNÝ NÁRODOPIŠ

546

"Potrefené" romistky se ozvaly...

Národopisná revue 12, 2002, s. 60-62.

Polemika.

547

Na hrubou diru hrubá záplata.

Národopisná revue 12, 2002, č.4, s. 244-245.

Polemika s I. Lázníčkovou.

IX. VARIA

548

Jak jsme k sobě s „Cardou“ přišli a co následovalo.

In: H. Maděrová – F. Synek: Kniha vzpomínek aneb Střípky vzácného života. Praha 2005, s. 56-57.

Richard Jeřábek

Prof. PhDr. Richard Jeřábek, DrSc. byl při sestavování Národopisného věstníku pro rok 2006 požádán o doplnění soupisu publikovaných prací, který otiskl v tomto časopise v roce 2001. Během léta 2006 proto připravil uvedený soupis prací. V sobotu 14. října 2006 se však životní dráha Prof. Jeřábka zcela nečekaně uzavřela v palermské katedrále během jeho cesty po Sicílii.

Redakce

Blahopřání PhDr. Josefu Jančářovi, CSc.

Dne 6. června 2006 oslavil 75. narozeniny etnograf a muzejník PhDr. Josef Jančář, CSc. Rádi bychom se na tomto místě připojili k početné řadě gratulací a popřáli jubilantovi především pevné zdraví, životní pohodu a tvůrčí elán pro plnění všech záměrů, kterým se ve svém bohatém profesním životě věnuje.

Úctyhodný rozsah vědecké a publikační činnosti J. Jančáře názorně shrnula osobní bibliografie vydaná při příležitosti jeho 65. narozenin a nyní je opět obohacena výsledky čínorodé a energické práce dalšího desetiletí. Během těchto deseti let se zásluhou J. Jančáře a jeho spolupracovníků, podařilo úspěšně pokračovat v budování NÚLK jako našeho předního národopisného pracoviště, které se aktivně podílí na mezinárodní spolupráci v oblasti lidové kultury a folkloru.

Pod vedením J. Jančáře byl strážnický ústav v roce 1990 pověřen garancí za uskutečňování zásad *Doporučení k ochraně tradiční lidové kultury a folkloru UNESCO* (1989) v České republice. Realizaci idejí zmíněného mezinárodně uznávaného dokumentu, přípravou náročných projektů zlepšujících péči o tradiční lidovou kulturu a v neposlední řadě propagaci myšlenek *Doporučení UNESCO* mezi širokou veřejností se J. Jančář mimořádně věnuje od samého počátku.

V letech 1995-1997 proběhla ve Strážnici pod organizačním vedením J. Jančáře setkání odborníků na mezinárodní úrovni. Jednání shrnula zkušenosti zemí střední a východní Evropy s uplatňováním zásad *Doporučení UNESCO* a významně rozšířila oblast zájmu o problematiku komercializace tradiční lidové kultury a otázku možnosti využití autorských práv a práv příbuzných v oblasti tradiční lidové kultury. Závěry vzešlé z těchto mezinárodních konferencí byly publikovány formou metodické příručky pod názvem *Zásady ochrany tradiční lidové kultury před nevhodnou komercializací*. V následujících letech byla obdobně pro UNESCO zpracována studie *Etika a tradiční lidová kultura*. V mnohém rozvíjela příspěvky strážnického symposia z roku 1998, které bylo shodně zaměřeno na studium etického poselství obsaženého v projevech tradiční lidové kultury.

Ve stejném období uskutečnil NÚLK v čele s J. Jančářem videodokumentační projekt *Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska* a jeho výsledná forma byla oceněna nejen odbornou veřejností u nás, ale i ze strany UNESCO. Na tento úspěch navázal podobný program rozsáhlé videodokumentace výrobních postupů lidových řemesel a lidové umělecké výroby. Záměrem tvůrčího týmu vedeného J. Jančáře se stalo vytvoření dokumentačního materiálu pro vědeckou práci, ale i názorné studijní pomůcky pro výuku na pedagogických

a uměleckých školách různých typů. Nutnost vzniku videoencyklopedie s doprovodnými texty vyvolal v život i velmi neuspokojivý stav dokumentace rukodělné výroby, která patří mezi nejohroženější součásti lidové kultury. J. Jančář mohl využít zkušeností získaných na počátku osmdesátých let 20. století, kdy doplnil dokumentační fond ULUV videozáznamy práce ze dřeva. Ve veškeré aktivitě J. Jančáře v této oblasti se zračí přesvědčení o nutnosti budování komplexní odborné dokumentace, která je však zároveň důležitým prostředkem vytváření zázemí pro soudobé kulturní a společenské využívání prvků lidových tradic.

V této souvislosti je třeba uvést J. Jančářem mnohokrát vyslovenou obavu z důsledků, které přineslo zrušení ÚLUV, předání jeho cenných dokumentačních fondů do několika muzejních archivů a zamítnutí privatizačního záměru ÚLUV. Velmi neuváženě tak zanikla organizace, která mohla v rámci našeho státu zabezpečit výzkum a vývoj, marketing, právní a finanční služby pro lidové řemeslníky a být i rovnocenným partnerem obdobných profesních institucí v zahraničí. Velmi tíživě dopadl zánik ÚLUV na samotné výrobce, kteří osamoceni mohli jen pramálo čelit tlakům tržní ekonomiky. Proto právě sem směřovalo úsilí J. Jančáře a jeho spolupracovníků, kteří navázali na projekt UNESCO *Žijící lidské poklady* a v roce 2000 zahájili vlastní plán podpory výrobců pod názvem *Nositelé tradice lidového řemesla*. Cílem programu je ocenění jednotlivců, kteří ovládají tradiční technologie a své znalosti a dovednosti předávají následovníkům. Vedle tohoto společenského ocenění práce lidových řemeslníků a programu již zmíněné videoencyklopedie stojí i systematické budování sbírky samotných výrobků v NÚLK. Širší veřejnosti byla díla výrobců z tohoto souboru představena na rozsáhlé výstavě, kterou autorsky připravil dnešní jubilant. V souhrnu všechny uvedené projekty dokládají ucelenou organizaci péče o lidovou rukodělnou výrobu, na které se J. Jančář významně podílí.

Jeho jméno je však stejně nerozlučně spojeno s péčí o folklorní tradice v rámci současné kultury a zejména s MFF ve Strážnici. Jeho zásluhou došlo k zintenzivnění naší spolupráce s významnou mezinárodní organizací se statutem poradního orgánu UNESCO v otázkách ochrany lidové kultury – CIOFF. Díky kvalitní činnosti České národní sekce CIOFF ustanovené při NÚLK v roce 1993 se stal 50. ročník MFF ve Strážnici festivalem Středoevropského prostoru této organizace. Při příležitosti konání jubilejního ročníku strážnického festivalu vzešla z pera J. Jančáře rovněž obsáhlá práce věnovaná jeho padesátileté historii, jeho vývoji a proměnám, které autor začlenil do širšího kulturně historického rámce. V knize nemohl J. Jančář opominout ani další významné téma své vědecké práce spojené s analýzou způsobů využívání / zneužívání prvků lidové kultury, téma folklorismu. Ve svých studiích usiluje o komplexní hodnocení tohoto fenoménu, který na jedné straně představuje tvořivé využívání lidových tradic v soudobé masové kultuře

a přispěl a přispívá k uchování multikulturního obrazu světa. Na straně druhé byly prvky lidové kultury zneužívány jako prostředek politického ovlivňování a nacionalistické propagandy, což vyústilo v degradaci jejich hodnot. Jmenovitě bychom chtěli uvést danému tématu věnovaný výzkumný projekt NÚLK odborně garantovaný J. Jančářem, jehož prvním výsledkem se stala přínosná a reprezentativní publikace *Lidová kultura v kulturním vývoji České republiky. Úvahy o jejím studiu a využívání*. Statě čtveřice autorů přiblížily přístup čtyř společenskovědních oborů ke studiu forem využívání jevů lidové kultury ke kulturním, společenským a politickým aktivitám v novodobých dějinách našeho státu.

J. Jančář se redakčně podílel i na jednom z nejvýznamnějších publikačních počinů posledních let v oboru národopisu – na zrodu výpravné publikace *Lidová kultura na Moravě*. Kolektivu předních odborníků se pod jeho vedením podařilo zaplnit dlouho chybějící část nové řady *Vlastivědy moravské*. Vznikl souhrnný přehled o kultuře a způsobu života zemědělských vesnic a městeček na Moravě v 19. a 20. století doplněný obsáhlým obrazovým materiálem.

Jak je z výše uvedeného patrné, J. Jančář stál v čele mnoha náročných projektů, jejichž výsledky napomohly mimo jiné při formulování významného vládního usnesení *Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice* z roku 2003. V dokumentu se stát přihlásil ke svému spolupodílu na zajištění ochrany důležité části kulturního dědictví, kterou tvoří tradiční lidová kultura. Před námi je tak příklad plodného spojení vědeckých poznatků a kulturní politiky státu.

Malý prostor článku dovolil jen velmi stručně upozornit na bohatou odbornou činnost J. Jančáře v průběhu několika málo posledních let. J. Jančář v ní navázal na stejně úctyhodnou práci předešlých desetiletí, která byla podrobněji zhodnocena při příležitosti jeho předchozích životních jubileí. Jedním z gratulantů byla před pěti lety na stránkách *Národopisné revue Vlasta Ondrušová*, která vyjádřila úctu a obdiv k činorodé a všestranné práci PhDr. Josefa Jančáře, CSc. V závěru dnešního příspěvku nezbyvá než tato slova znovu s uznáním zopakovat.

Iva Magulová

Josef Jánčář – výběrová bibliografie (1996-2005)

I. Český národopis

Aplikace doporučení UNESCO v České republice. Národopisná revue 6, 1996, 3, s. 122-124.

Mezinárodní spolupráce ÚLK v roce 1995. Národopisná revue 6, 1996, 3, s. 152-154.

Proměny Ústavu lidové kultury ve Strážnici. Národopisná revue 6, 1996, 2, s. 55-62.

Rapport Synthétique sur l'application de la Recommandation sur la sauvegarde de la culture traditionnelle et populaire. In: *Seminaire des pays de l'Europe centrale et orientale.* Strážnice 1996, s. 8-19.

Lidová kultura v globální informační společnosti. Národopisná revue 7, 1997, 2, s. 62-63.

UNESCO a lidová kultura. Umění a řemesla 39, 1997, 4, s. 54.

Výstava Slovácko 1937. In: *Slovácko* 39, 1997, s. 155-157.

Zásady ochrany tradiční lidové kultury před nevhodnou komercializací. Metodologická příručka (česky, anglicky, francouzsky). Strážnice 1997, s. 5-58, ed. J. Krist.

Kultura a tradice. In: *Napajedla. Příroda – dějiny – kultura.* Napajedla 1998, s. 151-165.

Poznání zdrojů mravních norem a postojů jako podmínka spolupráce v multikulturní společnosti. In: *Etika a tradiční lidová kultura.* Strážnice 1998, s. 10-20.

Folklorismus a komercializace lidové kultury. Národopisná revue 9, 1999, 2, s. 67-73.

Slovácko 1959-1999. In: *Slovácko* 41, 1999, s. 123-125.

Studium proměn mravního vědomí a jednání v lidové kultuře. In: *Tradicie, etika a civilizační změny.* Bratislava 1999, s. 30-34.

Etika a tradiční lidová kultura (česky, anglicky, francouzsky). Strážnice 1999, s. 5-66, ed. J. Krist.

Principy mravnosti a morálky v projevech lidové kultury. Český lid 87, 2000, 4, s. 289-293.

Lidová kultura v České republice. Její dokumentace a interpretace. In: *Tradicie lidové kultury v kulturním vývoji České republiky.* Strážnice 2001, s. 8-16.

Nad deseti lety Ústavu lidové kultury ve Strážnici. Národopisná revue 11, 2001, 1, s. 51-52.

Etografie a Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice. In: *Péče o tradiční lidovou kulturu v České republice.* Strážnice 2002, s. 19-22.

Nové projekty UNESCO. Národopisná revue 12, 2002, 1, s. 62-63.

Proměny studia lidové kultury a jejího využívání v České republice. In: *Lidová kultura v kulturním vývoji České republiky.* Strážnice 2002, s. 39-78.

Z historie národopisných slavností na Moravě. Malovaný kraj 39, 2003, 3, s. 24-25.

Dokonalost prostého života. Lidová kultura, folklor a folklorismus. Dějiny a současnost 26, 2004, 6, s. 27-31.

Péče o tradice lidové kultury. Slovácko 46, 2004, s. 349-352.

Soudobá péče o tradice lidové kultury. Malovaný kraj 40, 2004, 4, s. 20-21.

Lidová tradice a současnost. Veřejná správa 2005, 4, s. 22-23.
Dědictví učitelských osobností na Slovácku. Malovaný kraj 41, 2005, 4, s. 26-27.
Dědictví učitelských osobností. Národopisný věstník 22, 2005, s. 34-39.

II. Osobnosti

Nad nedožitými šedesátníky Josefa Tomše. Národopisná revue 6, 1996, 2, s. 110-111.
Josef Beneš osmdesátníkem. Národopisná revue 7, 1997, 2, s. 82-83.
Josef Klvaňa a Slovácko. Malovaný kraj 33, 1997, 3, s. 13.
Josef Klvaňa, příklad tvůrčího života. Národopisná revue 7, 1997, 3-4, s. 144.
Vzpomínka na architekta Antonína Kuriala. Národopisná revue 7, 1997, 2, s. 83-84.
Primáš Jaroslav Václav Staněk. Národopisná revue 8, 1998, 4, s. 267.
Za Otakarem Máčelem (25. 8. 1920 – 24. 6. 1997). Národopisná revue 8, 1998, 1, s. 43.
Pětasedmdesátník Zdeněk Mišurec. Národopisná revue 10, 2000, 3-4, s. 112-113.
Blahopřání Richardu Jeřábkovi (14. 5. 1931). Národopisná revue 11, 2001, 2, s. 114.
Karel Pavlišťík, člověk a občan. Acta musealia 1, 2001, 2, s. 5-54.
Hrajte, že mě hrajte. (Josefu Benešovi k pětasedmdesátninám). Národopisná revue 12, 2002, 2, s. 98.
Nad devadesátníky Ludvíka Kunze. Slovácko 46, 2004, s. 93.
Za Josefem Benešem (1. 3. 1917 – 2. 10. 2005). Národopisná revue 15, 2005, 4, s. 241.

III. Lidová kultura hmotná

Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice. Lidová keramika I./1. Průvodní publikace k videodokumentaci technologii. Strážnice 1997.
Lidová řemesla a lidová umělecká výroby v České republice. Pletiva II./1. Průvodní publikace k videodokumentaci technologii. Strážnice 1998.
Lidová řemesla a lidová umělecká výroby v České republice. Práce ze dřeva III./2. Průvodní publikace k videodokumentaci technologii. Strážnice 1998.
Rukodělná výrobní tradice a současnost. Umění a řemesla 40, 1998, 4, s. 71.
Rukodělná výroba jako součást národního kulturního dědictví. In: Lidová kultura v kulturním vývoji České republiky (1918-1998). Strážnice 1999, s. 7-12.
Tradice a současnost lidové rukodělné práce v České republice. Národopisná revue 9, 1999, 3, s. 123-128.
Zaměstnání a obživa. In: Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská, nová řada, sv. 10. Brno – Strážnice 2000, s. 30-78.
Lidoví řemeslníci jako profesní skupina nositelů tradic. Národopisná revue 11, 2001, 3, s. 161-162.
Novodobá výroba lidových krojů. Národopisná revue 11, 2001, 1, s. 29-32.
Podomácká výroba na Vsetínsku. In: Okres Vsetín. Vlastivěda moravská, topografická řada, sv. 68. Valašské Meziříčí – Brno – Vsetín 2002, s. 371-382.
Lidová řemesla a lidová umělecká výroby v České republice. Pletiva II./2. Průvodní publikace k videodokumentaci technologii. Strážnice 2003.

Lidová řemesla a lidová umělecká výroby v České republice. Lidová keramika I./3. Průvodní publikace k videodokumentaci. Strážnice 2004.
Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice. Český lid 91, 2004, 2, s. 205-219.
Péče o lidová řemesla v České republice. Národopisný věstník 21, 2004, s. 22-29.
Současné formy péče o lidová řemesla. Národopisná revue 14, 2004, 1, s. 60-63.
Lidová umělecká výroba v České republice. /kat/. Slovácké muzeum, Uherské Hradiště 2005, s. 3-6.
Zvelebování řemesel. Tradice lidové výroby v českých zemích. Dějiny a současnost 27, 2005, 9, s. 22-23.

IV. Folklorismus

Čtvrtstoletí Kašavy. Národopisná revue 6, 1996, 4, s. 220-221.
Hornácké slavnosti 1996. Národopisná revue 6, 1996, 4, s. 194.
Folklorní Pražské jaro 1997. Národopisná revue 7, 1997, 3-4, s. 161-162.
Hradištské jarmaky. Národopisná revue 7, 1997, 3-4, s. 166.
Masopust 1997 v Kyjově. Národopisná revue 7, 1997, 3-4, s. 158-159.
„Straňanský festival“ 1997. Národopisná revue 7, 1997, 3-4, s. 158.
Týden beskydské kultury v Polsku 1996. Národopisná revue 7, 1997, 1, s. 47-48.
Uherskohradištský festival nástrojů lidové hudby. Národopisná revue 7, 1997, 2, s. 85-86.
Nad osmým ročníkem Festivalu hudebních nástrojů v Uherském Hradišti. Národopisná revue 8, 1998, 4, s. 261-263.
Ohlédnutí za festivalem hudebních nástrojů v Uherském Hradišti. Národopisná revue 8, 1998, 1, s. 41.
Perspektivy MFF Strážnice. Národopisná revue 8, 1998, 1, s. 38.
U nás na Náchodsku 1998. Národopisná revue 8, 1998, 3, s. 193-195.
Chodská hyjta v Domažlicích. Národopisná revue 9, 1999, 4, s. 244-245.
Šumperský mezinárodní folklorní festival. Národopisná revue 10, 2000, 3-4, s. 128.
XXXI. Slezské dny v Dolní Lomné. Národopisná revue 10, 2000, 3-4, s. 129-130.
Holářovice 2002. Národopisná revue 12, 2002, 3, s. 179-180.
XIII. Mezinárodní festival hudebních nástrojů lidových muzik. Národopisná revue 14, 2004, 1, s. 55-56.
Zapomenuté uherskohradištské folklorní festivaly. Malovaný kraj 40, 2004, 4, s. 14-15.
Folklor ve skanzenech. Národopisná revue 15, 2005, 4, s. 242.
Písní a tancem. Národopisná revue 15, 2005, 4, s. 248-250.
Strakonice 2004. Národopisná revue 15, 2005, 1, s. 68-69.
60 let Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici. /kat/. NÚLK, Strážnice 2005.

V. Vlastivěda

Památník našich nejstarších cestovatelů. Národopisná revue 7, 1997, 2, s. 98-99.
Královské město Uherské Hradiště: obnova historického jádra 1990-2000. Uherské Hradiště 2002. (Spolupráce A. Holý, P. Titz)
Rohatec. Minulost a přítomnost obce. Rohatec 2003.

Kořeny divadla v Uherském Hradišti. In: Slovácké divadlo 1995-2005. Uherské Hradiště 2005, s. 6-7.

VI. Recenze a zprávy

- Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Národopisná revue 7, 1997, 1, s. 52-53.
- R. F. Murphy: Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Národopisná revue 9, 1999, 2, s. 107-108.
- C. Geertz: Interpretace kultury*. Národopisná revue 10, 2000, 3-4, s. 130.
- M. Mauss: Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Národopisná revue 10, 2000, 1-2, s. 53.
- Acta Musealia*. Národopisná revue 11, 2001, 2, s. 130-131.
- L. Holý: Malý český člověk a skvělý český národ*. Národopisná revue 11, 2001, 4, s. 224.
- V. Štajnochr: Panna Marie Divotvůrkyně*. Národopisná revue 11, 2001, 2, s. 124-125.
- A. Vondrušková: Drátenictví*. Národopisná revue 12, 2002, 4, s. 238-239.
- Acta musealia 2001/2*. Národopisná revue 12, 2002, 1, s. 57.
- Acta musealia – suplementa 2003. Muzeum a škola*. Národopisná revue 13, 2003, 4, s. 243-244.
- Acta musealia 3, 2003/1*. Národopisná revue 14, 2004, 3, s. 186-187.
- Berounské a kunštátské hrncířské trhy 2004*. Národopisná revue 14, 2004, 4, s. 235-236.
- Domácká a řemeslná výroba – tradice a současnost*. Národopisná revue 14, 2004, 4, s. 231-232.
- Dřevo, proutí, sláma v tradiční rukodělné výrobě*. Acta musealia 4, 2004, 1-2, s. 167-168.
- I. Frolec: Kovářství*. Národopisná revue 14, 2004, 2, s. 116.
- J. Jílik: Rebelové proti všednosti*. Národopisná revue 14, 2004, 1, s. 60.
- Sociologický časopis 40, 2004, č. 1a 2*. Národopisná revue 14, 2004, 4, s. 245.
- A. Vondrušková – I. Prošková: Krajčářství*. Národopisná revue 15, 2005, 3, s. 200-201.
- Cena Vladimíra Boučka za uchování a rozvoj lidové umělecké výroby*. Zpravodaj města Uherské Hradiště 2005, 6, s. 26.
- D. Luther – P. Salner (ed.): Menšiny v meste*. Národopisná revue 15, 2005, 4, s. 252-253.
- Ediční aktivity Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně*. Národopisná revue 15, 2005, 4, s. 258-259.
- Folklorismy ve výtvarném umění XX. století*. Prostor Zlín 12, 2005, 1, s. 14-16.
- Galerie lidových řemeslníků v Chanovicích*. Národopisná revue 15, 2005, 4, s. 259-260.
- J. Hanzal: Cikáni na Moravě v 15.-18. století. Dějiny etnika na okraji společnosti*. Národopisná revue 15, 2005, 1, s. 71.
- J. Jeroným: C. Höschl – Kde bydlí lidské duše*. Národopisná revue 15, 2005, 2, s. 134-135.
- J. Jílik: Žitkovské bohyně. Po stopách lidové magie v Bílých Karpatech*. Národopisná revue 15, 2005, 4, s. 257-258.

L. Brázdilová: Etnografie vyškovského jazykového ostrova. Národopisná revue 15, 2005, 3, s. 202.

Moravské výšivky v Anglii. Národopisná revue 15, 2005, 1, s. 71.

Národopisná expozice ve Zlině. Národopisná revue 15, 2005, 2, s. 130-131.

Iva Magulová

Z TERÉNNÍ DOKUMENTACE

Velikonoční koleda v Hrotěnicích na Nymbursku a její srovnání s koledou v Čelákovících-Jiříně a ve Světici u Říčan

(Věnováno PhDr. Věře Thořové, CSc.)

Ludvík Skružný

Počasi na Bílou sobotu dne 14. dubna 2001 bylo velmi nepříznivé, váł chladný vítr, chvílemi sněžilo a na fotografování nebyly příliš příznivé podmínky. Proto i fotodokumentace byla omezená.

Obec Hronětice – ves lidí Hronětových, ležící na říčce Vlkavě, pravém přítoku Labe, vzdálené cca 6,5 km severozápadně od Nymburka. I když jména s koncovkami *-etice*, *-ětice* (vývojově starší, v Čechách jich V. Šmilauer podchytil 130) a *-etín*, *-ětín* (vývojově mladší, v Čechách jich týž badatel registroval 78), písemné prameny připomínají Hronětice až k letům 1545, 1561 a 1615.¹

Účastníci koledy, kteří při obchůzce vystupují jako *černí* – hoši přibližně patnáctiletí se scházejí na Bílou sobotu ve 12.00 hodin v hronětické hasičské zbrojnici (nad kapličkou z roku 1803). Tentokrát, pro velkou zimu se sešli ve stavení na horním konci vesnice. Scházejí se dříve, aby si během jedné hodiny sazemi začernili obličej a ruce, připravili si nádobu se sazemi určenou na následnou obchůzku po vesnici a oblékli se do černých oděvů, ověšených pestrobarevnými papírovými fábory, které mají připevněné na čepicích na ramenou a zadních partiích svých černých bund (svetrů apod.). S přípravou musí být hotovi do 13.00 hodin.

Ve 13.00 hodin přicházejí na sraz koledníků bíle oblečení *faráři* – mladší chlapani, oděni do bílých oděvů bílých kalhot a bílých košil nebo sak, na kterých mají upevněn kříž, vytvořený z červené stuhy. Jdou buď prostovlasí nebo s biskupskými mitrami na hlavách. Pod nosem mají namalované zakroucené knírky. Jeden z farářů drží v ruce klapačku, druhý drží *pokladničku* – úhlednou osmiúhelníkovou krabičku od bonbónů s odklápěcím víčkem na peněžité dary.

Ve 13.00 hodin přichází na místo srazu další početná skupina *babek* za volání: „*Zemědělský babky, zemědělský babky, už jsou tu!*“, zůstávají stát před hasičskou zbrojnicí, letos před vraty usedlosti. Jen některé, z nich vstoupily do

¹ PROFOUS, A.: *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I*. Praha 1947, s. 689; ŠMILAUER, V.: *Osídlení Čech ve světle místních jmen*. Praha 1960, s. 163-164.

dvora, ale *faráři* je hned vykázali ven s poučením: „*Babky tady nemají co pohledávat!*“

Účastníci velikonoční koledy v Hrotěnicích: „*faráři, černí, babky*“. Foto L. Skružný

Babky jsou hoši ve věku od sedmi do deseti až jedenácti let, oblečení do tepláků, přes které mají navlečenu sukni případně ještě pracovní zástěru, svetr či bundu, obličej je malovaný, výrazné rumělce na tvářích a na hlavách šátky. V rukách drží košíky na koledu, některé *babky* je mají vystlané senem.

Ve 13.00 hodin vychází průvod, který tvoří *čtyři černí, tři faráři* a *houfec babek* na koledu k nejzažšímu, hornímu stavení Hronětic. Zastaví se u stavení, zazvoní a za klapotu klapačky odříkávají koledu:

„ <i>Židé nevěrní</i> “	<i>aby ho jali,</i>	<i>na Bílou sobotu</i>
<i>jako ti černí</i>	<i>ukřižovali,</i>	<i>zas vykopalí.“</i>
<i>kopali jámu</i>	<i>na Velký pátek</i>	
<i>Ježíši Pánu</i>	<i>do hrobu dali,</i>	

Přicházející ženy dávají koledníkům peníze, které *farář* ukládá do pokladničky. Černí pronikají do dvora a černí staré i mladé ženy a děvčata, které neunikla, jejich rukám, namočeným v nádobce se sazemí. Staré ženy a mladé paní prosily, aby je začernily jen málo, ale svobodná děvčata, ta si považovala za čest být co nejvíce zmalována. Zmalované ženy pak vkládaly *babkám* do košíků vejce, většinou syrová, jen výjimečně uvařená natvrdo.

Takový obraz se naskýtal dům od domu, někde, zvonili marně, nikdo nevyšel, ale i to bylo vzácné. I stařenky, které byly samy, obdarovávaly koledníky 10 Kč. Jen v jednom případě se mi zdálo, že muž, který vyšel ze stavení, kde bylo několik ukrytých žen, zlomyslně hodil jediné vejce do košíku *babce* snad ve snaze zasáhnout a rozbít jiné vejce v košíčku uložená.

Účastníci velikonoční koledy v Hrotěnicích: „babky“. Foto L. Skruzný

Některá starší svobodná začerněná děvčata šla vesnicí za koledníky, vystavující své zmalování na odív a bavila se starším chlapcem, objíždějícím, skupiny již zmalovaných dívek porůznu po vsi postávajících, na své motorce. Ve vsi se v blízkosti koledníků zdržovalo i několik maminek, které byly v blízkosti svých dětí, které ve skupině koledníků vystupovaly jako *babky*.

Koledu v Hroněticích dokumentovala na Bílou sobotu v roce 2000 pracovnice Etnologicjého ústavu AV ČR PhDr. Věra Thořová, CSc. V díle *Velikonoční a předvelikonoční koledy v Čechách. Poklady lidové kultury sv. 10*, Praha EÚ AV ČR, 2005 na straně 353 zachytila koledu ve stejné torzovité podobě. Ta se jeví jako druhá polovina koledy, publikované v I. ročníku Vlastivědného sborníku okresu Brandýského nad Labem s názvem *Naše Polabí 1923/1924* v článku *V Čelákovcích-Jiřině*, otištěném na straně 127. Tato koleda zachycena, rovněž v oblasti středního Polabí v Jiřině, místní části města Čelákovic. Koledníci tehdy chodili na Bílou sobotu za rachotu řehtaček dům

od domu, odřikávali koledu a vybírali výslužku. Koleda měla tehdy dvě sloky tohoto znění:

1) „*Klekání zvoníme,
Jidáše honíme.
Ó, Jidáši, zrádče,
Cos to učinil,
že jsi svého mistra
Židům prozradil.
Nyní musíš trpěti,
luciperem býti!*“

2) „*Židé nevěrní,
Jako psi černí,
kopali jámu
Ježíši Pámu,
aby ho jali,
ukřižovali,
na Velký pátek
do hrobu dali
a na Bílou sobotu
zas vykopalí.*“

Zkrácenou podobu původně jistě rovněž dvoustrofé koledy zaznamenala Věra Thořová² o Velikonočích v roce 2003 v obci Světice u Říčan.

„*Klekání zvoníme
Jidáše honíme.
Jidáši nevěrný
Psi černí kopali jámu
Ježíši Pámu
Aby ho jali*

*ukřižovali
Na Velký pátek
do hrobu dali
na Bílou sobotu
zas vykopalí.*“

Začerněná tvář „černého“
Foto L. Skružný

² THOŘOVÁ, V.: *Velikonoční a předvelikonoční koledy v Čechách*. Praha 2005, s. 350.

Z architektury v obci Hronětice si zaslouží pozornost: Dům čp. 36 je, jako většina usedlostí v obci, štítem orientovaný ke komunikaci. Má hluboké, dnes již betonovými dlaždicemi vydlážděné zápraží. V předsunuté podsíni, rovněž kryté betonovými dlaždicemi, je umístěna lavice. Podsíň je nesena dvojicí sloupků, vyvýšených na betonové hranolové patky na ochranu před uhníváním. Lomenice obydli je v horní části klasově skládaná a ve spodní svise bedněná. V horní i spodní části štítu jsou prkna bednění kryta lištami. Ve svise bedněné části štítu jsou proříznuty dva větrací otvory ve tvaru kalicha.³ Do světnice je nově osazeno čtyřdílné okno. Vícedílná okna jsou nově osazena i do okapové strany domu na straně se zápražím.

Dům čp. 38, štítem orientovaný ke komunikaci, má svise bedněný štít s lištami překrývajícími škvíry na styku prken bednění, do něhož jsou proříznuty dva kruhové větrací otvory, tzv. vyzíry. Podobně jako u čp. 36 je do světnice nově prolomeno čtyřdílné okno.

Z několika zděných usedlostí se svise bedněnými štíty, byla dokumentována jedna se zbytky staré z drobných kamenů zděné široké ohradní zdi kryté pultovou stříškou, v minulosti pobitou šindelem a dnes pokrytou taškami. Majitel ji odstraňuje a nahrazuje pletivovým plotem, napínaným na rám s podezdívkou zděnou z cemento-betonových tvárníc.

Hranolová klasicistní kaplička z roku 1803 s lucernou, orientovaná dveřmi ke komunikaci. Na čelní i bočních stranách jsou polopilíře se širokou, vždy ve střední části stěny, stlačeným obloukem vykrojenou podokapní římsou. Nad dvoukřídlými dveřmi je čtvercové, stlačeným obloukem zaklenuté okno, rozdělené příčnikem. Na boční stěně pod římsou tvořenou stlačeným obloukem je letopočet 1803. Střecha je trojstupňová na vyšší komole kuželovité, plechem pokryté střeše je osmiboká lucerna se zvonem a na ní osmiboká též plechem pobitá cibule. Na jejím vrcholu je kovaný řecký jablíčkový kříž (říšská jablka s křížkem ve vrcholu) se čtyřlístem v překřížení svislého a vodorovného břevna. V sousedství kaple stojí hasičská zbrojnice se sedlovou střechou. V ní se černí, pokud není chladné počasí jako tento rok líčí a čekají na příchod kněží a babek.

Proti kapličce stojí zděná usedlost hákového typu okapní stěnou orientovaná ke komunikaci, v jejímž štítu je prolomena dvojice obdélníkových plných obloukem zaklenutých větracích otvorů. Do světnice je namísto dvou původních oken asymetricky prolomeno jedno okno dvoudílné.

³ Kalich se jako větrací otvor ve štítu uplatňuje až po vydání tolerančního patentu císařem Josefem II. dne 13. 10.1781.

Za povšimnutí stojí i využití odříznutím dna upravené průhledné plastové lahve jako schránky na noviny a listovní zásilky. Láhev je připevněná na domě bez čísla, sousedícím s domem čp. 25. Cestou do Hronětic jsme v obci Ostrá viděli z auta cca před 12.00 hod. skupinu asi deseti chlapců s *trakaři*, když jsme se po 14.30 hod. vraceli z Hronětic přes Ostrou *trakařníky* jsme již nikde v obci neviděli.

V této oblasti středního Polabí jsme míjeli několik stavení s bedněnými štíty a na několika z nich byly větrací otvory v podobě kalichů, nejspíše svědectví o tom, že jejich stavebníky byli evangelíci.

RECENZE

Karel Pavlišťík: *Dřevo, proutí, sláma v tradiční rukodělné výrobě na Podřevnicku. Zlín 2005.*

Významným a velkým přínosem pro poznání tradiční rukodělné výroby a její svébytné funkce ve venkovském prostředí je kniha Karla Pavlišťíka *Dřevo, proutí, sláma v tradiční rukodělné výrobě na Podřevnicku*, kterou vydala v roce 2005 Krajská knihovna ve Zlíně ve spolupráci s Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Cílem této regionálně vymezené monografie je poskytnout co nejucelenější obraz života a specifické role domácích výrobců na Podřevnicku, z etnografického hlediska v přechodové oblasti, v místě styku kultury „horské a nížinné“, tedy na rozhraní okruhu Valašska, Slovácka a Hané. Takovýto exkurz je zaměřen na trojici vybraných přírodních surovin – tj. dřevo, proutí a slámu. Aby už víceméně zaniklá situace vyvstala v co nejjasnějších a nejkonkrétnějších obrysech, zaměřil se autor na všechna dostupná hlediska domácí výroby sledovaného regionu.

Karel Pavlišťík časově začlenil výstupní údaje své publikace především do 2. poloviny 19. a první poloviny 20. století s logickou návazností na zachytitelný přesah do doby po společenských přeměnách po roce 1948, kdy byla stále možná dokumentace a identifikace autentických nositelů potřebných informací i konkrétních dovedností. Zaměřil se na společensko-ekonomický vývoj z hlediska historických souvislostí (historické předpoklady / podmínky pro vznik i rozvoj domácí výroby v rámci souvislosti a vzájemného propojení spolupůsobících faktorů, možnosti zdrojů obživy / příjmy a snaha o zlepšení ekonomického a sociálního postavení, společenské zařazení / sociální diferenciaci v rámci venkovské komunity, problematika specifických forem prodeje i odbytu) a činitele spjaté přímo s konkrétní výrobou (materiálové možnosti, pracovní postupy a technologie, vliv konzervativního prostředí v ustálených technikách, zakořenění návyku a zvyků, používání triků, praktik a tvůrčích vylepšení, subjektivní i objektivní vztahy v rámci postoje tvůrců k materiálu i výrobním nástrojům a hotovým produktům, svědectví o tvůrčí práci člověka v existenčně složitých podmínkách).

Knihy je tématicky rozčleněna na tři části podle stěžejních materiálů charakteristických pro danou oblast – dřevo, proutí, sláma. Autor navázal na svou publikaci *Domácká výroba dřevěného náradí a náčiní na Podřevnicku* (vydalo v roce 1993 Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně), kdy původní obsah o domáckém zpracování dřeva aktualizoval, obohatil a přidal materiály týkající se zhotovování předmětů z proutí a slámy.

Celá monografie je vypracována na podkladě pramenného materiálu, který tvoří kostru studie. Autorovi se tak podařilo zachytit archivním studiem a především terénním výzkumem (v letech 1962-1970 a 1990-2004, shromáždění velkého množství zpráv a údajů archivního charakteru i tištěných zdrojů, rozsáhlý a systematický sběr hmotných dokladů využitých k dokumentaci a jako bezprostředních zdrojů informací) autentické situace i dožívající výrobce, čímž práce nabyla velkých vypovídacích schopností. Jednou z hlavních předností této studie je především komplex hmotné, obrazové a textové dokumentace získané v terénu.

Práce je konkrétní sondou do specifické stránky způsobu života ve venkovském prostředí regionu Podřevnicka. Výstupní údaje a poznatky rozkrývají vliv domácí výroby na celkový život, každodennost a sociální postavení určité vrstvy vesnické komunity. Množství statistických tabulek odkazujících na rozmanitý záběr údajů tykajících se obyvatel sledované oblasti pomáhá vytvořit o tématu ucelenější obraz. Shromážděná fakta se dostávají do vzájemných souvislostí, a vysvětlují tak některé svébytné jevy. Autor podrobně rozebírá podmínky pro vznik a rozvoj domácí výroby v ekonomickém kontextu s přímou vazbou na společenské podmínky, přístup k využití dostupných zdrojů, celý proces výroby a následného prodeje i se sociálními aspekty.

Statistické tabulky doplňují názorné mapky odbytíšť a ustálených pěších tras výrobců i podomních obchodníků z Podřevnicka.

Významnou součástí knihy jsou podrobné a dobře čitelné technologické postupy výroby jednotlivých produktů i s přípravnou fází materiálu, popisem jednotlivých nástrojů a náčiní (včetně péče o ně), kvalitní terminologií (profesní i nářeční), jednotlivými etapami zhotovování (zdokumentovány i konstrukční detaily a zdobení) a přípravou k expedici.

Obrovský přínos mají detailně rozpracované postupy demonstrované autentickými fotografiemi z terénu vhodně doplněné pro názornost dokumentární kresbou. Zachyceny tak jsou i mnohé už zcela zaniklé druhy rukodělné výroby. Tato část monografie je velmi důležitá pro zachování kulturotvorných hodnot. Přínosná je jak pro práci v terénu, tak i v depozitáři. Díky rozboru druhů náradí a náčiní (opomenuty nezůstávají ani různé podomácky vyrobené pomocné nástroje a prvky) ve spojení s detailní kresbou a čitelnými záběry samotné výroby je umožněna poměrně dobrá rekonstrukce jednotlivých činností.

Ačkoliv kniha nepředstavuje učebnici rukodělných technologií, pro svou názornost se v praxi už osvědčila při znovuožívání některých druhů výroby jak v prostředí odborného pracoviště, tak v dílnách nadšených samouků. Publikace Karla Pavlišťika o tradiční rukodělné výrobě na Podřevnicku je

kvalitní vědecká monografie, která umožňuje širokému spektru čtenářů nahlédnout v uceleném kontextu do jedné polohy lidové kultury provázanou s lidskou prací a tvořivostí.

Václav Michalička

VÝSTAVY

Romantika české krajiny

K výstavě obrazů v Městském muzeu v Čelákovících

Ve dnech 21. října až 12. listopadu 2006 byla ve výstavní síni Městského muzea v Čelákovících instalována prodejně vysoce úspěšná výstava děl otce Miloslava (*1934) a syna Petra (*1976) Vokounových.

Petr Vokoun absolvent Výtvarné školy Václava Hollara, Uměleckoprůmyslové školy a Akademie výtvarných umění v Praze, vystavoval přírodní scenérie, z nichž zmíním díla *Lesní potok*, *Polabské tůně*, *Léto v Polabí*, *Soumrak*, *Západ slunce*, *Tání Mrazivý západ*, *Čelákovice – Objekt Tvrze a Čelákovická Tvrz*, *sídlo Městského muzea*.

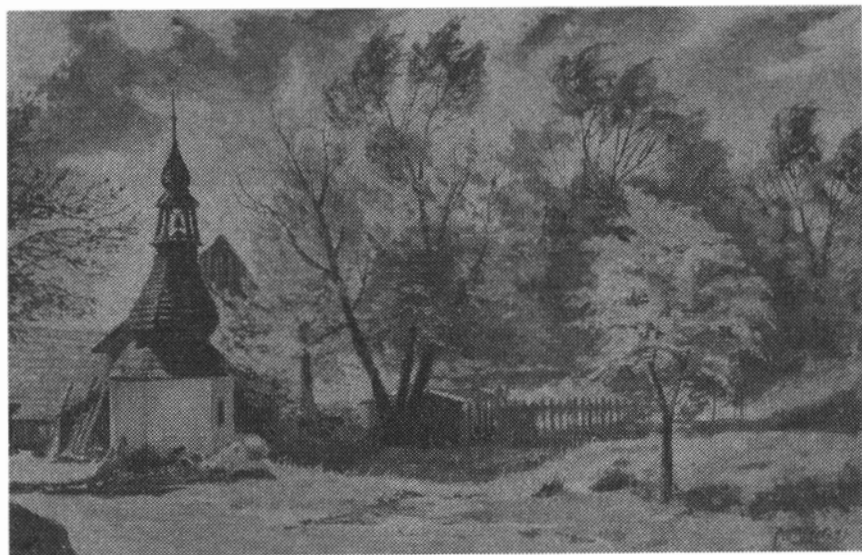
Miloslav Vokoun absolvent Školy dekorativních umění a Uměleckoprůmyslové školy v Praze vystavoval lidovou vesnickou lidovou a sakrální architekturu, stavbu sezónní, a několik staveb technických, u využití koní při orbě pluhem na obraze *Po žních* a při stahování kmenů v lese v díle *Lesní práce*.

Nás zaujme pro náměty národopisné především dílo Miloslava Vokouna. Patrovou roubenou stavbu s polovalbičkou a třístupňovým skládaným štítem s dvojicí kulatých větracích otvorů a arkádovou pavláčkou v patře zachycené na obraze *Chalupa na Turnovsku*. *Zvonička ve Vracově na Šumavě* má zděný hranolový základ plochostropý základ, nad kterým ční do výše polygonální komole jehlanovitá střecha završená lucerničkou se zvonem s polygonální jehlanovitou stříškou, střecha i stříška lucerničky jsou pobity šindelem. Na obraze *Dřevařská chata na Boubíně* zachytil umělec sezónní stavbu dřevařů. Podkroví chaty má funkci seníku. Stavba konstrukčně připomíná nepřenosnou pasteveckou kolibu. Je roubená, s povalem z kulatin, tak že vytváří hranol prolomený ve štítové straně nízkým vchodem. Štít je otevřený a slouží k uložení sena – krmiva pro lesní zvěř na zimní měsíce. Střecha je sedlová, pobytá prkny, jak bývalo zvykem zejména na Zakarpatské Ukrajině. Prkna na návětrné straně přečnívají přes prkna na straně závětrné. Obraz *Staročeská vesnice Buk na Šumavě* zachycuje pohled na dvě usedlosti. Na levé straně na usedlost zděnou s polovalbičkou krytou došky na hladko pošítymi s kalenicí (došky v hliněné vodě máčenými) v sedle, aby vítr krytinu nepoškodil. Polovalbička a k ní přilehlá část střechy je pobita šindelem. Ve štítu je prolomen otvor pro dvířka na půdu z prken svisle nabíjených, s větracím otvorem ve tvaru kosočtverce nalevo i napravo od nich. Druhá usedlost, do které se vjíždělo zděnou branou, která přiléhá k obytnému domu tak, že jedním oknem komory (?), prolomené do štítové stěny hleděli do návsi (?) druhým do dvora. Sedlová střecha s jehlanovitým kabřincem má kulatinkami svisle

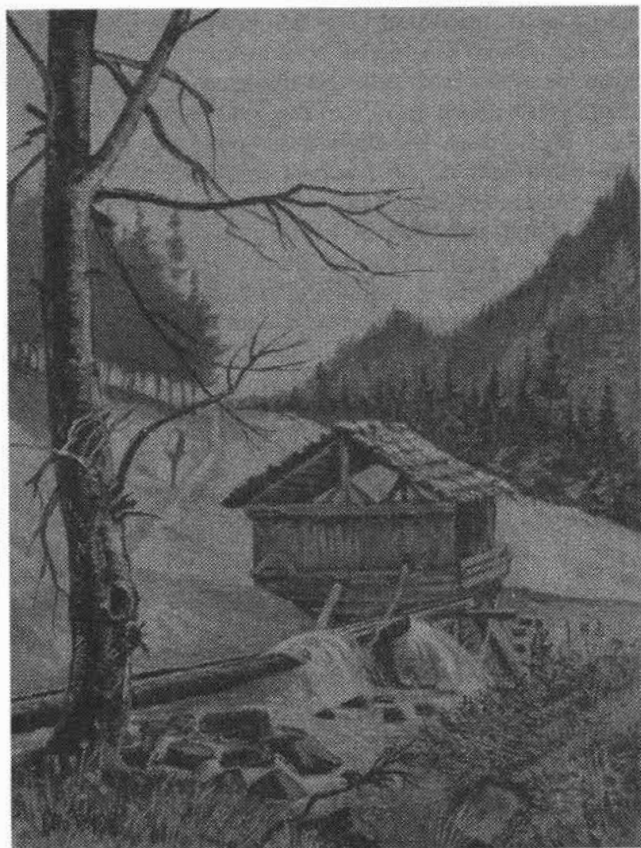
bedněný štít. Stavba má mírně vysunutou kuchyň. Kuželovitý kabřinec a klasově bedněný štít má usedlost na obraze *Jaro na Sedlčansku*. Stavba stojí v údolí, nad ní ve svahu jsou pole. Na dvoře stojí malé chlévy a nad nimi *kurník*. Porůznu jsou hranice dřeva, koza na jeho rozřezání a špalek na štípání, dále kotoučový brus, dědek, štoudev s vodou pro husy, steré se pasou v jejím okolí u domu nejen lavička, ale i kohout se slepicemi. O dům jsou opřené necky a stojí zde kádě s jedním a se dvěma uchy, bednářsky zhotovené. *Chalupa v Polabí* má má hluboké zápraží, svisle bedněný štít se dvěma proříznutými obdélníkovými větracími otvory s půlkruhovým výčnělkem ve vrcholu, připomínající půdorys jednolodního kostela s apsidou. Z technických staveb si zaslouží jmenovat mlýny: *Mlýn v okolí Rehberka-Srní* s jehlanovitým kabřincem a svisle bedněným štítem, *Mlýn na spodní vodu* a *Lesní mlýn*, na jehož kolo padá z výše voda přiváděná k mlýnu širokými koryty, vydlabanými z kmenů.

Miloslav Vokoun, narozený dne 13. května 1934 v Praze, kde žije a tvoří, by měl být jmenován mezi umělci zachycujícími rychle mizející doklady lidové architektury na území České republiky.

Ludvík Skružný

Miloslav Vokoun: Zvonice ve Vacově na Šumavě. Foto Jaroslav Špaček.

Miloslav Vokoun: Lesní mlýn. Foto Jaroslav Špaček.

Národopisný věstník XXIII (65) za rok 2006

Vydala Česká národopisná společnost za podpory Rady vědeckých společností při AV ČR v Praze v roce 2006

Redakce: Mgr. Daniel Drápala, Ph.D.

Překlady do angličtiny: Bc. Eva Románková

Příspěvky neprošly jazykovou redakcí

Obálka: Lenka Kovalová

Technická redakce: Ing. Martin Papcun

Adresa redakce: Národní třída 3, 117 20 Praha 1

Náklad: 300 ks

Tisk: Tiskárna Linart, Čeperská 626, Praha 9

ISSN 0323-2492